

OHLÍŽENÍ ZA PROFESOREM VIKTOREM KNAPPEM

Toto číslo Právníka je zaměřeno monotematicky a texty v něm se váží k osobnosti Viktora Knappa, od jehož narození uplyne 18. prosince 2013 sto let. Proč se redakce časopisu rozhodla věnovat tak velkou pozornost právě profesoru Knappovi, je nasnadě. Byl to právě on, kdo měl na osud Právníka a na jeho obsah po řadu desetiletí velký vliv. První Knappův text, úvaha o smlouvě o sousedské výpomoci, se v Právníku objevil počátkem r. 1947, jako jeho poslední text v Právníku najdeme Úvahy nad knihou Vladimíra Klokočky o evropských ústavách uveřejněné v listopadu 1996, necelých pět měsíců po autorově smrti. Již v roce 1948 se Knapp stal členem redakční rady našeho časopisu (a až do roku 1964 byl také jeho vedoucím redaktorem) a zůstal jím až do konce svého života. Bylo to tedy bezmála půlstoletí, co byl Viktor Knapp spojen s Právníkem. Byl ovšem rovněž spjat přes čtyřicet let jako vědec s Ústavem státu a práva, který časopis vydává, a po dvě etapy – od vzniku ústavu v roce 1955 až do nástupu normalizace a znovu v letech 1990 až 1994 – působil jako jeho ředitel.

Složitost doby, v níž po valnou část svého života působil, se odráží nejen v Knappově rozsáhlé publikační činnosti jak na stránkách našeho periodika, tak i mimo ně, ale také v tom, jak se ke Knappovi stavěla redakční politika měsíčníku. Knappovy abrahámoviny oslavil Právník v r. 1963 obsáhlou zdravicí, ale jeho další významná životní jubilea – šedesáté, sedmdesáté i pětasedmdesáté narozeniny – se v Právníku přešla mlčením. Nebylo to tím, že by v té době poklesl oslavencův vědecký význam, časopis k mlčení vedla politická nevěle stíhající tehdy Viktora Knappa z nejvyšších míst. Když Právník uveřejnil laudationem ke Knappovým padesátinám, následují bezprostředně za ním připomenutí stejných narozenin Karla Čapka a Vavra Hajdu. Je to zvláštní shoda okolností. Karel Čapek se později stal koryfejem nauky hospodářského práva, které Knapp odmítal uznat i v době jeho největší slávy. Vavro Hajdu, tehdy ovšem již rehabilitovaný, byl v procesu s Rudolfem Slánským odsouzen počátkem 50. let. Knapp tehdy působil v prezidentské kanceláři Klementa Gottwalda a při zahájení procesu, jak sám vzpomíná, čekal, kdy padne i jeho jméno a kdy si pro něho přijdou. Ironie osudu vedla i k tomu, že v roce Knappových pětasedmdesátin oslavil Právník pětasedmdesátiny Gustáva Husáka, jehož hostilní poměr ke Knappovi je dostatečně znám a i Knapp samotný se o tom nejednou zmiňoval. Teprve Knappovy osmdesáté narozeniny Právník oslavil důstojně a jako poctu mu věnoval prosincové číslo svého ročníku CXXXII. Neúprosnost času odměřujícího dočasnost života způsobila, že časopis přichází po třech letech s Knappovým nekrologem a v roce 2003 s připomenutím nedožitých devadesátin.

Po deseti letech se Právník k Viktoru Knappovi opět vrací. Tímto číslem však nechce čtenářům předložit nové zpracování pocty tomuto významnému vědci, k jaké přikročil před dvaceti lety, ale soubor analytických statí usilujících kriticky zhodnotit význam Viktora Knappa pro českou právní vědu. Na následujících stránkách jsou texty autorů, kteří se s Knappem znali nebo se k němu dokonce hlásí jako k svému učiteli, i těch kteří se s ním nikdy nepotkali a znají ho jen z jeho literárního díla. Magie plynoucího času nevratně povede k tomu, že se kruh lidí z první skupiny bude zmenšovat a posléze zmizí. Jeden z našich starých moudrých kolegů položil otázku, kdo si na Viktora Knappa vzpomene v roce 2096 při stoletém výročí jeho smrti, až budou mrtvi všichni, kdo ho ještě

osobně znali? Odpověď neznáme. Je jistě dobře, že ani Viktor Knapp se nad touto otázkou netrápí. Netrápil se nad ní ostatně, ani když tu byl s námi. Jak je zřejmé z dopisu, s nímž čtenáře na stránkách tohoto čísla seznamujeme, Knappovi v jeho v 82 letech přišlo zábavné, že někdo pomýšlí na jeho sté narozeniny, protože, jak sám potvrzuje, on na ně „zatím nikdy nepomyslel“. A což teprve výročí roku 2096 ...

Začne-li zájemce hledat informace o Viktoru Knappovi, narazí nejednou na epitheta „jeden z nejvýznamnějších“, „legendární“, „nejslavnější český právník druhé poloviny XX. století“ nebo „nejinteligentnější a nejvzdělanější právník, jakého jsem kdy potkal“, ale třeba také „kontroverzní“. Nejednou bývá Viktor Knapp srovnáván s Antonínem Randou. Z hlediska Právníka mají Randa i Knapp společné, že oba byli s naším časopisem spjati zhruba půlstoletí a uveřejňovali zde desítky svých statí. Oba spojuje, že každý z nich byl víc než právníkem – Randa i Knapp byli sami o sobě juristickými institucemi. Oba byli zastánci právního pozitivismu, odmítali uznat existenci přirozeného práva, ale pragmatické nahlížení každého z nich na právo jako praktickou vědu je odvedl od právníckého formalismu a „písmenkářských“ výkladů zákona. A snad mají společné i to, že texty publikované v Právníku Randou i Knappem dnes už jen málokdo čte. Tím asi paralely končí.

Randa stoupal ke hvězdám přímočaře, od úspěchu k úspěchu; dosáhnul zenitu, setrval tam. Knappovu životní i vědeckou dráhu poznamenaly peripetie, jimiž v minulém století prošly české země. Viktor Knapp prožil velkou část života ve společnosti dušené v nesvobodě. Přirozeně to poznamenalo i jeho osud, jeho cestu a jeho rozhodování. Proto čteme a slyšíme o Viktoru Knappovi rovněž hodně kritického, ba až hanlivého. Z dob protektorátu se připomíná jeho práce na židovské obci, z poválečné doby hvězdná kariéra prominenta komunistického režimu. Ta za normalizace sice záhy pozbyla politického lesku, ale nezbavila Knappa možnosti vědecky pracovat, publikovat, cestovat a přednášet po světě. Je důvod Knappovi mnohé vytýkat a nejeden jeho krok soudit jako osobní selhání brilantního vědce. Přesto jeho osobnost a dílo, jakkoli je poznamenaly a poznamenávají proměny času, vystupují jako nepřehlédnutelný monument v dějinách českého práva druhé poloviny minulého století a nic na tom nemění, že ohromné Knappovo dílo zahrnující tisíce potištěných stran změnil listopadový zlom v roce 1989 z drtivé části v makulaturu. Pak Viktoru Knappovi zbylo necelých sedm let na svobodnou tvůrčí práci. „Manžel stále něco píše“, říkala tehdy Marta Knappová. I on poznamenal, že má stále „mnoho co psát“. Co je z jeho díla stále živé, provokuje k přemýšlení. Ještě víc k němu snad nutí ty texty, na něž padá prach v knihovnách a které čekají na nezařazenou kritickou analýzu.

Co však Viktoru Knappovi nikdo nemůže upřít, je akribie, důsledná práce s prameny a uvědomování si, jak je česká právní věda ukotvena ve středoevropském právním prostoru, ve způsobu myšlení a rovněž, jakou má tradici. Ať již se Knapp stavěl k názorům a dílům Randy, Tilsche, Krčmáře, Sedláčka, Kallaba, Weyra, Tomsy, Kubeše a mnoha dalších představitelů naší právní vědy jakkoli, jejich díla dobře znal a pracoval s nimi. V tomto přístupu může být Viktor Knapp příkladem pro jednoho z dnešních autorů v našem oboru. Na posledním zasedání redakční rady našeho časopisu 15. října 2013 se mimo jiné důvodně poukazovalo, že přispěvatelé do Právníka nejednou nectí vysokou disciplínu v ohledu metodiky vědecké práce, nedbají náročnosti při prezentaci odborných argumentů, a nejednou se soustředí většinou jen na anglofonní, převážně americké

literární prameny, pomíjejí jiné zahraniční zdroje a ignorují dosavadní českou vědeckou produkci k pojednávané problematice. Knappovi jeho multilingvální znalosti a schopnosti přirozeně nebránily pracovat s prameny anglickými, francouzskými, německými, ruskými i jinými, jak jeho vlastní vědecká práce dobře dokládá, ale nikdy nepomíjel domácí literaturu. Nemálo dnešních autorů z neznalosti objevuje přes současná zahraniční díla často i to, o čem se zde vědělo a psalo někdy i před mnoha desetiletími. To by se Viktoru Knappovi nestalo.

Publikované Knappovy práce z poslední doby jsou dobře dostupné. Redakce Právníka se proto rozhodla zveřejnit interní dokument, který Viktor Knapp vypracoval v září 1994 jako návrh dlouhodobého vědeckého úkolu Ústavu státu a práva Akademie věd ČR a který poté vysvětloval a hájil na zasedání vědeckých pracovníků ústavu. Otázka, jaké právo skutečně platí, je jistě výzvou pro badatelskou činnost.

Příští rok uplyne sto let od smrti Antonína Randy a my můžeme spolehlivě soudit, že toto výročí nezapadne. Jak tomu bude se stým výročím smrti Viktora Knappa, nevíme a vědět nemůžeme. Přejme mu tedy klidné spočinutí na věčnosti, jeho dílu a vlivu na české právnictví pak nestranné zhodnocení *sine ira et studio*. Vyjadřujeme naději, že k tomu časem dojde. Jedním z prvních kroků na této cestě je také toto číslo našeho časopisu.

Michal Tomášek

VIKTOR KNAPP V BRÁNĚ JAZYKŮ

Abstrakt: Profesor Viktor Knapp ovládal několik cizích jazyků – angličtinu, francouzštinu, němčinu, ruštinu a španělštinu. Ve 30. letech získal jako student pražského gymnázia solidní znalosti latiny, která je považována za základ všeobecné i jazykové logiky. Viktor Knapp představil svoji první sémantickou analýzu právní terminologie v roce 1947 ve své knize o nacistické právní filozofii. Během 60. a 70. let dospěl k významným teoretickým závěrům o právním jazyku, právním metajazyku a o jazykovém výkladu. Všechny zmíněné metody aplikoval Viktor Knapp ve svých monografiích a statích o srovnávacím právu. Přínos Viktora Knappa ke všeobecné teorii právního překladu nachází široké uplatnění i v dnešní době v teorii a praxi současného evropského práva.

Klíčová slova: Viktor Knapp, právní jazyk, právní lingvistika, právní překlad, evropské právo

ÚVOD

Děkuji Janu Amosi Komenskému, že jsem si pro titulěk tohoto článku mohl vypůjčit část názvu jeho díla *Janua linguarum reserata*.¹ Ostatně, je to svým způsobem metafora. Pro většinu přispěvatelů do tohoto zvláštního čísla *Právnicka* ke 100. výročí narození Viktora Knappa měla řada jeho myšlenek a didaktických či propedeutických zásad hodnotu srovnatelnou s obecnou hodnotou učení Komenského. O tom však na tomto místě hovořit nemíním. Mým záměrem je vzpomenout význam Viktora Knappa v souvislosti se vztahem jazyka a práva se zvláštním zřetelem k cizím jazykům.

Viktor Knapp měl pro studium a aplikaci vztahu cizích jazyků a práva jedinečnou průpravu. Aktivně ovládal řadu jazyků, zejména francouzštinu, němčinu, angličtinu, ruštinu, ale i italštinu a španělštinu. Těmito jazyky nejen hovořil, ale také přednášel na zahraničních univerzitách. Kromě toho byl schopen pasivně používat i celou řadu jazyků dalších. Za velmi důležitou považoval všeobecnou jazykovou průpravu znalostí latiny. Ta mu umožňovala nejen proniknout do tajů hlavně románských jazyků, ale také už během středoškolských studií získat solidní základy všeobecné logiky, jež, jak známo, latina skýtá. Viktor Knapp maturoval v roce 1932 na smíchovském Vančurově reálném gymnáziu (dnes gymnázium Na Zatlance). *Spočítal jsem si, vzpomíná Viktor Knapp, že jsem měl po celých osm let od primy do oktávy přes dva tisíce hodin latiny.* Jeho profesor latiny, významný pedagog a svého času i ředitel Vančurova reálného gymnázia Augustin Wolf dovedl Viktora Knappa natolik strhnout k antické kultuře a latinskému jazyku, že se podle svých slov *latinsky naučil tak, že pak na právnické fakultě četl latinské texty, jako by byly psány česky, což velmi usnadnilo učení.*² Viktor Knapp se až do sklonku svého života výbornou znalostí latiny nejen, jak sám říkal, *rád blýskl*, ale bylo mu sympatické, když v obdobném směru našel „spřízněnou duši“. Také já sám jsem 50 let po Viktoru Knappovi na též gymnáziu podlehl kouzlu latinského jazyka, k čemuž mně Viktor Knapp v dopise 16. května 1988 napsal: *Eheu fugaces labuntur anni – troufnul jsem si napsat*

¹ NOVÁK, J. V. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932.

² KNAPP, V. *Proměny času*. Praha: Prospektrum, 1998, s. 13.

tento verš latinsky, poněvadž patříte k vymírající části našeho vzdělanectva, která tomu rozumí.

Latina ovšem zdaleka nebyla jedinou lingvistickou průpravou Viktora Knappa z dob jeho gymnaziálních studií. Podle svých vzpomínek studoval na střední škole ještě němčinu a francouzštinu a sám se naučil rusky, což ve 30. letech nebylo, na rozdíl od dob středoškolských studií mé generace, vůbec obvyklé. Znalosti živých jazyků uplatnil spíše než na právnické fakultě v nakladatelství Sfinx, spojeném osobností nakladatele Bohumila Jandy s prvorepublikovými Literárními novinami, kde při studiu práv dělal lektora krásné literatury. *Uměl jsem dobře latinsky, francouzsky a německy a obstojně i anglicky, italsky a španělsky. S touto výzbrojí jsem neváhal přijmout k lektorování i knihy portugalské, holandské a dánské (Zkrátka drzé čelo lepší než poplušní dvůr). Ale s pomocí jazyků, které jsem znal, jsem většinou porozuměl i obsahu knih v jazycích, které jsem neznal, a někdy jsem si jej tak trochu přivymyslel.*³

1. PŘED BRANAMI JAZYKŮ

Své hluboké jazykové znalosti dal Viktor Knapp poprvé významně do služeb právní vědy v díle *Problém nacistické právní filozofie* z roku 1947.⁴ Z právnělingvistického hlediska se toto dílo vyznačuje mimo jiné přesným českým překladem německé nacistické právní terminologie, ale také zajímavými právně překladatelskými úvahami. Kupříkladu k tezi Rudolfa Becherta,⁵ že *Das Recht ist die Ueberzeugung vom Rechten* poukazuje Viktor Knapp na grotesknost příslušné definice, kterou nechtěně odhalil i český dobový překlad, že *právo je přesvědčením o právu*⁶ nebo že *pravým právem je národní právní přesvědčení*.⁷ K samotnému jazykovému výkladu práva upozorňuje Viktor Knapp na tezi Heinze Hildebrandta,⁸ který dělí jazykový výklad na dvě skupiny, totiž na „opravu slov“ (*Wortberechtigung*) tzv. „představou příkazu“ (*Gebotsvorstellung*) a na „zjištění příkazu“ (*Gebotsfeststellung*). Oprava slov je přitom pro Hildebrandta ryzí činností poznávací, kdežto zjištění příkazu z jeho účelu je věcí jednak poznání, jednak hodnocení. Dle Knappa tu Hildebrandt celkem správně rozlišuje předběžný obraz příkazu (*vorläufige Gebotsbilder*) a konečně zjištění příkazu (*Gebotsfeststellung*). Předběžným obrazem je představa, která vzniká pouze ze slov izolovaného textu normy. Ovšem kategorii „oprava slov“ považuje Knapp za nadbytečnou. Naopak zdůrazňuje nutnost výkladu práva jako nutnosti zjistit všechny představy, které jsou textem izolované normy vzbuzeny, a pak vyzkoumat ze vztahů normy k ostatním složkám nikoliv onu představu, kterou normotvůrce skutečně psychicky chtěl, nýbrž onu, kterou logicky můžeme za jeho vůli považovat.⁹

Z hlediska vztahu lingvistiky a práva tak poukázal Viktor Knapp v díle *Problémy nacistické právní filozofie* na pojetí jazykového znaku jako zabstraktněného odrazu objektivní

³ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 2, s. 39–40.

⁴ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Praha: Právnické nakladatelství Linhart, 1947, reprint, Praha: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2002.

⁵ BECHERT, R. *Grundzüge der Nationalsozialistische Rechtslehre*. Leipzig: Kohlhammer, 1941.

⁶ NÝDL, B. *Základy nacionálněsocialistické nauky právní*. Praha: Právnické nakladatelství Linhart, 1939.

⁷ MANDL, V. *Právní soustava Německé říše*. Praha: Právnické nakladatelství Linhart, 1939.

⁸ HILDEBRANDT, H. *Rechtsfindung im neuen deutschen Staate*. Berlin–Leipzig: de Gruyter, 1935.

⁹ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 4, s. 163.

skutečnosti. Podobně jako je interpretace (výklad) práva spojnicí mezi právní normou, tak jak byla právotvůrcem vytvořena, a jejím skutečným působením ve společnosti, spojuje intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad právní projevy s jejich skutečným významem. *Interpretace práva*, píše V. Knapp,¹⁰ je *myšlenkový pochod příkládající význam znakům, tj. zjišťování designátů právní normy dle jazykového výrazu. Tento proces nejen explicitně vyjevuje význam právní normy, který je v jejích slovech implicite obsažen, ale právní normu též doplňuje*. Interpretace práva podle V. Knappa nejen vyjevuje *quid juris*, ale nejednou to sama spoluurčuje.¹¹ Interpretace práva je tedy běžně proces, ve kterém se udílí význam právní normě, a to zejména pro účely aplikace práva. Intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad podobně udílí význam právním projevům, zjišťuje jejich designáty, ale nikoliv pro účely aplikace práva, nýbrž pro účely překladu z jednoho jazyka do druhého, čili pro účely intersémiotického (mezijazykového) překladu. Oba procesy jsou shodně postaveny na předpokladu, že právní projev označuje (denotuje, designuje) nějakou skutečnost. Skutečnost, která je právním projevem označována, se nazývá „designát“ (někdy též „denotát“), právní projev, který ji označuje, se nazývá „designátor“. Z řečeného může poměrně snadno vyplynout, že pojmy „interpretace (výklad) práva“ a „intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad“ jsou pojmy synonymní, což není tak docela pravda. Nepatrný rozdíl mezi oběma pojmy, či spíše mezi oběma procesy, který každý z obou pojmů označuje, lze popsat na základě rozlišení, zda se o určitých skutečnostech mluví jako o věcech – *de re*, nebo jako o názvech – *de dicto*.

2. JAZYK A KYBERNETIKA

Mimořádné místo v díle Viktora Knappa zaujímají jeho práce o využití kybernetiky v právu. Jeho kniha *O možnostech použití kybernetických metod v právu* z roku 1963 vyšla nejen česky, ale též v ruštině a v italštině.¹² Viktor Knapp je tak hodnocen jako jeden ze zakladatelů právní kybernetiky nejen u nás, ale i v mezinárodním měřítku.¹³ Stať, kterou tu píší, není ovšem zaměřena na otázky právní kybernetiky. Jejich rozbor ponechávám povolanějším. Soustředím se proto na ty pasáže Knappovy knihy o kybernetických metodách, které měly zásadní význam pro rozvoj právní lingvistiky a překladu právního jazyka. Jsou jimi zejména Knappovy úvahy o „metajazyku“ a tzv. „právním metajazyku“. *Metajazyk*, píše Viktor Knapp, je *pojmem logiky, v níž se jím rozumí jazyk, kterým popisujeme vyjadřovací soustavu a jímž vyjadřujeme pravidla platná v této soustavě, na rozdíl od jazyka, kterým vyjadřujeme tvrzení o objektech, poznatky o určité oblasti*.¹⁴

Definici právního jazyka podává Viktor Knapp zřetelně v díle *Právo a informace* z roku 1988.¹⁵ Právní jazyk, píše V. Knapp, je nad veškerou pochybnost součástí každého spisov-

¹⁰ KNAPP, V. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996.

¹¹ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck/SEVT, 1995.

¹² KNAPP, V. *O možnostech použití kybernetických metod v právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

¹³ Životní jubileum akademika Viktora Knappa. *Právník*. 1983, roč. 122, č. 12, s. 1139.

¹⁴ KNAPP, V. *O možnostech použití kybernetických metod v právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 195–196.

¹⁵ KNAPP, V. *Právo a informace*. Praha: Academia, 1988.

ného jazyka. Je odborným jazykem, jímž jsou zachyceny a přenášeny právní texty. Kromě spisovného právního jazyka existují i nespisovné jazyky právní, jako jsou např. různé mluvené jazyky profesionální (soudcovský, vůbec justiční – tedy *právnícký jazyk*) a existují i právní slangy (např. studentský).¹⁶ Existenci právního jazyka lze těžko popřít. V odborné literatuře se o to pokouší například francouzský komparatista Henri Battifol, který v pochybnostech o existenci právního jazyka připouští tzv. *légitimité contestée du langage juridique*, čili *popíranou oprávněnost právního jazyka*.¹⁷ Právní jazyk je charakterizován mimo jiné určitou ustáleností vyjadřování v odborných kontextech, včetně kontextu právního, kterou lze dát do protikladu k určité volnosti vyjadřování uměleckého. Německý právní lingvista W. Grahn v této souvislosti o právním jazyku říká přímo, že to není žádná *Edelsprache* (vytříbený jazyk), ale *Zwecksprache* (účelový jazyk) a že nesměřuje v prvé řadě ke kráse vyjadřování, nýbrž k účelu přesného sdělení.¹⁸

V aplikaci na právní jazyk a právní lingvistiku vůbec později Viktor Knapp dovodil, že právní metajazyk se uplatňuje zejména při vymezování významu právních pojmů, a proto se za projevy právního metajazyka považují především definice či, přesněji řečeno, jejich součást, zvaná definiens, čili ta část definice, jíž se pojem (definiendum) vymezuje.¹⁹ V právu se vyskytují zejména definice zákonné (legální), které jsou uvedeny přímo v právním předpisu a jsou právně závazné, definice vědecké a konečně definice vytvořené v aplikační jazykové vrstvě. Obsahem sémantického vztahu v právním metajazyku je hlavně deskriptivní funkce metajazyková. Právě tu lze nalézt u definic. Jsou však i takové projevy právního metajazyka, které plní vůči kódu právního jazyka funkci preskriptivní. To jsou všechny projevy, které nějakým způsobem předepisují, jak má který projev právního jazyka vypadat.

Existence dvou sémantických stupňů právního jazyka, tedy právního jazyka a právního metajazyka, dala prostor pro zformulování teorie, podle níž mohou v závislosti na těchto sémantických stupních existovat také dvě kategorie překladu právního jazyka: intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad (mezi dvěma sémantickými stupni uvnitř jediného národního jazyka) a intersémiotický (mezijazykový) překlad (mezi dvěma různými národními jazyky).

Intrasémiotickým (vnitrojazykovým) překladem se rozumí „překlad“ uvnitř právního jazyka, překlad z prvního sémantického stupně do druhého, který je srovnatelný s procesem, jenž se v teorii práva nazývá též výklad (interpretace) práva.²⁰ Interpretace práva tu plní metalingvistickou funkci. Vysvětluje totiž význam jazykového kódu, a to prostředky právního metajazyka. Teorie práva definuje interpretaci jako proces, při kterém udílíme

¹⁶ V literatuře o právním jazyku bývá někdy používána dvojice pojmů – *právní jazyk* a *právnícký jazyk*. Rozhodnutí, který z obou pojmů zvolit jako vhodnější a správnější, může napomoci slootovorná analýza. Pojem *právní jazyk* vychází ze slova *právo*, zatímco termín *právnícký jazyk* je motivován slovem *právník*. Právní jazyk se váže k právu jako k označované skutečnosti, zatímco k právníkům se váže jako k jeho hlavním, ale nikoliv výlučným uživatelům. Srov. např. WRÓBLEWSKI, B. *Język prawny i prawniczy*. Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii umiётnosti, 1948.

¹⁷ BATIFFOL, H. Observations sur la spécificité du vocabulaire juridique. In: *Mélanges G. Marthy*. Toulouse: Université des sciences sociales, 1978.

¹⁸ GRAHN, W. Bemerkungen zur Rechtssprache. In: *Rechtswissenschaft und objektive Gesetze der Gesellschaft*. Leipzig, 1977.

¹⁹ KNAPP, V. Einige Fragen der Legaldefinitionen. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. 4/1980, s. 511 an.

²⁰ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 19.

význam právní normě. K této teoretickoprávní definici, pojaté z hlediska účelu, lze doplnit definici z hlediska prostředku, kdy interpretací rozumíme překlad z právního jazyka do právního metajazyka.²¹ Tato druhá definice, tolik významná pro překlad právních projevů, je samozřejmě ve vztahu k první definici definicí podpůrnou, neboť i sama funkce právního metajazyka plní ve vztahu k jazyku právní normy podpůrnou funkci. Právní projevy prvního sémantického stupně je možno charakterizovat tak, že popisují určitou objektivní (právní) skutečnost. Druhý sémantický stupeň se vztahuje k právnímu jazyku jako jazykovému kódu – je tedy právním metajazykem.

Intersémiotickým (mezijazykovým) překladem se rozumí překlad právního textu z jednoho znakového systému do druhého, tedy překlad z jednoho národního jazyka do druhého (např. z češtiny do francouzštiny). Intersémiotický (mezijazykový) překlad je překladem v nejrozsáhlejší slova smyslu. Aby byl překlad právního textu korektní, měly by se v jeho procesu uplatnit jak intersémiotický (vnitrojazykový) tak intrasémiotický (mezijazykový) překlad. Jinými slovy, překladatel by si měl pomoci právního metajazyka výchozího jazyka a cílového jazyka ověřit, zda překládaná právní norma má ve výchozím i v cílovém jazyce stejný nebo alespoň přibližný význam. Neprovádí-li se ověřování u celé právní normy, měl by je překladatel provádět alespoň u termínů. V teorii překladu se zhusta uvádí, že základními měřítky právního překladu je přesnost jazyková i věcná. Estetické kritérium právního překladu není prvořadé. Jazykové přesnosti může být dosaženo jen za předpokladu přiměřené jazykové připravenosti překladatele, ale i za předpokladu přiměřené připravenosti odborné. Zjednodušeně by se dalo říci, že předpokladem intersémiotického (mezijazykového) překladu je jazyková připravenost a předpokladem intrasémiotického (vnitrojazykového) překladu je připravenost odborná (tzv. doplňková odborná kompetence). Používání kontroly intrasémiotickým (vnitrojazykovým) překladem je totiž určitě snazší pro překladatele s právnickým vzděláním než pro ostatní překladatele, což souvisí s odbornou průpravou.²²

Proces výkladu práva se pohybuje spíše v rovině *de re*, čili jde mu o vztah právního projevu a právní skutečnosti, zatímco vnitrojazykovému překladu jde o proces *de dicto*, tedy jde mu o vztah právního projevu a jazykového znaku, protože je procesem metajazykovým. Aby celé toto porovnání nevyznělo příliš abstraktně a nicotně, lze rozdíl mezi pojetím *de re* a *de dicto* ukázat na porovnání názvů *Parlament*, *Parliament*, *Congress*, *Parlement* a názvu *nejvyšší zákonodárný sbor*. Bereme-li je z pohledu *de re*, čili z pohledu výkladu práva, není mezi nimi rozdíl, bereme-li je však z pohledu *de dicto*, čili z pohledu vnitrojazykového překladu, pak nutně shledáme, že ač mají stejný předmět, mají různý význam.

Přestože pojmy „výklad práva“ a „vnitrojazykový překlad“ jsou pojmy označující poněkud odlišné procesy, lze mezi nimi najít kompromisní průsečík, který je možno označit jako „interpretaci (výklad) právního jazyka“. Mezi pojem „interpretace (výklad) právního jazyka“ a „intrasémiotický (vnitrojazykový) překlad“ je možné znaménko rovnosti s klidným svědomím položit.

²¹ TOMÁŠEK, M. Právo – interpretace a překlad. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 4–5. *Translatologica Pragensia* V. Praha, 1991, s. 147–154.

²² TOMÁŠEK, M. La terminologie communautaire dans l'Europe centrale: le cas tchèque. In: F. Massart – S. Vogelee (ed.). *Barrières insoupçonnées de l'Europe sans frontières*. Bruxelles: Academia, 1995.

3. BRÁNA KE SROVNÁVÁNÍ

Zásadní využití poznatků o právní lingvistice a o právním překladu představují v Knappově díle jeho práce o právní komparatistice. Dílčí články začal publikovat už ve druhé polovině 60. let. Větší prostor pro rozvoj této disciplíny mu paradoxně přinesla až léta 70., i když právní komparatistika nesla v té době nálepku nemarxistické pavědy. Knappův článek z roku 1971 *Velké právní systémy*²³, zřetelně ovlivněný pařížským komparatistou René Davidem, se stal myšlenkovým základem k jeho stejnojmenné knize z roku 1996.

V knize *Velké právní systémy* z roku 1996 formuluje Viktor Knapp velmi zřetelně vztah právního překladu a právní komparatistiky.²⁴ *Hlavní problémy vyvstávají, tehdy, píše Viktor Knapp, jde-li o srovnávání právních norem vyjádřených různými jazyky, a to hlavně, nejde-li o různé jazykové verze téže normy. Při takových právních normách totiž není důležitý jen překlad jazykový (lexikální), ale především je důležité správné porozumění právním realitám dotýčným jazykovým výrazem designovaným.*²⁵

Systémově tu lze ve shodě s Knappovými závěry odlišit situace, kdy je právo jednoho státu vyjádřeno jedním jazykem (ČR, Maďarsko, Polsko), kdy je právo jednoho státu vyjádřeno více jazyky (Kanada, Belgie, Švýcarsko) a konečně, kdy je právo různých států vyjádřeno jedním jazykem (Německo – Rakousko – Švýcarsko, Francie – Belgie – Lucembursko – Kanada, Velká Británie – USA – Austrálie – Nový Zéland – Kanada).²⁶

Je-li právo jednoho státu vyjádřeno jedním jazykem, je situace pro vnitrojazykový překlad jednoznačná. Provádí se uvnitř tohoto jazyka a překlad do jiného jazyka, kterým se označuje právo jiného státu, je už věcí mezijazykového překladu. Jen pro zajímavost, i zde někdy může vzniknout problém, pokud je tu různé „regionální právo“. Například v USA mají některé státy, třeba stát Louisiana,²⁷ občanský zákoník, který zavádí do amerického práva pojmy jemu neobvyklé, například už samotný termín *Civil Code*. Je-li právo jednoho státu vyjádřeno více jazyky, je situace pro vnitrojazykový překlad vlastně obdobná. Takový předpoklad platí *mutatis mutandis* i pro právo EU, které je vlastně jedním právem, vyjádřeným jazyky všech členských států. Při návaznosti na mezijazykový překlad je ovšem nutné mít na zřeteli, že pojmy musejí vyjadřovat tutéž právní skutečnost, protože jde o právní systém jediného státu. To je někdy velký problém například v Kanadě, kde vedle sebe existuje angličtina jako jazyk zemí s angloamerickým, převážně nepsaným právem, a francouzština jako jazyk zemí kontinentálního, psaného práva. V Kanadě, přesněji řečeno v Quebecu, je tak například většina principů občanského zákoníku – *Code civil* – převzata z francouzského práva a je tu patrná inspirace *Napoleonským kodexem* z roku 1804.²⁸ Kanadské občanské právo je i v anglické verzi

²³ KNAPP, V. *Velké právní systémy*. *Právník*. 1971, roč. 110, č. 9, s. 696–717.

²⁴ KNAPP, V. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 99 an.

²⁵ Srov. též KISCH, I. *Droit comparé et terminologie juridique*. In: M. Rotondi. *Buts et méthodes de droit comparé*. Padova/New York, 1973, s. 411–413.

²⁶ TOMÁŠEK, M. *Překlad jako metoda poznání evropského práva*. In: Milan Hrala Septuagenarius. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 1/2002. *Translatologica Pragensia* VII, s. 163–174.

²⁷ Stát Louisiana si podržel občanský zákoník z roku 1870 jako součást francouzské kultury, již si zachoval z dob, kdy byl ve francouzském panství.

²⁸ MOUNIN, G. *La linguistique comme science auxiliaire dans les descriptions juridiques*. *Meta*. 1979, Vol. 24, no. 2, s. 9–17.

tvořeno překladem francouzské kodifikace, i když některé její prvky se zcela vymykají zásadám angloamerického právního systému. Naproti tomu kanadské trestní právo je i ve frankofonní části založeno na překladu trestního kodexu *Criminal code* z anglofonní oblasti, což se projevuje nejen ve francouzském názvu této normy – *Code criminel*, který se liší od běžného názvu trestněprávních kodifikací ve Francii nebo v Belgii – *Code pénal*, ale i v pojetí trestního práva, které vychází z angloamerických principů klasifikace deliktů, čímž se liší od kontinentálního, francouzského pojetí. Například členění deliktů na *treason*, *felony* a *misdemeanour* v kanadském trestním právu odpovídá spíše angloamerické koncepci než koncepci románsko-germánské. Je-li právo různých států vyjádřeno jedním jazykem, nelze přirozeně mluvit o mezijazykovém překladu, takže to je přesně výlučné pole působnosti pro překlad uvnitř jediného jazyka, čili pro překlad vnitrojazykový. Největším úskalím pro překladatele jsou různé varianty jediného jazyka v různých státech. V obecném jazyce je to například notoricky známé, jazykově rozdílné vyjádření některých číslovek francouzštinou ve Francii – 90 = *quatre-vingt-dix* – a v Belgii nebo ve Švýcarsku – 90 = *nonante*. Takové číslovky jsou však také ve slovním vyjádření součástí úředních listin, a tedy i součástí právního jazyka. Francie dokonce musela uznat, že slovní vyjádření číslovek belgickou či švýcarskou variantou na belgických či švýcarských úředních listinách je právně platné i ve Francii, protože jde o variantu francouzštiny v Belgii a ve Švýcarsku, nikoliv o projev nespisovného jazyka. Nejvděčnější příklady variant právního jazyka v různých státech se určitě hledají v německy mluvící oblasti, kde vedle sebe existují právní jazyk německý, v němž navíc dožívají některé právní pojmy z bývalé NDR, právní jazyk rakouský a právní jazyk švýcarský. Například termín *neopomenutelný dědic* se řekne německy v Německu *pflichtteilsberechtigter Erbe*, zatímco rakouské právo zná jen termín *Noterbe*. Termín *požívání* (*ususfructus*) se v Německu řekne *Niessbrauch*, v Rakousku *Fruchtniessung* a ve Švýcarsku *Fahrnis*.²⁹ Nicméně i angličtina se může pochlubit řadou variant v angličtině britské nebo americké. Tak například termín *juror* označuje *porotce* v britské angličtině, zatímco v americké angličtině se *porotce* řekne *jurymen*. Při překladu do angličtiny je kupříkladu také třeba dát pozor na to, že *parciální pacht* má v britské angličtině ekvivalent *farming leasehold* zatímco v americké angličtině má ekvivalent *share-crop system*. Rozdíly ovšem existují i mezi právní angličtinou „anglickou“ a „skotskou“, kde například *to compare* je skotskou variantou *to appear*, čili *dostavit se k soudu*, nebo ve Skotsku se *porota* označuje termínem *assize*, zatímco v Anglii, ale i v USA slovem *jury*. I pro takové problémy platí, že nejdůležitější je správně pochopit označovaný pojem a případné přizpůsobení „regionální“ variantě je až věcí další, avšak rovněž velmi důležitou pro správnost právního překladu.³⁰

Z hlediska právního překladu se v takových případech uplatní zejména překladatelský postup modulace. Ten spočívá v převodu sémantické (významové) stránky právního projevu ve výchozím jazyce do odpovídající sémantické (významové) stránky v jazyce cílovém za použití přiměřených výrazových prostředků. Překladatelský postup modulace je tak vlastně vzájemným působením sémantických metod vnitrojazykového pře-

²⁹ KNAPP, V. Právní pojmy a právní terminologie. In: *Státní správa. Bulletin Ústavu státní správy*. Praha, 1978, č. 4, s. 4 an.

³⁰ TOMÁŠEK, M. Prorůstání adversárních a inkvizičních prvků při europeizaci trestního procesu. *Právník*. 2009, roč. 148, č. 5, s. 467–480.

kladu mezi dvěma jazyky.³¹ K tomu je nicméně nezbytné znát dokonale právní pojmy a systémy výchozího a cílového jazyka. A často nejen to. Některé právní pojmy mohou mít svůj specifický historický původ. Historická podmíněnost se projevuje ve dvojím dopadu – přechodném a trvalém. Přechodný dopad historické podmíněnosti charakterizuje vznik právních výrazů a jejich užívání pouze po určitou dobu a poté jejich propad mezi archaismy. Sem patří termíny *berně* nebo *jitro* (*plošná míra*). Takové termíny jsou z hlediska vnitrojazykového překladu cizincem nepřijemné, protože vyžadují nezřídka archivářské pátrání právě po jejich historické podmíněnosti. Například francouzský termín *limoger* znamená *sesadit někoho pro neschopnost přeložením na jiné místo*. Historická podmíněnost tohoto termínu sahá do let 1914–1918, kdy maršál Joffre posílal neschopné generály do města Limoges, které bylo tehdy vzdáleno od fronty. Takové skutečnosti je rozhodně nutné znát už při vnitrojazykovém překladu, tedy před zahájením překladu do jiného jazyka. Například u anglického termínu *Enoch Arden Laws* je dobré vědět, že název pochází od hrdiny Tennysonovy básně, skrývajícího svou existenci před vlastní manželkou, která ho považuje za zemřelého a uzavře nový sňatek. Z toho pak plyne povaha těchto zákonů USA, které připouštějí zrušení manželství a uzavření nového sňatku, jestliže jeden z manželů nedal vědět, že je na živu po určitou dobu (5 let ve státě New York). Jde tedy o druh prohlášení za mrtvého. Právě v takových případech se někdy chybí, pokud si překladatel při vnitrojazykovém překladu nezjistí původ třeba slov *Enoch Arden* a považuje je kupříkladu za místní jméno. Někdy má ovšem historická podmíněnost trvalý dopad, a to zejména v případech, kdy se příslušný termín natolik rozšíří a vžije, že je jeho obsah znám ve více jazycích, a už se obvykle zapomene, jak vlastně vznikl. Tak například anglickému slovu *to boycott*, které se rychle uchytilo ve více jazycích – *bojkotovat*, *boycotter*, *boykottieren*, dal vzniknout jistý kapitán Boycott, který byl jako vlastník půdy odříznut od světa svými sousedy v době nepokojů půdní ligy v Irsku roku 1880. Už o něco známější je původ slova *to lynch* – *lynčovat*, *lyncher*, *lynchen*, odvozený od příjmení farmáře Lynche, který ve státě Virginia v USA potrestal zločince bez náležitého soudu.³²

4. EVROPSKÁ BRÁNA JAZYKŮ

Když už se stať k počtu příspěvku Viktora Knappa k rozvoji oboru právní lingvistiky výrazně přechýlila do své druhé poloviny, je na místě otázka po současné a budoucí využitelnosti jeho myšlenek v relevantních právních disciplínách. Soustředím se tu konkrétně na vztah výše napsaného a shrnutého ke svému oboru, totiž k evropskému právu. Vztah Viktora Knappa k evropskému právu byl vcelku pozitivní. Ve svém díle *Velké právní systémy* z roku 1996 ho charakterizuje jako *artefakt, který na rozdíl od jednotlivých okruhů kontinentálního práva nevznikl přirozeným vývojem, ale záměrnou integrační činností*.³³

³¹ K typologii překladatelských postupů srov. zejména VINAY, J. P. – DARBELNET, J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier, 1958.

³² DOCTE, E. le. *Čtyřjazyčný právní slovník* (překlad a uspořádání české části M. Tomášek). Praha: Codex, 1997.

³³ KNAPP, V., op. cit. v pozn. 24, s. 118.

Samo evropské právo je nejlepším příkladem praktické využitelnosti jazyků a právního překladu v konkrétní praxi. Evropská unie používá v současné době 24 úřední jazyky a její jazykový režim nemůže být založen na upřednostnění jednoho nebo několika jazyků. Taková praxe by vedla k nerovnosti mezi členskými státy a nebyla by koneckonců ani možná z toho důvodu, že unijní právo se rovněž uplatňuje vůči jednotlivcům na území členských států. Jejich občané přitom uspokojivě neznají cizí jazyky, které by mohly sloužit jako výlučné úřední jazyky celku. Používání pouze omezeného počtu vybraných jazyků by tak bylo neslučitelné se zásadou právní jistoty, která vyžaduje, aby právní úprava umožnila dotčeným osobám seznámit se přesně s rozsahem povinností, které jim ukládá, což lze zaručit pouze řádným vyhlášením v úředním jazyce adresáta.³⁴ Podle rozhodnutí Soudního dvora EU by bylo v rozporu se zásadou rovného zacházení uplatňovat stejně povinnosti uložené právní úpravou ve členských státech tam, kde mají jednotlivci možnost seznámit se s těmito povinnostmi ve svém mateřském jazyce, a v členských státech, kde by to nebylo možné.³⁵ Z hlediska jazykového výkladu zaujal Soudní dvůr již poměrně dávno stanovisko, že odlišuje-li se pramen evropského práva v několika jazykových verzích, pak je třeba přihlížet ke všem verzím a hledat tak smysl daného ustanovení.³⁶ Nejen teorie, ale také judikatura evropského práva tak otevírá cestu pro vnitrojazykový překlad jako metodu jednotného výkladu a jednotné aplikace unijního práva.

Jazyk je v evropském kontextu považován nejen za prostředek komunikace, ale též za nositele kulturních hodnot evropských národů. Jazyková diskriminace je na základě judikatury Soudního dvora považována za zakázané jednání.³⁷ Na druhé straně existují i na základě judikatury Soudního dvora pochybnosti, zda jsou všechny jazyky EU rovnocenné. Zásada rovnosti všech 24 úředních jazyků EU vyplývá z nařízení Rady č. 1/1958 EHS, o jazykovém režimu v platném znění. Dle názoru Soudního dvora však jde o sekundární právní úpravu, zatímco článek 342 Smlouvy o fungování EU umožňuje Radě stanovit jednomyslně pravidla pro používání úředních jazyků v orgánech Unie. Teoreticky je tak možné, a v praxi k takové situaci dochází, že jsou například dána omezení pro použití jazyků ve styku s některými institucemi a orgány EU.³⁸ Taková omezení shledal Soudní dvůr jako racionální, i když nemohou omezit právo občanů obracet se na unijní instituce a orgány ve vlastním úředním jazyce EU a legitimně očekávat odpověď v témže jazyce.³⁹

Národní jazykový režim, vnitrostátní právní úprava zacházení s úředními nebo menšinovými jazyky, má své meze tam, kde by omezoval výkon některé ze základních svobod

³⁴ TOMÁŠEK, M. – TÝČ, V. a kol. *Právo Evropské unie*. Praha: Leges, 2013.

³⁵ Rozsudek Soudního dvora EU ve věci C-161/06 Skoma-Lux v. Celní ředitelství Olomouc, ze dne 11. prosince 2007, SbSD 2007 I-10841.

³⁶ Rozsudek Soudního dvora ES ve věci 29/69 Stauder, SbSD 1969, 419 an.

³⁷ AMMON, U. Language Conflicts in the European Union. *International Journal of Applied Linguistics*. 16/3, s. 319–338.

³⁸ WU, HUIPING. *Das Sprachenregime der Institutionen der Europäischen Union zwischen Grundsatz und Effizienz*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2005.

³⁹ Soud první instance ve věci T-120/99: Christina Kik proti Úřadu pro harmonizaci na vnitřním trhu (ochranné známky a vzory) – OHIM a Evropský soudní dvůr ve věci C-361/01 Christina Kik podávající kasační opravný prostředek proti rozsudku Soudu prvního stupně ES (T-120/99) ze dne 12. července 2001, SbSD 2001 II-02235.

vnitřního trhu EU.⁴⁰ Vnitrostátní právní úprava menšinových jazyků nemůže diskriminovat občany jiných členských států, kteří takový menšinový jazyk používají.⁴¹ Všude tam, kde se členský stát rozhodne podporovat jakýkoliv jazyk, nemůže takovou podporou diskriminovat občany jiných členských států, kteří takový jazyk používají.⁴² A naopak, členský stát nemůže diskriminovat příslušníky jiných členských států tehdy, jestliže prokázání jazykových způsobilostí váže toliko na formální osvědčení vlastních orgánů a neuznává osvědčení o jazykové způsobilosti v témže jazyce od institucí jiného členského státu.⁴³

Jak vidno z uvedených příkladů, nároky na překlad právního jazyka mezi úředními jazyky Evropské unie neustále rostou. Přes veškerou snahu minimalizovat rozdíly ve výkladu jednotlivých jazykových verzí pramenů práva EU, zejména výkladem pojmů v právních předpisech, zůstává otevřena řada teoretických a praktických otázek. Čím více evropské právo proniká do právních oborů, vyhrazených donedávna toliko národnímu právnímu režimu, tím více se otevírá Pandořina skříňka rozdílu v právní terminologii. V poslední době se to nejzřetelněji projevuje v právu trestním v souvislosti s procesem europeizace trestního práva.

Výmluvným příkladem je postih tzv. „unijních deliktů“, čili zvláštní okruh úpravy představující podvody a jiná protiprávní jednání ohrožující finanční zájmy Unie, v našem prostředí § 260 trestního zákoníku. Článek 325 SFEU zavazuje Unii a členské státy přijímat opatření, která mají odstrašující účinek a poskytují v členských státech a v orgánech, institucích a jiných subjektech Unie účinnou ochranu. Unie společně s členskými státy jsou tak spoluodpovědní za přijetí opatření za účelem ochrany finančních zájmů Unie, která musí poskytovat účinnou a stejnou ochranu těmto zájmům ve všech členských státech. Pod touto ochranou se rozumí prevence škody nebo ohrožení finančních zájmů podvodnou činností a mezinárodním ekonomickým a finančním trestným činem, případně účinný postih těchto jednání. Už samo slovo *podvod* představuje v tomto i v jiných kontextech překladatelský problém. Anglický nebo francouzský ekvivalent *fraud* nemá s češtinou totožný sémantický obsah. Ve francouzštině se slovu *fraud* přikládá význam úkladu, jehož se používá, aby byl někdo oklamán. Podvod ve francouzském právu se může lišit od úmyslu tím, že úmysl obsahuje v sobě vždy podvod, stejně jako například v biologii rod obsahuje v sobě druh, kdežto podvod v sobě úmysl neobsahuje.⁴⁴ Uvedené vymezení francouzského pojmu však neřeší otázku, která je pro české trestní právo podstatná, totiž, zda tímto zlomyslným jednáním musí být uváděn jiný v omyl, což je obligatorní sémantický znak české definice podvodného jednání.⁴⁵

⁴⁰ GRIN, F. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

⁴¹ Rozsudek Soudního dvora EU ve věci C-274/96: Trestní řízení proti Horstu Ottovi Bickelovi a Ulrichu Franzovi z 24. listopadu 1998, SbSD 1998 I-7637.

⁴² Rozsudek Soudního dvora ES ve věci C-379/87: Anita Groener proti Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee z 28. listopadu 1989.

⁴³ Rozsudek Evropského soudního dvora ve věci C-281/98, Roman Angonese proti Cassa di Risparmio di Bolzano SpA ze dne 6. června 2000, SbSD 2000, 4139.

⁴⁴ ROUX, J.-A. *Des Conditions Fondamentales de la Responsabilité Pénale. Cours de Droit Criminel Français*. 2. vydání. Paris, 1927, s. 141–155.

⁴⁵ TOMÁŠEK, M. et al. *Europeizace trestního práva*. Praha: Linde, 2009.

Uvedený příklad je ukázkou dalšího z teoretických přínosů Viktora Knappa ke vztahu práva a jazyka, totiž k problematice tzv. „opravy slov“, kdy se v překladu některé sémantické znaky mohou ztrácet, nebo naopak některé mohou přibývat. V širším kontextu se naznačená problematika týká přenosu tzv. právních transplantátů, čili pojmů a institutů cizích právních řádů, které dostávají do právních řádů národních. Jejich studium, včetně aspektu „opravy slov“, je významnou výzvou současné právní vědy.⁴⁶

Francouzská právní úprava podvodu v trestním zákoníku (čl. 313) používá například označení *l'escroquerie* (*tromper une personne physique ou morale*). V textu tohoto ustanovení se vedle předpokladu „uvedení v omyl“ objevuje slovní spojení „podvodnými jednáními“, *manoeuvres frauduleuses*. Nicméně výrazy *fraud*, *frauduleusement* používají i jiná ustanovení francouzského trestního kodexu, kde vyjadřuje toliko poškozovací úmysl bez nutnosti uvést jiného v omyl. Sémantickou analýzou jsme tudíž dospěli k závěru, že francouzská koncepce má pod označením *fraud*, *frauduleux* na mysli především tzv. promyšlený poškozovací/zlý úmysl (*faute intentionnelle – prémédiation*),⁴⁷ jako obligatorní znak trestného činu, a pokud v některých případech předpokládá také uvedení v omyl, vyjadřuje jej výslovně jinak. Anglická právní terminologie rozumí pod pojmem *fraudulent* především pohnutku (*state of mind*). Označení *fraudulent* například podle americké teorie znamená specifický poškozovací úmysl (*an intent to defraud*), který je součástí definice trestného činu.⁴⁸ Tím se ovšem velmi přibližuje shora uvedenému francouzskému sémantickému obsahu, a naopak se vzdaluje českému sémantickému pojetí podvodu, neboť to vyžaduje navíc uvedení jiného v omyl. Z hlediska sémantického rozsahu je třeba považovat uvedená francouzská a anglická vyjádření za obecnější než české označení *podvod* a při překladu mít tuto skutečnost vždy na paměti. Tak je ovšem založen překladatelský problém všude tam, kde dochází k interakci ustanovení čl. 325 SFEU a § 260 našeho trestního zákoníku, neboť pojetí poškozování finančních zájmů EU podle unijního práva je značně široké a nelze vyloučit, že v některých případech by mohl § 260 projít testem předvídatelné trestnosti. Je nad veškerou pochybnost, že soudce má podle principu eurokonformního výkladu vykládat národní právo ve světle práva unijního.⁴⁹ Eurokonformní výklad má být využíván též v oblasti trestního práva.⁵⁰ Tam ovšem může narazit na výraznou bariéru předvídatelné trestnosti, neboť povinnost soudu k eurokonformnímu výkladu by neměla vést k zavedení nebo zvýšení trestní odpovědnosti jednotlivce za jednání, které by bez eurokonformního výkladu jinak trestné nebylo.⁵¹ Přičemž k takovému posunu za hranice eurokonformního výkladu by mohlo přispět i nesprávné překladatelské řešení v některých skutkových situacích.

* * *

⁴⁶ TOMÁŠEK, M. O aktuálních trendech naší nauky veřejného práva. *Právník*. 2012, roč. 151, č. 10, s. 1057–1073.

⁴⁷ SOLNAŘ, V. – FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. *Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti*. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Orac, 2003, s. 277.

⁴⁸ PERKINS, M. R. *Criminal Law*. Mineola–New York: The Foundation Press, 1957, s. 765.

⁴⁹ Rozsudek Soudního dvora ES v právní věci C-14/83 Von Colson, SbSD 1984, 1891.

⁵⁰ Rozsudek Evropského soudního dvora v právní věci C-105/03 Tribunale di Firenze v. Maria Pupino ze dne 16. června 2005.

⁵¹ Rozsudek Soudního dvora ES v právní věci 80/86 Kolpinghuis, SbSD 1987, s. 3969 nebo ve spojených věcech C-206/88 a 207/88 Venosso a Zanetti, SbSD I-1990, s. 1461.

Zásada jednotného výkladu a jednotné aplikace práva Evropské unie ve všech členských státech otevírá nepřehledné množství překladatelských problémů,⁵² jež by si vyžádaly daleko větší prostor, než je ten, který mně je tu vymezen a který nechci v tomto speciálním čísle *Právnicka* využívat na úkor ostatních kolegů, již sem přispívají k počtě 100. výročí narození Viktora Knappa. Zakončím proto shrnutím, že metody překladu právního jazyka, které Viktor Knapp ve svém díle nastínil, mají v kontextu práva EU stále trvalou nejen teoretickou, ale hlavně praktickou využitelnost.

Článek vznikl v rámci programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově PRVOUK 06 „Veřejné právo v kontextu europeizace a globalizace“.

prof. JUDr. PhDr. Michal Tomášek, DrSc.

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

⁵² POTŮČEK, P. Twenty Years of Creating the Czech Terminology of European Law. *The Lawyer Quarterly*. 2011, Vol. 1, no. 3, s. 198–199.

Karel Eliáš

CIVILISTA VIKTOR KNAPP

Abstrakt: *Stat se u příležitosti 100. výročí narození V. Knappa (1913–1996), který zasáhl do různých právnických disciplín, zabývá jeho působením na poli občanského práva. Knapp zůstává v mysli široké právníkové veřejnosti především jako civilista. Autor má za to, že to je hlavně proto, že Knapp za svého života podstatně ovlivnil podobu učebnic občanského práva vydávaných v Československu a později v Česku od r. 1953 do r. 1995, ať již jako jejich hlavní redaktor, nebo významný spoluautor. Hlavní vědecké Knappovy práce (monografie) z oboru civilního práva – o vlastnictví, zániku obligací a systému občanského práva – vznikly v 50. letech XX. stol. Ty, a především Knappovo Vlastnictví v lidové demokracii (1953), představují ukázková díla marxistického přístupu k řešení právních otázek. Později se Knapp prioritně zabýval jinými oblastmi práva (informatikou, právní filosofií, komparatistikou a právní logikou), ale ani v pracích z těchto okruhů nezapřel, že je především civilistou. To je patrné i z Teorie práva, jeho poslední významné knihy (1995), která je ve skutečnosti výbornou teorií civilního práva a která si, na rozdíl od většiny prací předchozích, podle názoru autora uchová (spolu s některými drobnějšími texty) trvalý význam. Knapp významně ovlivnil i podobu psaného občanského práva. Podílel se na tvorbě občanského zákoníku z r. 1950. Byl rovněž spoluautorem rozsáhlé novely občanského zákoníku schválené v r. 1991, která si kladla za cíl přizpůsobit civilní právo potřebám demokratického státu.*

Autor se hlásí k tomu, že je Knappovým žákem, a uvádí, že měl ke Knappovi od r. 1988 blízký osobní vztah. Nepřehlíží ale, jak se Knapp zvláště v 50. a 70. letech podepsal na ideologizaci právní vědy. Za jeho trvalý přínos považuje Knappův stálý odpor proti dezintegraci občanského práva, důraz na institucionální výklad občanskoprávních institutů, respekt k zásadě historia magistra vitae. Připomínají se Knappova slova, že „co je v zákoně, nemusí být teoreticky nepochybné, a že ne všechno, co je napsáno v literatuře, musí být nutně pravda“. Knappovo dílo i jeho vědecká kariéra podle názoru autora potvrzují platnost teze, že právní věda přestane být vědou, stane-li se služkou politiky.

Klíčová slova: Knapp, Viktor, občanské právo, marxismus, vlastnictví, odpovědnost, právníká osoba

MOTTO: *Je jisté, že budoucnost bude soudit názory i skutky přítomnosti; není v moci přítomnosti tento soud od sebe samé odvrátit.*

Viktor Knapp

1.

Ti, kteří Viktora Knappa pamatují a četli jeho četné práce, si ho na prvním místě spojují s naukou práva občanského. Ale pokud by se někdo z těch, komu by bylo dílo Viktora Knappa dosud neznámé, seznámil jen s tituly jeho knižních publikací vydaných po r. 1989 (z nichž byla bezmála polovina vydána posmrtně),¹ stěžl by nabytí dojmu, že autorem těchto děl je civilista *ex professo*. Pokud by se někdo zabýval jejich genezí, zjistil by brzy, že nejedna z těchto knih představuje *remake* starších děl² nebo – jako

¹ KNAPP, Viktor. *Základy srovnávací právní vědy*. Praha: Aleko, 1991; KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika*. Bratislava: Právnícká fakulta Univerzity Komenského, 1993; KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Plzeň: ZČU, 1994; KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995; KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996; KNAPP, Viktor. *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha: Prospektum, 1998; KNAPP, Viktor – GERLOCH, Aleš. *Logika v právním myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2000; KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002; KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.

² KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy*. Praha: Univerzita Karlova, 1972; KNAPP, Viktor. *Úvod do vědecké práce*.

v případech studie o nacistické právní filosofii nebo vědecké propedeutiky z r. 2003 – pouhé reprinty. A proto např. čteme názory, že se některá vydání ani neměla na knižních pultech vyskytnout³ a že jiná byla psána a myšlenkově ukotvena v dřívějších letech a v letech devadesátých pouze vyšla.⁴

A zaměřil-li by se někdo na názvy prvních Knappových knižních prací, jejichž tématem je problematika poválečných restitucí⁵ – jedinou výjimkou byl právě *Problém nacistické právní filosofie* z r. 1947 (posléze víc než po půlstoletí reprintovaný) – představu o významném civilistovi bychom si patrně také těžko utvořili. Knapp se konec konců habilitoval v r. 1948 na Vysoké škole politické a sociální⁶ v Praze v oboru správního práva.

Bližší studium i těchto Knappových děl však ukáže, že v nich se civilista nezapřel a vlastně se ani zapřít nemohl. Otevřeme-li např. komentář k restitučnímu zákonu č. 128/1946 Sb., nalézáme v něm rozsáhlé instrumentarium civilistického pojmosloví a jeho výklad spojený s průměty do speciální úpravy s interpretačními závěry k ní.⁷ Jakkoli se Knapp v této době jako významný úředník Osidlovacího úřadu věnoval především problematice restitucí, jeho zběhllost v soukromoprávních tématech je patrná nejen z dílčích výkladů v rámci větších prací, ale i z drobnějších studií.⁸ Ale již v těchto pracích se projevují dvě stránky Knappova právního uvažování. Přehlédnout nelze jeho sečtělou (cituje Ehrenzweiga, Klangův i Pfaffův a Hofmannův komentář, Krčmáře, Piska, Randu, Tilsche aj., ale také Aristotela a Platona) a znalost širokých základů civilistiky, jež ho vedou k přihlášení se k Tilschovu „klidnému konzervativismu“.⁹ Nelze si ale nepovšimnout ani Knappovy „mimořádné intelektuální obratnosti“,¹⁰ s níž autor dokáže např. slova zákona o promlčení nároku vyložit s odkazem na účel zákonného ustanovení tak, že jde o lhůtu prekluzivní.¹¹ Vydal se tedy, a nejen v tomto případě, Knapp cestou

Vědecká propedeutika. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981; KNAPP, Viktor – GERLOCH, Aleš. *Příručka ke studiu právní logiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1983; KNAPP, Viktor – Gerloch, Aleš. *Logika v právním myšlení*. Praha: Ústav státní správy, 1985.

³ RACLAUSKÝ, Jiří v recenzi 3. vydání Knappovy a Gerlochovy *Logiky* v právním myšlení. Dostupné na http://profil.muni.cz/recenze/raclavsky_knapp.html [18. 8. 2013].

⁴ BOBEK, Michal tak píše o Knappových Velkých právních systémech. In: Bobek, Michal – Molek, Pavel – Šimíček, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 422.

⁵ KNAPP, Viktor – Hromada, Jiří. *O národní správě*. Praha: V. Linhart, 1945; KNAPP, Viktor – BERMANN, Tomáš. *Vrácení majetku pozbytého za okupace. (Restituční zákon)*. Praha: V. Linhart, 1946; KNAPP, Viktor – Hromada, Jiří. *Národní správa a vrácení majetku z národní správy*. Praha: V. Linhart, 1946; KNAPP, Viktor – HELLER, Čestmír. *Rozprodej movitostí*. Praha: Tiskové oddělení Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, 1947; KNAPP, Viktor. *Příděl živností a rodinných domků*. Praha: V. Linhart, 1948; KNAPP, Viktor. *Nové předpisy o restituci*. Praha: V. Linhart, 1948; KNAPP, Viktor. *Osidlovací právo hmotné*. Praha: Orbis, 1949.

⁶ Vysoká škola politická a sociální byla zřízena (podle francouzského vzoru) dekretem prezidenta republiky č. 140/1945 Sb. Jejím rektorem byl až do r. 1948 František Rouček. Knapp si Roučka nevážil – „Roučkova gnoseologie, sama zmatená, jest způsobila vyvolání zmátek v myslích posluchačů, kteří musejí memorovat nejrozdumnější zbytečné řecko-latinské spřežky, do nichž se halí Roučkova gnoseologie, napojená ideologií veskrze buržoasní“ (KNAPP, Viktor. Roučkova *Summa theologiae*. *Právník*. LXXXVII, 1948, s. 233). Lapidárněji to Knapp vyjádřil v 90. letech v soukromé korespondenci s autorem tohoto textu slovy: „Rouček byl blázen a šarlatán“.

⁷ KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš, op. cit. v pozn. 5, např. k problematice majetku (s. 29), neplatnosti (s. 31 an.), majetkového přechodu (s. 72 an.), nároku (s. 76 an.), poctivosti a nepoctivosti nabytí a držby (s. 158 an.) aj.

⁸ Např. ve studiích O restituci obchodního podniku. *Právní praxe*. X, 1946, s. 178 an. nebo Smlouva o sousedské výpomoci. *Právník*. LXXXVI, 1947, s. 68 an.

⁹ KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš, op. cit. v pozn. 5, s. 77.

¹⁰ KRYSTUFEK, Zdeněk. Komunistické právo v Československu. In: Bobek, Michal et al., op. cit. v pozn. 4, s. 950.

¹¹ KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš, op. cit. v pozn. 5, s. 203 an.

contra legem Bewegung?¹² Musíme odpovědět: jak kdy. Ve studii o restituci obchodního podniku se Knapp vymezuje proti Piskovu pojetí, že obchodním závodem je rovněž organizovaná entita (ocenitelná v penězích), se kterou je spojeno provozování obchodů, lhotejno, zda takové obchody pozitivní právo uznává, ignoruje či zakazuje, a sám podnik definuje jako „organizaci provozu, podporující výsledek obchodní činnosti pozitivním právem nezakázané“.¹³ Byl tedy Knapp nakonec přece jen právním formalistou? Jak kdy, mohli bychom odpovědět i na tuto otázku. Knapp byl ve svých juristických pracích a úvahách především pragmatik.

2.

Viktor Knapp napsal z oboru občanského práva tři objemné monografie: o vlastnictví, o zániku obligací a o předmětu a systému občanského práva.¹⁴ Celkový Knappův přístup k uchopení těchto témat je patrný z jeho předchozích prací.¹⁵

Jednou z nosných linií byla ideologie opřená o schémata marxismu-leninismu. V poznámkách k zemědělsko-družstevnímu právu neváhá postavit proti „neplodným formálně dogmatickým úvahám“ argument „co říká o Vzorových stanovách Klement Gottwald“.¹⁶ Podobně Knapp prohlásil Gottwaldův projev na IX. sjezdu KSČ – rozdílně od „romantické veteše“ – za hlavní zdroj poznání obsahu státního vlastnictví.¹⁷ Jinou práci Knapp otvírá oslavou „geniálních statí J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě“ a Stalinovým skvělým rozvinutím učení klasiků marxismu-leninismu „pro právní vědu a zejména pro právo občanské“.¹⁸ Komentovat to lze různě.¹⁹ Lapidárně slovy, že ten „inteligentní člověk (...) přece svým volovinám nemohl ani minivteřinu věřit“, jak píše Ota Ulč.²⁰ Akademicky snad povzdechnutím, kam až mohlo zmutovat *lebendiges Recht* volnoprávní nauky.

¹² Srov. SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha – Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR – Aleš Čeněk, 2011, s. 290.

¹³ O restituci obchodního podniku. Op. cit. v pozn. 8, s. 180.

¹⁴ KNAPP, Viktor. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952; KNAPP, Viktor. *Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955; KNAPP, Viktor. *Předmět a systém československého socialistického práva občanského*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.

¹⁵ Např. KNAPP, Viktor. *Vlastnictví v naší společnosti*. *Právník*. LXXXVIII, 1949, s. 299 an.; KNAPP, Viktor. *Právo veřejné a soukromé*. *Právník*. XCIX, 1950, s. 82 an.; KNAPP, Viktor. *Právní úprava vlastnických poměrů v novém občanském právu*. In: *O právu a jeho tvorbě*. Přednášky ze školení legislativních právníků v Maxičkách. Praha: Orbis, 1951, s. 67 an.; KNAPP, Viktor. *Otázky státu, práva a proletářské revoluce ve druhém svazku spisů Klementa Gottwalda*. *Právník*. XC, 1951, s. 131 an.; KNAPP, Viktor. *Zákon stálého přibližování sovětskému příkladu – ukazatel cesty československých právníků*. *Právník*. XCII, 1953, s. 220 an.; KNAPP, Viktor. *Význam Stalinových statí „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“ pro právní vědu*. Praha: Orbis, 1953; KNAPP, Viktor. *K otázce systému smluv*. *Právník*. XCIV, 1955, s. 175 an.; KNAPP, Viktor. *Hlavní zásady československého socialistického občanského práva*. Praha: SNPL, 1958.

¹⁶ Některé poznámky k zemědělsko-družstevnímu právu. *Právník*. XCII, 1953, s. 320.

¹⁷ KNAPP, Viktor et al. *K otázkám nového občanského práva*. Praha: Orbis, 1950, s. 15.

¹⁸ KNAPP, Viktor. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952, s. 9.

¹⁹ Nevím – a asi nikdo neví – měl-li Knapp při psaní takových textů ještě na mysli svá vlastní slova, že „bylo třeba za každou cenu dojít k předem stanovené konkluzi, odpovídající oficiální ideologii“, která psal pár let předtím při kritice nacistického právního myšlení (KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 216), anebo zda se držel, podobně jako Jaroslav Šabata v téže době, myšlenky, že „nebojujeme za pravdu a mravnost, nýbrž proti buržoazii a za vítězství socialismu“, kterou zaznamenal UHDE, Milan. První lekce Milana Uhdého z politiky. *Lidové noviny*. 26. 8. 2013, s. 10.

²⁰ ULČ, Ota. Pamatujete se na mě, pane profesore? www.otaulc.com/text/1760.htm [21. 8. 2013].

Jinou stránku Knappova přístupu vyčteme typicky z „politického úvodu“, jak jej sám nazval, k monografii Osídlovací právo hmotné. V textu najdeme četné partie, které nemůžeme klasifikovat jinak než jako ideologické floskule; autor jej však uzavírá slovy: „Zde jde nikoliv o dogmatický výklad právních norem, nýbrž o právní podstatu některých institutů (...). Tuto podstatu podle mého pevného přesvědčení nelze poznati izolovaným pozorováním normativním, které se uzavírá sedmerými zámky před fakticitou a nad skutečným životem vyslovuje klatbu metanormativity, nýbrž pouze tak, že neustále přihlíží k vývoji celé společnosti. Hodláme-li tedy poznati právní podstatu jednotlivých institucí (...), musíme míti stále před očima jejich podstatu společenskou. A touto cestou půjdeme.“²¹ Tato linie Knappova právního nazírání, již můžeme označit za sociologickou, zněla v jeho pracích až do konce jeho života. V uvedeném textu autor sice necituje ani Ehrlichovy Základy²² ani pozoruhodnou Ofnerovu stať o sociálním charakteru všeobecného občanského zákoníku,²³ na něž autora tohoto textu po létech upozorňoval a půjčoval mu je, ba necituje ani Emila Svobodu, k němuž měl téměř tak blízko jako k svému učiteli Janu Krčmářovi,²⁴ vliv jejich pojetí je však nepřehlédnutelný.

V Knappově díle pozorujeme po dlouhá desetiletí prolínání obou přístupů. (Ve velkém počtu jeho prací vzniklých za politické vlády komunistické strany vidíme, jak ideologie deformuje nahlížení na společenskou podstatu. Patrné to je i z děl vydaných nedlouho před rokem 1989.²⁵)

První objemnou Knappovou prací vydanou po r. 1948 je jeho pětisetstránkové Vlastnictví v lidové demokracii,²⁶ pro které byl manifestním inspirativním vzorem Věnediktov.²⁷ Ve třidvaceti kapitolách autor postupně řeší obecné otázky vlastnictví (část první), problematiku buržoazního pojetí vlastnictví (část druhá) a v nejrozsáhlejší části třetí (s. 165–427) se věnuje právní úpravě vlastnictví v tehdejší Československu. Kniha, vydaná v poměrně vysokém nákladu 8400 exemplářů, „byla přijata s velkou slávou“.²⁸ Dnes ji již sotvakdo otevře. Přesto nelze pominout její vědecký význam. Nepochybně jde o první marxistickou vědeckou monografii v oboru pozitivního práva, která u nás vznikla. Knapp tak vytvořil kánon, který se stal vzorem a podle kterého vznikaly další práce. Mezi typické znaky děl tohoto typu náležely systematika v uspořádání látky, kde podstatné místo náleželo kritice „buržoazního“ pojetí analyzovaných právních institutů, formulace stanovisek zásadně souhlasných s výsledky sovětské právní vědy a rozvíjení tohoto vzoru,²⁹ masivní citace z děl klasiků marxismu-leninismu³⁰ a ideologické podání

²¹ Op. cit. v pozn. 5, s. 25.

²² EHRLICH, Eugen. *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München u. Leipzig, 1913.

²³ OFNER, Julius. Der soziale Charakter des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches (ABGB). In: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches. Erstes Teil*. Wien: Manz, 1911, s. 441 an.

²⁴ KNAPP, Viktor. Cesta Emila Svobody a Jana Krčmáře k pravdě. *Právník*. XC, 1951, s. 350 an.

²⁵ Např. KNAPP, Viktor et al. *Úloha socialistického práva a jeho zdokonalování při výstavbě rozvinutého socialismu*. Praha: Svoboda, 1987. Jde o knihu, která byla právem zapomenuta, a – jak vím z osobních kontaktů – i samotný Knapp pro ni neměl vlídná slova ani v době jejího vydání.

²⁶ Op. cit. v pozn. 18.

²⁷ VĚNEDIKTOV, Anatolij Vasiljevič. *Státní socialistické vlastnictví*. Praha: Orbis, 1950.

²⁸ KNAPP, Viktor. *Proměny času*. Op. cit. v pozn. 1, s. 132.

²⁹ „Jde tu o spojenectví politické, hospodářské a v neposlední řadě – možno říci – ideologické. A nejde tu jen o spojenectví v politickém smyslu, jde tu o vztah přátelství a lásky osvobozeného k osvoboditeli, žáka k učiteli, mladého a méně zkušeného soudruha k soudruhu staršímu a zkušenému.“ KNAPP, Viktor, op. cit. v pozn. 18, s. 179.

látky v míře vymykající se z tradic dosavadní vědecké juristické práce.³¹ Přesto, porovnáme-li Knappovo Vlastnictví s jinými díly té doby, která u nás vznikla, převyšuje je v mnohém, a často nejen o jednu třídu. Poukázat lze např. na literární zázemí Knappovy práce (s. 455–461) nebo na Knappův výklad o vyvlastnění (s. 243 an.) nebo o dogmatu o titulu a modu *adquirendi dominii* (s. 398 an.).

Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku³² je dílo pojaté po ideologické stránce strážlivěji, jakkoli i ono obsahuje politický úvod. Ten však pro dnešního čtenáře vyznívá spíše jako povinná úlitba dobové literární usanci; celkovým rázem kniha vyznívá jako uměřené právnícké dílo. Jistěže tu rovněž čteme poznámky o „zvetšelé rekvizitě reálných kontraktů buržoazního práva“ (s. 44) nebo o „nepřátelském charakteru i vědecké sterilitě buržoazní vědy“ (s. 266) a podobnou dobovou literární koloraturu. Hlavní obsah díla však vyznívá jako korektní rozbor platné úpravy. Jeho význam je dán i tím, že – rozdílne od Vlastnictví, kde můžeme Knappovo dílo srovnávat s předchozími monografiemi Antonína Randy a Jaromíra Sedláčka – náleží Knappovi ve zdejší literatuře v monotematickém zpracování zániku závazku prvenství.³³ Autor důkladně zkoumá *sedes materiae*, a to nejen v úpravě samotného občanského zákoníku z r. 1950, analyzuje judikatorní závěry a komparuje s relevantní látkou, byť ji v logice doby představovaly zejména všeobecný zákoník občanský a občanský zákoník RSFSR. Dílo se vyznačuje značným teoretickým nadhledem a argumentačně umným řešením složitých právních otázek, např. ohledně existence nebo neexistence soluční smlouvy (s. 43 an.), možnosti započtení dospělé pohledávky proti nedospělé (s. 228) nebo otázky splynutí závazku při solidárním spoluvěřitelství (s. 259 an.). Proto také zcela nezapadlo a citováno je dodnes.

Třetí Knappova velká práce z 50. let XX. století je Předmět a systém československého socialistického práva občanského.³⁴ S masivním literárním zázemím, kde *gros* sice představovala ruská literatura sovětské éry a dobové publikační výstupy z Československa a NDR, ale kde mezi literárními zdroji najdeme i Ehrlicha, Géného, Hecka, Iheringa, Radbrucha nebo Zeillera, a také Hegela, Kanta, Platona aj., vystavěl Knapp *chef-d'œuvre* zdejší marxistické civilistiky. Logickým důsledkem jsou šířavé odsudky Kallaba, Weyra, Kubeše, Tomsy a dalších.³⁵ (Na některé z nich časem názor změnil, na jiné nikoli.) Dnes

³⁰ Knapp jich (op. cit. v pozn. 18), s. 455 an. cituje 18. Stalin ovšem brzy přestal být klasikem, stejně jako Vyšinskij (srov. op. cit. v pozn. 18, s. 458) přestal být brzy významným představitelem sovětské právní vědy.

³¹ Např. Knappovy výklady o nabytí vlastnického práva znárodněním nebo konfiskací (op. cit. v pozn. 18, s. 184 an., 398) se v první partii, která je tirádou na Gottwaldovo umění, s nímž se vypořádal s intrikami buržoazie a Beneše (l.c., s. 186) pojetím i slovníkem („zakuklení reakcionářů“, „fabrikanti“, „boj na život a smrt“, „pleťtichy“, „dělnická třída vedená svou stranou nečekala s rukama složenýma v klín“) zcela míjejí s představou o *právním* rozboru zkoumané problematiky.

³² Op. cit. v pozn. 14.

³³ V návaznosti na toto dílo napsal KANDA, Antonín. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Praha: Academia, 1966 a *Nesplnění závazku a jeho právní následky*. Praha: Academia, 1970. Kandovi slouží ke cti, že při rozboru právních otázek systematicky pomíjel klasiku marxismu-leninismu a vyhýbal se této dobové usanci (ostatně i ve všech svých dílech).

³⁴ Op. cit. v pozn. 14.

³⁵ Sarkastické známkování autorů Knappovi nemilých bylo dlouho typickým projevem jeho literárního vyjadřování. Ihering je „don Quijot útočící na větrné mlýny“, Ehrenzweig „tančí na provaze“, Dnistrjanskij je „nenávidným nepřítelem Sovětského svazu“ (op. cit. v pozn. 18, s. 133, 134, 137); Carbonnier věrně slouží třídním zájmům „ohromeného měšťáka“ a Carbonnierovo dílo „je typickým produktem dekadence a někdy až nihilismu buržoazního právního myšlení“ (KNAPP, Viktor. Kritika antimarxismu západoevropské právní sociologie. *Právník*. CXIII, 1974, s. 375).

dílo odradí čtenáře již názvem a nejen z toho důvodu časem vešel i jeho obsah v zapomnění, jakkoli mu Plank předpovídal opačný osud.³⁶ Knappův pečlivě vyargumentovaný návrh systematiky socialistického občanského zákoníku (s. 289–290) nebyl při kodifikaci z r. 1964 přijat, a ujalo-li se při změně zdejšího zákonodárství v 60. letech XX. století něco, pak pohříchu Knappův závěr, že „v systému československého práva občanského nemají práva věcná místa“ (s. 256).³⁷ A nebylo-li něco akceptováno, pak – rovněž pohříchu – trvalý Knappův odpor ke kodifikaci zvláštního hospodářského práva.³⁸ Po celou svoji vědeckou kariéru se Knapp stavěl proti dezintegraci a dekodifikaci občanského práva a po dlouhá desetiletí zůstával v tomto úsilí osamocen.

Z četných děl, jež Viktor Knapp napsal v 50. letech minulého století, většina slouží již jen jako dokument změn přístupů k právu vyvolaných politickým převratem v r. 1948 a úsilím o marxistickou převýchovu právníků. Z této kategorie se podle mého názoru výrazně vymyká Knappova studie nazvaná *Úvahy o odpovědnosti v občanském právu*.³⁹ Stanovisko k otázce, zda se odpovídá za splnění odpovědnosti nebo za její nesplnění, formuloval slovy, že „ten, kdo má povinnost, odpovídá jak za její splnění, tak za její nesplnění. Za její splnění odpovídá v tom smyslu, že od vzniku povinnosti mu právo hrozí sankcí pro případ, že by ji nesplnil, a za její nesplnění odpovídá v tom smyslu, že při nesplnění ho sankce postihne v důsledku jeho odpovědnosti. V tom je podle našeho názoru podstata občanskoprávní odpovědnosti, jakožto jednoho z projevů odpovědnosti sociální a morální, která je ovšem pojmem podstatně širším.“⁴⁰ Tím se Knapp přiklonil ke koncepci aktivní odpovědnosti a dovodil, že odpovědnost je „hrozba sankcí za porušení povinnosti, která vzniká (zpravidla) zároveň se vznikem povinnosti a odpověden je tudíž ten, komu sankce za porušení povinnosti hrozí“.⁴¹ S tímto názorem zůstal Knapp dlouho v menšině a jeho pojetí bylo z různých pozic odmítáno. Přesto jde o stanovisko, u něhož setrval. Knappovo pojetí bylo kritizováno z nejedné strany. Nejznáměji v práci M. Knappové,⁴² jejíž koncept právní odpovědnosti nakonec ve zdejší doktríně převládl. Autorka již na sklonku 60. let XX. stol. neopomněla zdůraznit, že „názor V. Knappa zůstal v literatuře osamocen“.⁴³ Nezůstalo to tak natrvalo. Půlstoletí po Knappových úvahách píše Hurdík doporučení „zakomponovat princip aktivní odpovědnosti do rámce soukromoprávní regulace jako její imanentní součásti“ s odkazem na „nastupující realitu vysoce

³⁶ PLANK, Karol. Viktor Knapp: Předmět a systém socialistického práva občanského. *Právník*. XCIX, 1960, s. 674 an.

³⁷ Původní redakce občanského zákoníku (zák. č. 40/1964 Sb.) neznala kategorii věcných práv; druhá část zákoníku upravila jen vlastnictví. Tím se však věcněprávní povaha některých institutů neztratila, ať již šlo o omezení převodu nemovitosti, osobní užívání pozemku, věcná břemena nebo zástavní právo. Tyto instituty byly v zákoníku porůznu rozptýleny.

³⁸ Proti konstrukci hospodářského práva se Knapp vymezoval opakovaně (již v Problému nacistické právní filosofie a ve Vlastnictví a vlastně při každé příležitosti; srov. např. KNAPP, Viktor. Poznámky k otázce hospodářského práva. *Právník*. XCVI, 1957, s. 558 an.; naposledy snad v Úvahách nad připravovanou novelizací občanského zákoníku. *Právo a zákonnost*. XXXIX, 1990, s. 3).

³⁹ KNAPP, Viktor. Úvahy o odpovědnosti v občanském právu. *Stát a právo*. I, 1956, s. 66 an.

⁴⁰ Ibidem, s. 75.

⁴¹ Ibidem, s. 74.

⁴² KNAPPOVÁ, Marta. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. Praha: Academia, 1968, zejm. s. 172 an. (Obdobně již dříve, jak autorka na uvedeném místě sama upozorňuje; srov. DOLÁKOVÁ, Marta. Odpovědnost za porušení povinnosti z hospodářských smluv. *Právník*. XCVI, 1957, s. 205 an., zejm. s. 210–211.)

⁴³ Citované dílo, s. 172.

integrovaného a organizovaného světa“.⁴⁴ Nejen v důsledku Hurdíkovy kritiky pracovní verze nového občanského zákoníku,⁴⁵ která se sice již od počátku přikláníla ke Knappovu pojetí, ale vykazovala některé nedůslednosti,⁴⁶ došlo k úpravám textu zákonné osnovy, jak je nejviditelněji patrné z konstituce pojmu rodičovské odpovědnosti.⁴⁷

Domácí občanskoprávní nauku i praxi významně ovlivnily postupně vydávané učebnice občanského práva (poprvé v r. 1953), na jejichž vzniku a podobě se Knapp významně podílel. O nich bude pojednáno zvlášť.

Padesátá léta minulého století představovala období, kdy Knapp vytvořil četná díla z oboru občanského práva. Drtivá většina z nich v dnešní době zapadla. Platí to i o většině kratších prací.⁴⁸ Čtou je, pokud vůbec, snad jen někteří akademici. Zatímco např. Randovy nebo Sedláčkovy práce o vlastnickém právu promlouvají i k dnešku přes četná desetiletí a představují stavební kameny mostu spojujícího nejen kontinuálně současné právo s tradičním pojetím, ale i s koncepcemi zavedenými ve většině kulturních států, Knappovo Vlastnictví v lidové demokracii se dnešní době jeví spíš jako bludný kámen v řečišti času. Tím není řešeno, že by díla právní vědy tvořená u nás podle paradigmát marxismu a marxismu-leninismu, a nejen díla Knappova, měla skončit ve stoupě. Čekají na solidní vědeckou analýzu, již se jistě s pozdějším časovým odstupem dočkají. Nelze pominout, že marxismus významně poznamenal právní myšlení minulého století, ovládl je nejen ve značné části Evropy a společně s normativismem (normativní školou právní) představoval nejvýznamnější juristickou školu spojenou s XX. stoletím. To platí i pro české poměry.⁴⁹

3.

Necelé třicetiletí 1960–1989 představuje období, kdy civilistická literární práce nepředstavovala v Knappově díle jeho hlavní zaměření. Dominantní Knappův vědecký zájem směřoval jinam a promítl se do publikací orientovaných mimo rámec občanského práva hmotného.⁵⁰ Jim se budou nepochybně věnovat v tomto čísle časopisu jiní autoři. Ale ani v těchto dílech se autor jako civilista nezapřel. Ve filosofických problémech věnuje pozornost jak konkrétním ustanovením občanského zákoníku a otázkám s nimi spojeným, např. ustanovení o opuštěných a skrytých věcech neznámého vlastníka

⁴⁴ HURDÍK, Jan. *Institucionální pilíře soukromého práva v dynamice vývoje společnosti*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 97–99.

⁴⁵ Op. cit. v pozn. 44, s. 96.

⁴⁶ Návrh občanského zákoníku (Část první až čtvrtá). Návrh pracovní komise. Hlavní zpracovatelé: prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš – Doc. JUDr. Michaela Zuklínová, CSc. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 2007.

⁴⁷ Srov. důvodovou zprávu k § 851 až 854 zák. č. 89/2012 Sb. (n.o.z.).

⁴⁸ Např. KNAPP, Viktor. Jméno manželů a dětí. *Právník*. LXXXIX, 1950, s. 177 an. nebo KNAPP, Viktor. Jakost předmětu splnění. *Právník*. XCIV, 1955, s. 82 an.

⁴⁹ K marxismu se u nás někteří autoři vyhraněně hlásili již před druhou světovou válkou. Typickými příklady mohou být HRDINA, Josef. *Stát, právo, třída*. Praha: Var, 1923 nebo KRAUS, František. *Sociální funkce práva. Socialistický rozbor*. Praha: Knihy Pospolitosí, 1934.

⁵⁰ Např. KNAPP, Viktor. *O využití kybernetických metod v právu*. Praha: NČSAV, 1963; KNAPP, Viktor. *Filosofické problémy socialistického práva*. Praha: Academia, 1967; KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy*. Praha: Univerzita Karlova, 1972; KNAPP, Viktor et al. *Teoretické problémy tvorby československého práva*. Praha: Academia, 1983; KNAPP, Viktor – Gerloch, Aleš. *Logika v právním myšlení*. Praha: Ústav státní správy, 1985; KNAPP, Viktor. *Právo a informace*. Praha: Academia, 1988.

(s. 64), celkem záhadnému § 129 o. z. z r. 1964 v jeho původní redakci, kde se stanovilo, že „v osobním vlastnictví může být jen jeden rodinný domek“ (s. 66), nebo ustanovení o povinnosti vlastníka strpět užití jeho věci i bez jeho souhlasu (s. 75 an.), tak i obecným otázkám, např. jak přistupovat k vyhodnocení, co je v občanském zákoníku *ius cogens* (s. 248 an.). V objemné stati o právním pojmosloví⁵¹ poukazuje na legální definici věci v občanskoprávním zákonodárství (s. 22 an.) nebo na pojem příbuzenství ve smyslu § 117 o. z. a § 63 zákona o rodině. Stejně tak se ve skriptech představujících základ jeho pozdějších komparatistických studií věnuje otázce univerzality pojmu »právo občanské«⁵² atd.

Striktně civilistické Knapovy práce z této doby představují rozsahem menší studie publikované časopisecky. Jakkoli stojí na počátku tohoto období Knappův výklad o vlastnictví ve Zprávách advokacie,⁵³ nejvýrazněji se Knapp autorsky projevoval na stránkách tohoto časopisu, jehož obsah a úroveň ovlivňoval přes půlstoletí.⁵⁴ Z oboru občanského práva zde publikoval stati zaměřené obecně,⁵⁵ z nichž si trvalý význam zachovala studie, o níž její autor sám po letech s povzdechnutím a neprávem napsal, že byla zapomenuta,⁵⁶ totiž stať o soudcovské tvorbě práva.⁵⁷ Jde o téma, jímž se Knapp zabýval opakovaně a vracel se k němu.⁵⁸ Podstatný civilistický obsah má i studie o velkých právních systémech, kde Knapp věnuje značnou pozornost i občanskoprávnímu zákonodárství.⁵⁹ Do této kategorie patří i stať o občanském zákoníku bývalé NDR.⁶⁰ Většina těchto pojednání zapadla a podržela si význam především historický. To platí i o některých statích zaměřených úzce monotematicky.⁶¹ Podíváme-li se, co je z Knappových civilistických prací dnes citováno, není toho moc, jakkoli je to v některých případech snad až nespravedlivé. Pozoruhodná je např. kritická stať k novele občanského zákoníku č. 131/1982 Sb.,⁶² v níž lze najít krátké věcné odpovědi na pár otázek, s nimiž se praxe potýká dodnes. Nicméně, i když se současný čtenář vykazuje pochopení pro dobový kolorit proklestí úvodními panegyriky na revoluční změny a cílevědomou politiku KSČ lámající odpor dožívajících buržoazních sil (s. 717), nad Engelsovým Feuerbachem (s. 719) to už asi vzdá. Nejživotnější civilistické stati publikoval Knapp paradoxně mimo Právnicka a i mimo rámec svých dominantních témat. Jsou to dvě pozoruhodná pojednání z oboru práva dědického,

⁵¹ Právní pojmy a právní terminologie. *Bulletin ústavu státní správy*. 1978, č. 4.

⁵² KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy*, op. cit. v pozn. 48, s. 14.

⁵³ KNAPP, Viktor. O osobním a soukromém vlastnictví. *Zprávy advokacie*, červenec–srpen 1960, s. 398 an. Jde o Knappův projev na semináři Ústředí advokátních poraden v Praze, jehož hlavním poselstvím je nutnost třídní interpretace pojmů.

⁵⁴ Srov. ELIÁŠ, Karel. Odraz peripetií české civilistiky v dějinách Právnicka. In: Masopust, Zdeněk (ed.). *Právo a stát na stránkách Právnicka*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 249 an.

⁵⁵ Např. KNAPP, Viktor. Některé otázky ochrany práv v občanském zákoníku. *Právník*. CIV, 1965, s. 227 an.; KNAPP, Viktor. Cesty občanského práva. *Právník*. CXXVI, 1987, s. 863 an.

⁵⁶ KNAPP, Viktor. O příklepu a také o právní filozofii. *Právní rozhledy*. III, 1995, s. 230.

⁵⁷ KNAPP, Viktor. Soudcovská tvorba práva v socialistických zemích. *Právník*. CVIII, 1969, s. 307 an.

⁵⁸ KNAPP, Viktor. Přínos střeoevropského soudnictví evropské právní kultuře. *Právník*. CXXXII, 1993, s. 725 an.

⁵⁹ KNAPP, Viktor. Velké právní systémy. *Právník*. CX, 1971, s. 696 an.

⁶⁰ KNAPP, Viktor. Nový občanský zákoník Německé demokratické republiky. *Právník*. CXVI, 1977, s. 1117 an.

⁶¹ Např. KNAPP, Viktor. Některé otázky socialistického autorského práva v novém autorském zákonu. *Právník*. CIV, 1965, s. 707 an.; KNAPP, Viktor. Marxův pojem vlastnictví a současné teoretické problémy státního socialistického vlastnictví. *Právník*. CIX, 1970, s. 750 an.

⁶² KNAPP, Viktor – PAULY, Jan. Zamyšlení nad novelou občanského zákoníku. *Právník*. CXXII, 1983, s. 717 an.

která našla na počátku 80. let své místo na stránkách resortního časopisu českého ministerstva spravedlnosti,⁶³ z nichž zejména stať o negativní závěti je citována dodnes.

Od druhé poloviny 70. let se Knapp vrátil k žánru, jemuž se sporadicky věnoval na počátku svého psaní – k recenzím. Napsal jich mnoho a vedle těch, jež v právnických časopisech psali Štefan Luby nebo Jaromír Kincl, představuje většina z nich zpracování i formou vzor, jak recenze psát.⁶⁴ Knappových recenzí najdeme v Právniku desítky (např. v ročníku CXX jich uveřejnil sedm, v ročníku CXXIII šest, v následujícím rovněž šest, v ročníku CXXXI sedm atd.) a ani v nich se civilista nezapře. Patrné je to např. v recenzi na prototyp normalizační monografické produkce,⁶⁵ kde se Knapp na úzkém prostoru (s. 625–626) zabývá pojmem právnícké osoby.

Nejeden z dnešních publikujících kolegů – a nejen těch, kdo píší o právu občanském – by mohl a hlavně měl vést v patrnosti Knappovu výtku, že je vědecké práci k újmě „přehnaný respekt, jakýsi »metus reverentialis«, ve vztahu k tomu, co o dané problematice praví zákon a co o ní bylo dosud napsáno v literatuře. Autorce by bylo bývalo k užitku,“ píše recenzent, „kdyby si byla uvědomila, že to, co je v zákoně, nemusí být teoreticky nepochybné, a že ne všechno, co je napsáno v literatuře, musí být pravda“.⁶⁶

4.

Po r. 1989 se Knapp k občanskému právu naplno vrátil. Nebylo snad právníckého časopisu, do něhož by nepřispěl.

V Právniku začal obhajobou svobody člověka ve stati Co je dovoleno a co je zakázáno⁶⁷ a v dobovém kontextu ani tak nevadilo, že jde o *remake* jedné z významných partií jeho Filosofických problémů socialistického práva.⁶⁸ U obecného pohledu zůstal i ve stati o vzájemném poměru člověka a občana a o vztahu jich obou k právu⁶⁹ i v dalších pojednáních.⁷⁰ Monotematicky se věnoval státnímu vlastnictví⁷¹ a v pozoruhodném textu také pojmu právnícké osoby.⁷² Stanovisko, že „pojem právnícké osoby je pojem *per definitio-*

⁶³ KNAPP, Viktor. O vydědění a o tzv. negativní závěti. *Socialistická zákonost*. XXXI, s. 326 an.; KNAPP, Viktor. O dědických titulech podle československého práva a o povinném dílu. *Socialistická zákonost*. XXXII, 1984, s. 271 an.

⁶⁴ Také v rámci této Knappovy literární produkce najdeme výjimky potvrzující pravidlo. Některé Knappovy texty tohoto druhu jsou zúženy spíš na anotace (např. KNAPP, Viktor. Užitečná práce o státu a právu v Mosambiku. *Právník*. CXXXV, 1986, s. 954), na jiných je patrná publikační diplomacie nebo svého druhu vlídné poděkování za věnovaný výtisk.

⁶⁵ KNAPP, Viktor. Karel Čapek: Právní postavení socialistických podniků. *Právník*. CXVI, 1977, s. 622 an. Čapkova monografie je úctyhodná rozsahem i citačním aparátem. Dnešku neřekne nic prakticky použitelného. Jejím hlavním cílem bylo vypořádat se s revizionistickými teoriemi, které přineslo dílčí politické uvolnění druhé poloviny 60. let.

⁶⁶ KNAPP, Viktor. V. Korecká: Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. *Právník*. CXXXIV, s. 88.

⁶⁷ KNAPP, Viktor. Co je dovoleno a co je zakázáno. *Právník*. CXXXIX, 1990, s. 23 an.

⁶⁸ KNAPP, Viktor. *Filosofické problémy socialistického práva*. Praha: Academia, 1967, s. 248 an.

⁶⁹ KNAPP, Viktor. Člověk, občan a právo. *Právník*. CXXXI, 1992, s. 1 an.

⁷⁰ Např. KNAPP, Viktor. Přínos středoevropského soudnictví evropské právní kultuře. *Právník*. CXXXII, 1993, s. 725 an.; KNAPP, Viktor. Každý je způsobilý mít práva (Je každý k tomu způsobilý?). *Právník*. CXXXIII, 1994, s. 97 an. nebo KNAPP, Viktor. O právu kogentním a dispozitivním (a také o právu heteronomním a autonomním). *Právník*. CXXXIV, 1995, s. 1 an.

⁷¹ KNAPP, Viktor. Poslední dějství národního majetku. *Právník*. CXXXII, 1993, s. 453 an.

⁷² KNAPP, Viktor. O právnických osobách. *Právník*. CXXXIV, s. 980 an.

nem majetkoprávní“ (s. 1001), podstatně ovlivnilo přístup k témuž při tvorbě osnovy nového občanského zákoníku a odmítnutí antropologizace právnických osob.⁷³ Přejít nelze ani hold, který Knapp složil Antonínu Randovi.⁷⁴ Z četných recenzí publikovaných Knappem v Právniku zde stojí za zmínku jedna.⁷⁵ V recenzi Fialovy práce o věcných břemenech, pokládá recenzent *de lege ferenda* otázku, „zda skutečně bylo vhodné sloučení institutů služebností a reálných břemen a zda by nebylo vhodné je znovu oddělit“. Nejde ani tak o to, že se nový občanský zákoník naznačenou cestou vydal. Cituji Knappova slova především z toho důvodu, že to byl právě on, kdo sloučení služebností a reálných břemen při pracích na občanském zákoníku z r. 1950 jako člen kodifikační komise pro občanské právo (a předseda subkomise pro práva věcná) prosadil, a to i přes námítky prof. Andrese.

Pokud jde o jiné právnické časopisy, poukážme nejprve na resortní časopis ministerstva spravedlnosti, který opustil název Socialistická zákonnost a začal své názvy postupně měnit, až posléze zanikl. Připomeňme jeho zamyšlení nad změnou občanského zákoníku.⁷⁶ Jak známo, Viktor Knapp a spolu s ním bratislavský Karol Plank byli vůdčími duchy tzv. velké novely občanského zákoníku č. 509/1991 Sb.⁷⁷ Knappova perspektivní úvaha o vydání nového občanského zákoníku r. 1992 nebo 1993 (s. 2) se nenaplnila a na nový kodex se čekalo o poznání déle. Velká novela o. z., jakkoli byla připravena rychle a vnímána byla jako provizorium, přinesla v občanském právu řadu změn a Knapp se věnoval výkladu konkrétních ustanovení nové úpravy.⁷⁸ Právě v tomto periodiku našel místo i jeden z nejslavnějších Knappových článků nazvaný Devadesát devět⁷⁹ o ujednávání nájmu na 99 let.

Jsou pojednání, která se píší možná až s pocitem účasti na tvorbě dějin. Mezi ně patří programově zaměřené texty o koncepci občanského práva. Vycházely před rokem 1989, vycházely i po něm a na některých z nich se Knapp podílel.⁸⁰ Kanda reagoval na druhou z citovaných statí nesouhlasně připomenutím vlastního vkladu do úvah a analýz o koncepci kodifikační úpravy soukromého práva.⁸¹ Od Knappa si vysloužil zbytečně tvrdé a nespravedlivé vypeskování.⁸² To Knapp uměl dokonale.⁸³ Diskuse, jak uchopit novou

⁷³ Proto nový občanský zákoník nevnímá újmu na názvu, pověsti a podobných statcích právnické osoby jako újmu nemajetkovou, ale jako škodu na majetku.

⁷⁴ KNAPP, Viktor. Portrét Antonína Randy (K jeho dvojímu výročí). *Právník*. CXXXIII, 1994, s. 865 an. Je poučné a zajímavé srovnat tento text s Knappovou statí Vědecký význam Antonína Randy. *Právník*. XCII, 1953, s. 45.

⁷⁵ KNAPP, Viktor. Užitečná práce o věcných břemenech. *Právník*. CXXIX, 1990, s. 1058 an.

⁷⁶ KNAPP, Viktor. Úvahy nad připravovanou novelizací občanského zákoníku. *Právo a zákonnost*. XXXIX, 1991, s. 1 an.

⁷⁷ Oba profesori připravovali v posledních letech československé federace souběžně také návrh nového kodexu, jeho osnova však nebyla dokončena a zapadla.

⁷⁸ KNAPP, Viktor. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*. XL, 1992, s. 377 an.; KNAPP, Viktor. Prodej nemovitosti mimo exekuci a problémy s tím spojené (Mnoho otázek a jediná odpověď). *Právní praxe*. XL, 1993, s. 96 an.; KNAPP, Viktor. *Quia non movere* (§ 5 obč. zák.). *Právní praxe*. XLI, 1993, s. 265 an.

⁷⁹ *Právní praxe*. XLII, 1994, s. 570 an.

⁸⁰ KNAPPOVÁ, Marta – KNAPP, Viktor – LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří. Nad koncepcí československého práva. *Právník*. CXXIX, 1990, s. 679 an. nebo KNAPP, Viktor – KNAPPOVÁ, Marta – KOPÁČ, Ludvík – ŠVESTKA, Jiří. Nad stavem a perspektivami soukromého práva v České republice. *Právní rozhledy*. III, 1995, s. 89 an.

⁸¹ KANDA, Antonín. Ještě jednou k otázkám nové kodifikace soukromého práva v České republice. *Právní rozhledy*. III, 1995, s. 445 an.

⁸² KNAPP, Viktor. Kdo co vymyslel anebo Posuny času. *Právní rozhledy*. IV, 1996, s. 111 an.

⁸³ Srov. KNAPP, Viktor. V. Steiner. Základní otázky občanského práva procesního. *Právník*. CXXI, 1982, s. 260 an.

kodifikaci soukromého práva koncepčně, zaměstnávaly akademiky po r. 1989 přes desetiletí. Knapp do nich přispěl několikrát – literárně i jinak. Aktuálně však dnešního právníka více zaujmou Knappovy kratší práce věnované konkrétním právním otázkám,⁸⁴ pokud vůbec pragmatická doba dnešnímu právníkovi dovolí, aby se zabýval staršími texty.

5.

Klademe-li si otázku, proč Viktor Knapp utkvěl v mysli českých právníků přes široký rozptýl svých juristických zájmů především jako civilista, nabízejí nejnepřirozenější odpověď na tuto otázku učebnice občanského práva, na nichž se podílel. Jejich dlouhá řada začala v r. 1953,⁸⁵ na kodifikaci občanského práva z r. 1964 reagovaly učebnice z r. 1965⁸⁶ a 1974.⁸⁷ Na obálkách posledních učebnic vydaných před r. 1989 se Knappovo jméno již neobjevuje,⁸⁸ i na jejich vzniku se však Knapp jako člen autorského kolektivu podílel. To platí i o učebnicích vydávaných pro potřeby Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze,⁸⁹ ve kterých Knapp zanechal svou stopu dodnes (ve vydání zatím posledním⁹⁰ jako spoluautor 1. a 2. svazku). Dnes jsou ovšem četné Knappovy původní partie v učebnici doplněny nebo přepsány, protože učebnice nemá sloužit k pietnímu uchovávání historického textu, ale současnosti.

S učebnicemi občanského práva je úzce spojeno Knappovo pedagogické působení. Knapp zastával názor, že právo se má vykládat a učit po institutech.⁹¹ Sám jsem Knappa během svých studií na pražské právnické fakultě v druhé polovině 70. let minulého století jako učitele nezažil. Osobně jsem ho poznal až mnohem později, na sklonku 80. let.⁹² O jeho pedagogickém působení vím z vyprávění svých někdejších studentů, kteří Knappa zažili na právnické fakultě v Plzni, kde působil od jejího založení v r. 1993 (provázeného tehdy se značným optimismem velkými očekáváními) až do své smrti. Tam jsem se s ním také setkával v učitelském sboru. I tak považuji Knappa za jednoho ze svých významných učitelů, kterého jsem si k tomu účelu zvolil a který mi ochotně a v mnohém

Knappova recenze, v jejímž závěru sice pochválil „záslužné dílo“, ačkoli obsah textu nepokrytě vyjádřil, že Knapp si myslí spíše opak, vzbudila ve své době rozruch. Vilém Steiner na ni vzpomínal ještě při osobním rozhovoru se mnou v knihovně Ústavu státu a práva 23. 9. 1994, leč tehdy již smířlivě a s nadhledem. Více než Knappova recenze ho trápilo, že ve své základní práci musel dvakrát citovat Lenina.

⁸⁴ Např. KNAPP, Viktor. O převodu vlastnictví smlouvou. *Ad notam*. I, 1995, s. 50 an.; KNAPP, Viktor. Poznámky o fideikomisární substituci. *Ad notam*. I, 1995, s. 110 an.; KNAPP, Viktor. O příklepu a také o právní filosofii. *Právní rozhledy*. III, 1995, s. 229 an.; KNAPP, Viktor. O záloze a závdavku. *Právo a doprava*. 1995, č. 3, s. 2 an.

⁸⁵ KNAPP, Viktor et al. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Svazek I.–III. Praha: Orbis, 1953–1954. 2. vydání 1955.

⁸⁶ KNAPP, Viktor – PLANK, Karol et al. *Učebnice československého občanského práva*. Svazek I. a II. Praha: Orbis, 1965.

⁸⁷ KNAPP, Viktor – LUBY, Štefan et al. *Československé občanské právo*. Svazek I. a II. Praha: Orbis, 1974.

⁸⁸ LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanské právo hmotné*. Svazek I. a II. Praha: Panorاما, 1987; LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří et al. *Československé občanské právo*. Svazek I. a 2. Bratislava: Obzor, 1987.

⁸⁹ První v řadě KNAPPOVÁ, Marta – ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanské právo hmotné*. Svazek I. a II. Praha: Codex, 1995.

⁹⁰ ŠVESTKA, Jiří – DVOŘÁK, Jan et al. *Občanské právo hmotné*. Svazek I.–3. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2009.

⁹¹ Srov. např. KNAPP, Viktor. Učebnice římského práva. *Právník*. CXXX, 1991, s. 851, kde recenzent chválí učebnici za institucionální přístup s přihlížením k historii institucí tam, kde je to žádoucí.

⁹² ELIÁŠ, Karel. Ohlžení za profesorem Knappem. *Právník*. CXLII, 2003, s. 1169 an.

pomohl. S kým jiným se ostatně mohl člověk bavit např. o rozdílech v institucionálním uchopení výměnku v rakouské a švýcarské kodifikaci? Knappovy znalosti překvapovaly hloubkou i rozsahem.

Z učebnic, které po Knappovi zůstaly v knihovnách, je vedle těch, které se názvem hlásí k občanskému právu výslovně, namísto vzpomenout ještě jednu. Je to jeho *Teorie práva*.⁹³ V tomto případě, na rozdíl od Knappových knih komparatistických a propedeutických vydaných po r. 1990, nejde o upravený *remake* předlistopadových děl, ale o nové původní dílo, k němuž utlá skripta stejného názvu, vydaná Západočeskou univerzitou o rok dříve, představovala přípravnou studii.⁹⁴ Knappova učebnice teorie práva však není rukověť právní filosofie, popř. disciplíny, kterou jsme si zvykli jmenovat jako *obecná teorie práva*. V tom směru mají pravdu někteří kolegové vzdělávající tento obor v tvrzení, že Knappova teorie práva není teorií práva. Je to však vynikající teorie *soukromého práva*. Nechte se lehce. Přesto se čte s potěšením, třebaže je nutné číst ji opakovaně, protože za každou z jejích hutných vět zní plnohodnotná myšlenka a čtenář se při snaze poučit se nebrodí prázdnou slámou.

6.

Co tedy Viktor Knapp jako civilista odevzdal budoucnosti, jak ovlivnil nauku soukromého práva a co má říci dnešní době? Argumentum dixit Knapp dnes mnoho neplatí. Po Knappovi zůstali především jeho žáci: nebylo jich málo (a jejich počet zmnožují ti, jimž byl po absolutoriu na právnických fakultách školitelem a vedoucím jejich kvalifikačních vědeckých prací), byť i skupina těch nejmladších z nich se pomalu blíží ke čtyřicítce. Pokud si osvojili základní přístup svého učitele, jak se alespoň projevoval v časech, kdy jsem ho já osobně poznal – tj. nepřisahat na autoritu, pochybovat a hledat, ověřovat si hypotézy, nepřeskakovat, čemu nerozumíme a snažit se tomu přijít na kloub, protože, jak napsal, ne vše, co je v zákoně, musí být teoreticky správné, a ne vše, co je psáno v literatuře, musí být pravda. A předávají-li to dál studentům, koncipientům, čtenářům, dělají dobře.

Po Viktoru Knappovi zůstaly tisíce potištěných stran. Těžiště jeho ohromné literární produkce spadá do let 1948–1989. Přestože tehdy, resp. od doby, kdy se stal profesorem Univerzity Karlovy v Praze (r. 1951), vědeckou vahou v českém prostředí převyšoval všechny ostatní a srovnatelný s ním byl jen slovenský Štefan Luby,⁹⁵ je rozsáhlé Knappovo dílo, a to i v oboru práva občanského, dílem náležejícím až na řídké výjimky nenávratně minulosti. Co má šanci přežít, je pár statí a jeho *Teorie práva*, která, jak řečeno, je výbornou teorií civilního práva. Drtivá většina jeho děl je odsouzena k uskladnění

⁹³ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995. S pýchou uchovávám autorský výtisk díla, který mi Knapp 25. 9. 1995 věnoval „s přátelským pozdravem“ a připsal „Karlů Eliášovi, jenž se přičinil o vydání této knihy“.

⁹⁴ Pro Knappa bylo typické, že si pro větší textové celky připravoval půdu drobnějšími studiemi, na nichž si precizoval myšlenky a pořádal fakta. To je ostatně metoda, kterou Knapp zaznamenal u Antonína Randy a o níž ze zmiňuje v obou statích, které o Randovi napsal (op. cit. v pozn. 74).

⁹⁵ Profesor Štefan Luby (1910–1976) si však přece jen držel významný odstup od ideologizace práva a dbal, aby si s režimem nezašel nad míru nezbytně nutnou. Proto je také Lubyho vědecký význam pro slovenskou právní vědu i v současnosti nezpochybnitelný a Luby sám nevyvolává takové kontroverze, jaké jsou spojeny s osobností i dílem Viktora Knappa.

v *Rumpelkammer* marxistické právní nauky. Tím není řečeno, že by měly být zapomenuty a zapadnout prachem. Mezi představiteli české marxistické právní vědy byl Knapp nejvýznamnější, nejvzdělanější a také nejznámější. Vždyť jména dalších – např. Karla Petrželky, Alfréda Dresslera, Václava Lachouta, Ferdinanda Boury nebo Karla Krále – zná jen úzší okruh pamětníků a pár badatelů. Vědecké zkoumání tohoto proudu právní vědy svůj význam má. Vždyť sám Knapp opakovaně poukazoval na starou poučku *historia magistra vitae*.⁹⁶ Na ni lze poukázat i ve vztahu k jeho dílům psaným v dobách, kdy se každý s politickými realitami totalitního státu vyrovnával, jak uměl. Že se Viktor Knapp udržel i v normalizačních dobách nepřízně vůči sobě samému v Elysiu (jako „nezničitelný požitník všech variant lidově demokratického počínání“⁹⁷) a že si výsadní postavení ve světě českého právnictví udržel i po r. 1989 až do své smrti, to mu leckdo zazlíval nebo záviděl a neodpustil. To ať hodnotí jiní. Poznal jsem Viktora Knappa jako starého muže v jeho 75 letech, jako vědce zmoudřelého i ranami života, vlastními úspěchy i vlastními chybami a omyly. Byl mi až do své smrti dobrým rádcem a pomocníkem a v dobrém slova smyslu tutorem ve světě právní vědy. Knappova osobnost, osobnost nestora české právní vědy, čeká na své nestranné zhodnocení. Štvavých pamfletů se proti němu napsalo dost.

Shoduji se s Knappem v názoru, že se do právní podstaty juristických institucí promítá jejich podstata společenská. On sám mi v tom dal vysvědčení, když napsal: „Eliáš hledí spíš k sociálnímu dopadu rozhodnutí a zřejmě i k ideji spravedlnosti. Jeho přístup je tedy v podstatě sociologický a je, myslím, řešení nejbližší.“⁹⁸

Máme-li si vzít z Knappova díla – a nejen civilistického – i z jeho vědecké kariéry pro přítomnost a budoucnost nějaké základní poučení, pak to je, myslím, toto:

Pokud má zůstat právní věda *vědou*, nesmí se stát služkou politiky.

Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

prof. JUDr. Dr. Karel Eliáš

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

⁹⁶ Např. KNAPP, Viktor. A. Plotnieks, Stanovení i i razvitije marksistsko-leninskoy obščej teorii prava v SSSR 1917–1936. *Právník*, CXX, 1981, s. 853.

⁹⁷ ULČ, Ota. Malá doznání okresního soudce. Toronto: 68 Publishers, 1974, s. 40. Cituje KÜHN, Zdeněk, op. cit. v pozn. 4, s. 75.

⁹⁸ Op. cit. v pozn. 56, s. 230.

Bohumil Havel

SVOBODA A ZÁJEM: VIKTOR KNAPP V TENATECH KOMERCIALISTIKY

Abstrakt: Článek se zkouší popsat některé dotyky Viktora Knappa s obchodním právem. Ukazuje, že Knappův civilistický zájem a jeho pozdější příklon k axiomatické předurčenosti soukromého práva nutně ovlivňují i jiná odvětví práva civilního. Ač bylo dále diskutované koncernové právo Knappově pozornosti vzdálené, přesto i v něm platí obecné úvahy, které Knapp vyslovil u jiných příležitostí.

Koncernové právo je totiž také jen projevem autonomie vůle a zákon reguluje na jeho možné dopady, resp. se snaží předcházet těm negativním, nechtěným. Svoboda jednotlivce musí být ctěna i zde, zejména je-li hospodářská podstata koncernu sice užitečná, ale také nutně svazující. Má-li právní norma omezující pravidla, ba dokonce pravidla deliktivní, není možné je číst extenzivně, aniž by byly na stůl položeny jasné důvody, že je taková argumentace hodnotově nutná a správná.

Klíčová slova: Viktor Knapp, občanské právo, svoboda, vlastnictví, odpovědnost, právnická osoba, zájem, koncernové právo, fiduciární povinnosti

1.

Viktor Knapp se obchodnímu právu nevěnoval.

2.

Črta k výročí sta let od narození Viktora Knappa, která se poohlíží po jeho stopě v československém, resp. českém obchodním právu, by mohla skončit ještě dříve, než začala. Knapp byl především civilista, který se věnoval rovněž teorii práva, informatice či komparatistice, ale nebyl komercialista. Absence konkrétních literárních výstupů nás ale nesmí zmást, Knapp byl civilistický holista, vnímal občanské právo jako celek a brojil proti jeho segmentaci.¹ Je proto logické, že se jeho pozornost sem tam obchodněprávního tématu dotkla, byť ne vždy způsobem, který bychom si měli pamatovat. V této souvislosti lze připomenout jeho příspěvek k diskusi o samostatnosti hospodářského práva, kterou odmítal,² byť současně chápal, že i tento pojem má různé konotace.³ Ve světle jeho civilistického vzdělání nemohl na druhé straně nevidět, že jiná jeho teze, totiž teze o odlišení koupě či díla od obdobných hospodářských smluv není zcela udržitelná, byť jeho dílčí argumentace nepostrádala logiky.⁴

¹ A to i při jeho dobovém, relativně silném odporu k odlišování práva veřejného a soukromého – KNAPP, V. Právo veřejné a soukromé. *Právník*. 1950, roč. 89, s. 299. Lze nicméně říci, že v tomto nebyl důsledný. Sice dovozoval potřebu smazat onu dualitu práva, současně ale v jeho myšlení vždy méně či více skrytě oscillovalo metodologické odlišení práva veřejného a práva soukromého, což mu dávalo prostor pro řadu závěrů a úvah.

² A že jeho teze nauku o hospodářském právu ovlivnily, ukazuje např. i studie K. ČAPKA *Předmět a systém československého hospodářského práva*. Praha: Academia, 1984.

³ K této otázce se vrátil ještě v roce 1989, kdy recenzoval (západo)německou publikaci o hospodářském právu, aby konstatoval, že tamní pojetí hospodářského práva je zcela odlišné od toho československého – KNAPP, V. Západoněmecká koncepce hospodářského práva. *Právník*. 1989, č. 5, s. 463.

⁴ KNAPP, V. Některé otázky významu zákona hodnoty pro socialistické občanské právo. *Právník*. 1958, č. 97, s. 9.

Knapp zažil různé politické režimy, a protože se věnoval dílčím tématům opakovaně, je možné sledovat, kterak s nimi nakládal. V roce 1946 publikoval stať o restituci obchodního podniku,⁵ kde při vymezování podniku ukázal nejen znalost dobové zahraniční literatury, ale současně pochopil a popsal jednu z podstatných složek podniku, totiž jeho organizovanost, což dnes lze výslovně nalézt v § 502 nového občanského zákoníku. Knapp také velmi dobře pochopil věcněprávní podstatu podniku. Později však od tohoto poznatku ustoupil a národní, komunální a družstevní podniky považoval za „orgány“, kterými pracující lid realizuje státní vlastnictví.⁶ Tento koncept dále rozvinul v rozsáhlé studii o vlastnictví,⁷ kde rovněž dovodil, že akciové podniky nejsou předmětem vlastnického práva akciových společností, ale jsou jim svěřeným národním majetkem.⁸ Stát tedy touto optikou vlastnil nejen akcie, ale také majetek těchto právnických osob. Ačkoliv je toto pojetí ovlivněné sovětským právníkem Věnědiktovem z dnešního pohledu nesprávné, jeho znalost pomohla Knappovi v úvahách mnohem pozdějších, když se hledaly odpovědi na otázky spojené s privatizací a restitucemi.⁹ Je ironií dějin, že problémy, které Knapp tehdy řešil, nejsou dodnes uzavřeny a stále se potýkáme např. s podstatou národního podniku.

Uvažoval-li Knapp o podstatě podniků a uvědomil-li si jejich „organizační“ základ, nemohl pominout otázky jejich vnitřní správy. Řízení a správa podniků, resp. majetku státu byla předmětem mnoha studií, které byly zaměřeny jak na vnitřní řízení, tak na vnější kontrolu podniků.¹⁰ To si uvědomil i Knapp, když psal o kontrole společenských vztahů¹¹ nebo o významu správního práva při direktivním řízení podniků.¹² Při apolitickém čtení jeho úvah není od věci si uvědomit, že dnešní moderní *corporate governance* zas není tak koncepčně odlišné od tehdejších pravidel správy národního majetku, což ostatně ukazuje také obdoba pravidla podnikatelského úsudku a hospodářského rizika.¹³

Takto bychom mohli pokračovat. Knapp se za dlouhá léta svého života dotknul řady témat a vždy využíval širokých znalostí nejen československého civilního práva, ať už byl účel jeho textů jakýkoliv. Není však mým cílem zde psát Knappovo vademecum, proč taky. Jeho stopu, a tím i odkaz pro obchodní právo vidím totiž jinde a ukáži to na tématu, o kterém Knapp nikdy nic nenapsal. Na koncernovém právu.¹⁴

⁵ O restituci obchodního podniku. *Právní praxe*. 1946, roč. 10, s. 178 an.

⁶ KNAPP, V. Vlastnictví v naší společnosti. *Právník*. 1949, roč. 88, s. 307 an.

⁷ KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952, s. 329.

⁸ Zajímavě se ke koncepci celospolečenského vlastnictví později postavila I. Pelikánová, když ho coby „vlastnictví bez subjektu“ kritizovala jako zcela neužitečný koncept – PELIKÁNOVÁ, I. *Hospodářsko-právní skutečnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 65. V této souvislosti bude zajímavé sledovat další diskuse o povaze svěřenského fondu podle § 1448 nového občanského zákoníku, který koncept „vlastnictví bez pána“ rozvíjí.

⁹ KNAPP, V. Poslední dějství národního podniku. *Právník*. 1993, č. 6, s. 453 an.

¹⁰ Srov. např. studii J. Bejčka – BEJČEK, J. *Hospodářské právo a hospodářské rozhodování*. Brno: UJEP, 1987.

¹¹ Kontrola společensky řízených procesů a teorie zpětné vazby. *Právník*. 1968, č. 3, s. 202 an.

¹² Některé otázky významu zákona hodnoty pro socialistické občanské právo. L.c., s. 6 an.

¹³ Srov. HAJN, P. Hospodářské riziko a odpovědnost socialistických organizací za škodu. *Arbitrážní praxe*. 1977, č. 9, s. 295, *týž*: Riziko, jeho podoby a právní důsledky. *Právník*. 1990, č. 1, s. 412 an., *týž*: *Riziko a odpovědnost v hospodářské praxi*. Praha: Svoboda, 1989; BEJČEK, J. *Hospodářské právo a hospodářské rozhodování*. Brno: UJEP, 1987; ELIÁŠ, K. Hospodářské riziko a podnikatelská praxe. *Právník*. 1989, č. 1, s. 311 an.; HAVEL, B. *Obchodní korporace ve světle proměn*. Praha: Auditorium, 2010, s. 168 an.

¹⁴ Knapp sám přiznal, že neví nic o kartelovém právu, tedy právu v mnohém koncernovému podobném – O kartelovém právu (recenze na knihu J. Bejčka). *Právník*. 1989, č. 12.

3.

Knapp znal a chápal podnik, znal a chápal také funkcionalitu právnické osoby¹⁵ a obdobně znal a chápal smlouvy. Odlišil samozřejmě korporace a nadace, když u nadací tendoval k co nejnižšímu stupni ingerence státu do jejich života.¹⁶ Při pohledu na jeho pozdější práce vidíme, že jeho úvahy o (soukromém) právu vycházely z primátu svobody jednotlivce. „Z toho, že svoboda jedince je jedním z dominantních prvků svobody společnosti a tedy její ochrana a zabezpečení jedním z dominantních předmětů zájmu (jednou z dominantních potřeb) společnosti, vyplývá dále, že k spravedlivému omezení svobody jednotlivce zájmem společnosti může dojít toliko tehdy, jestliže konflikt zájmů vyřešit nelze.“¹⁷ Tento axiomatický přístup si Knapp ponechal i později, když svobodu člověka chápal jako přirozenou a současně jako základní prvek úvah o dispozitivním a kogentním právu.¹⁸ Autonomie vůle, funkčně reagující na faktickou nerovnost lidí, dává (spolu)vodítka pro určení, která právní norma je kogentní a která dispozitivní, byť, jak Knapp uznává, mnohdy je to poznatek intuitivní, byť nikoliv metafyzický.¹⁹ Pokud si tuto stránku chápání závaznosti právní normy uvědomíme, nemůžeme chápat kogentnost libovolně či nahodile. Ač Knapp stojí na mnohdy intuitivní povaze rozhodnutí, neklade je mimo poznatkové zjištění. Jde ovšem dál, za dispozitivní považuje také takové normy, kterou jsou často svou podstatou přímo zavazující, nicméně jejich soudní uplatnění je ponecháno na vůli zúčastněných (např. deliktů právo). Tento závěr však není přesvědčivý. Vymahatelnost práva – nejen soudní mocí – nesouvisí s možností volby autonomního práva, protože i to je dále u soudu uplatnitelné jen na základě rozhodnutí smluvních. Knappova cesta tak fakticky vytváří téměř z celého civilního práva systém dispozitivních norem, protože dohoda „po dobrém“,²⁰ jak ji předvídá, je jistě téměř vždy možná. Optikou jeho teze primátu lidské svobody je to nicméně úvaha korektní.²¹ Je-li soukromé právo zaměřené na soukromý právní styk, má být v rámci vyvažování zájmů hodných ochrany z podstaty dispozitivní a jeho moc má přijít až v případě neshody. Předpoklad dispozitivnosti spojený s vymahatelností však považuji za synkretický, neboť směřuje dílčí tvorbu autonomního práva s vlastností, kterou vykazuje i právo přímo zavazující (heteronomní).²²

Máme-li činit axiomatickou úvahu o dispozitivnosti či kogentnosti, musíme sledovat zájem společnosti na tom, zda určité jednání chtěla nebo nechtěla omezovat či zakázat. Platí-li princip enumerativnosti veřejných pretenzí (veřejná moc smí je to, co je jí dovoleno), je tato úvaha důležitá, protože musí být, zejména při nejasnosti povahy normy, zjištěno, co bylo chtěno. Knapp dodává, že „kogentní a dispozitivní právo je výrazem

¹⁵ O právnických osobách. *Právník*. 1995, č. 10–11, s. 980 an. Zde je zajímavé, že Knapp bez dalšího dovodil právní subjektivitu Právovárečných měšťanstev, ačkoliv to není tak jednoznačné.

¹⁶ Kniha na aktuální téma (recenze knihy J. Hurdíka). *Právník*. 1995, č. 6, s. 615 an.

¹⁷ KNAPP, V. *Filosofické problémy socialistického práva*. Praha: Academia, 1967, s. 195.

¹⁸ O právu kogentním a dispozitivním (a také o právu heteronomním a autonomním). *Právník*. 1995, č. 1, s. 1 an.

¹⁹ L.c., s. 2.

²⁰ L.c., s. 3.

²¹ Umocnění preferencí absolutní neplatnosti právního úkonu, jak ji znal a zná občanský zákoník z roku 1963, a jak ji opouští nový občanský zákoník.

²² Tedy právo, od kterého se nelze vůlí odchýlit, protože i dispozitivní norma je heteronomní, jak Knapp podotýká.

intenzity společenského zájmu. Tam, kde je velmi intenzivní, nastupuje norma kogentní. Tam, kde převažuje zájem méně intenzivní, ponechává právo (...) volný prostor uplatnění tohoto zájmu, a to buď mlčením, anebo normou dispozitivní.²³ Úvaha o kogentnosti či dispositivnosti je tak úvahou složenou, kdy si nevystačíme s prvoplánovým poznatkem a kdy navíc musíme zohlednit i zachytitelný stav společnosti, jejích potřeb a zájmů. Knapp ovšem v této souvislosti nemluví o „povaze ustanovení“, jak je dnes normováno v § 2 odst. 3 občanského zákoníku z roku 1964, ale o širším kontextu fungování právní normy ve společnosti. V jeho textu tak můžeme nalézt předzvěst změny, kterou v této věci přináší nový občanský zákoník v § 1 odst. 2.

4.

Nová občanskoprávní úprava kogentnosti a dispositivnosti předpokládá, že zákon musí sám normovat, kdy odchýlení se od zákonných norem zakazuje. Dále pak občanský zákoník předpokládá, že se možné nezakázané odchylky nesmí protivit dobrým mravům, veřejnému pořádku nebo se nesmí jednat o odchylky ve statusových otázkách osob. Nově se tedy nepředpokládá úvaha o „povaze ustanovení“, ale buď je odchylka výslovně zakázána, nebo se bude zkoumat z pohledu širších korektivů či statusu osoby. Občanský zákoník, ač to není takto vnímáno jednoznačně,²⁴ nedává soudci prostor pro vlastní nahodilou úvahu, ale tlačí ho do nalezení oné „intenzity společenského zájmu“, kterou společnost promítá do etických pravidel, do veřejného pořádku nebo do ochrany postavení osob. Vzhledem ke snaze o jednotné soukromé právo se zákonodárce na stejné pravidlo spolehl také v oblasti práva obchodního, resp. práva korporálního. Nový zákon o obchodních korporacích neobsahuje obdobu stávajícího § 263 obchodního zákoníku a ani se nesnaží tvrdit, že celá úprava obchodních korporací je regulací statusovou. Proto i pro potřeby práva korporálního musí strany a následně i soud učinit úvahu podle § 1 odst. 2 nového občanského zákoníku.²⁵

V korporálním právu však vystupuje ještě jeden prvek, který musí být v těchto úvahách zvážen – vystupuje ostatně leckdy i v právu smluvním – a to alokace rizik. Strany obchodní korporace, společníci, získáním účasti v ní vstupují do celého souboru vztahů, u kterého ví, že pro ně sice může být užitečný, ale současně může být rizikový a ztrátový. Navíc, a to už se posouváme spíše do práva kapitálových společností, dochází v tomto souboru vztahů k řadě přenosů disposičních oprávnění v širším smyslu, což přináší napětí, riziko morálního hazardu a zvyšujících se transakčních nákladů. To vše na pozadí zjištění, že dobré mravy v oblasti podnikání nemají stejný obsah jako dobré mravy obecné, což často zužuje či modifikuje prostor pro zásah veřejné moci.

Právníká osoba je nebezpečná a korporace je nástroj od ďábla, psávalo se, nicméně současně není sporu o tom, že přes všechna s ní spojená rizika je to velmi úspěšný

²³ O právu kogentním a dispositivním (a také o právu heteronomním a autonomním), s. 9–10.

²⁴ Jinak MELZER, F. Dispositivní a kogentní normy v novém občanském právu. *Právní rozhledy*. 2013, č. 7, s. 253 an., který „smysl a účel“ normy považuje za ukazatel na její možnou kogentnost, tedy se oklikou vrací k období povahy ustanovení, byť v hodnotové rovině.

²⁵ K tomu srovnej diskuse – PELIKÁN, R. Kogentní a dispositivní ustanovení v novém zákonu o obchodních korporacích. *Obchodněprávní revue*. 2012, č. 9, s. 246 an.; HAVEL, B. O kogentnosti, vypořádání újmy a ručení vlivné osoby ve světle nového soukromého práva. *Obchodněprávní revue*. 2013, č. 1, s. 13 an.

nástroj rozumné alokace vlastních rizik s využitím synergií spojení více osob. Omezenost našich zdrojů nám dává poznat nutnost kolektivního rozhodování a hledání společného zájmu, které však vždy vychází z jednotlivých dílčích voleb každého členů celku (*methodological individualism*).²⁶ Přenášíme vlastní rizika na funkční celky, aniž bychom tím měli ztrácet vlastní svobodu rozhodování, i v tom se projevuje primát autonomie vůle, a proto i za tyto celky musíme nést odpovědnost, byť odvozenou.

Současně, v dalším stupni přenosu rizika, tedy poté, co zřídíme (umělou) osobnost právnické osoby, vytváříme další operativní schémata, která mají naše jednání zefektivnit. Vytváříme kolektivní orgány řízení, často odlišné od nás samých, často profesionální. I zde hrozí rizika a i zde se předpokládá, že skupinové selhání je méně předpokladatelné než selhání individuální a že kolektivní tělesa coby tým rozhodují efektivněji.²⁷

Všechna tato selhání mají jeden obdobný efekt, totiž možné negativní externality – poškozují osoby, které stojí mimo konkrétní vztah se škůdcem. V takových případech se někdy uzavírá, že smlouva, resp. dispositivní pravidla nestačí a je třeba normovat kogentně.²⁸ Tento problém navíc posilují také rizika kolektivní akce, která při skupinovém poškození oprávněných zájmů může přijít, a rovněž možná snaha škůdce eliminovat či přenést vlastní odpovědnost na jiné osoby.

Optikou těchto skutečností je třeba číst cit. § 1 odst. 2 nového občanského zákoníku. Předně je třeba vyjít z toho, že sám zákon o obchodních korporacích málokdy něco výslovně zakazuje, a protože zákon vědomě požaduje výslovnost²⁹ zákazu, je tento test kogentnosti v korporacním právu spíše menšinově použitelný. Úvaha o povaze pravidla tak častěji bude stát na jeho možné statusové povaze, protože test dobrými mravy nebo veřejným pořádkem je testem axiomatickým, tedy předvídatelným pouze rámcově.

Dlouho se předpokládalo, že úprava obchodních společností v obchodním zákoníku je úpravou spíše kogentní, protože upravuje statut osob. Nový občanský zákoník výslovně uvádí, že se zakazují odchylky od pravidel týkajících se postavení osob. Vzhledem ke konstrukci obchodní korporace, která stojí na smluvním základě, byť se následně osamostatňuje a stává se právnickou osobou, mám za to, že korporacní právo není *per se* kogentní. Toto spíše kontraktariánské pojetí, podpořeno organizačním vymezením právnické osoby podle § 20 odst. 1 nového občanského zákoníku a teorií fikce, ke které se zákoník zřetelně přiklání, pak předpokládá, že kogentní jsou ta pravidla korporacního práva, která se týkají strukturálního základu obchodní korporace coby umělé entity odlišné od člověka. Proto mám za to, že spíše kogentní je úprava vzniku a zániku

²⁶ MACKAAY, E. *Law and Economics for Civil Law Systems*. Cheltenham: Edward Elgar. 2012, s. 49.

²⁷ Píše se v této souvislosti o „produkčním týmu“, tedy o „souboru úkolů spojených jednotlivců, kteří jsou společně odpovědní za výsledky jejich jednání, (a) kteří jsou sebou samými a i okolím chápáni jako intaktní sociální entita vtělená do jednoho nebo více sociálních systému“ – BAINBRIDGE, S. M. *The new Corporate Governance in Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 79.

²⁸ PROCACCIA, U. The Corporate Code as Standard Form Contract: General Theoretical Remarks and Implications for German Law. *ZGR*. 1990, č. 2, s. 183 an.

²⁹ Stále soudím, že úvaha R. Pelikána, l.c., s. 247 o rozšíření pojmu výslovnost není správná (srov. HAVEL, B. O kogentnosti, vypořádání újmy a ručení vlivné osoby ve světle nového soukromého práva, s. 14), a to proto, že zákon vědomě odlišuje výslovnost a nevýslovnost a současně, jak ukázáno výše, zásahy veřejné moci do svobody člověka musí vycházet z intenzity chráněného zájmu, protože jinak platí, že dovoleno je vše, co není zakázáno. Tyto předpoklady spojené s právní jistotou a rozumným očekáváním pak nutí zákonodárce, aby zákazy formuloval jednoznačně. Ostatně i proto dále dává možnost využít vágních dobrých mravů nebo veřejného pořádku.

obchodní korporace, její základní organizační struktura či základní požadavky na fiduciární obligaci. Naopak, spíše dispositivní je úprava práv a povinností společníka, tedy vymezení obsahu podílu.

Zobecníme-li, strukturální otázky *persony* korporace jsou spíše kogentní, smluvní postavení společníka spíše dispositivní s tím, že dispositivní pravidla považují za implicitní součást (neúplných) zakladatelských dokumentů. Je logické, stále z pohledu statutu osoby, že i z těchto předpokladů jsou výjimky, a to právě tehdy, pokud dochází ke vzniku negativních externalit, tedy k vlivu na ty, kdo se nemohou bránit, nebo se mohou bránit jen oslabeně. Proto zákon přináší spíše kogentní úpravu ochrany minorit nebo ochrany společníků při zásahu do jejich právního postavení. Právní úprava tím reaguje na riziko informační asymetrie a přináší mandatorní pravidla pro její (možné) narovnávání.

Konečným testem jsou dobré mravy, které testují etičnost konkrétního jednání, a veřejný pořádek, který sleduje zachování funkční společnosti coby demokratického systému. Nutno vnímat, že veřejný pořádek není veřejný zájem, veřejný pořádek je *ultima ratio* a vychází z principů, které by měla společnost dodržovat, aby se uchovala. Jedná se tak o právnímu řádu vlastní hodnotové a řídicí principy, bez nichž není funkční demokratická společnost, resp. soubor základních právních institutů, který představuje základnu pro ústavní budování právního státu a společnosti.

5.

I když vezmeme-li korporaci jako proměnnou strukturu s právní osobností, vždy musíme vnímat odlišení jejích jednotlivých složek. Stále se jedná o osobu, která odliší vlastní majetek, majetek společníků či věřitelů, vše na bázi odlišení právního a ekonomického vlastnictví. Pokud korporace vstupuje do smluvních vztahů, nic se na těchto složkách nemění. Vstoupí-li však do kvalifikovaných organizačních struktur, modality existence korporace se vychylují. Klasickým případem je podnikatelské seskupení, zejména koncern.

Vstupem do koncernu, byť nedobrovolným, sice řízená osoba nepřichází o vlastní právní osobnost a vlastní orgány, nicméně řídicí osoba může v rámci koncernového řízení leccos změnit, a to i přímými závaznými pokyny. Zákon zde v podstatě předpokládá, že koncern je korporace „na druhou“, ale bez právní subjektivity. Koncern je tak samostatná hospodářská entita, nikoliv právnická osoba, která sleduje jasný účel a která je řízena sice jednotně, ale často bez ohledu na původní strukturální organizaci jejích členů. Řídicí osoba má právo propíchnout korporační háv osob řízených, pokud současně zajistí sanaci případného poškození těchto osob.

Nová úprava podnikatelských seskupení obsažená v § 71 an. zákona o obchodních korporacích je oproti té dosavadní jiná, a proto je otevřena řadě interpretací. Již dnes se diskutuje řada jednotlivostí a mj. také provazba možných sankcí podle § 68 zákona o obchodních korporacích na jednání osoby vlivné nebo ovládající. Zákon v § 68 totiž přináší možnost, aby insolvenční soud rozhodl o ručení člena statutárního orgánu za splnění povinností korporace, pokud v rozporu s péčí řádného hospodáře neodvrátil její úpadek. Současně se dále stanoví, že toto pravidlo se použije obdobně na osobu vlivnou a ovládající (§ 76 odst. 2). K tomuto zaujali negativní stanovisko Čech a Černá, když oba tvrdili, že tato norma by se neměla aplikovat, protože vlivná či ovládající osoba nemá

pěči řádného hospodáře, resp. nemá povinnost odvracet úpadek.³⁰ Proti jejich tezi jsem postavil³¹ názor, že tomu tak není, že pravidlo § 76 odst. 3 předpokládá naplnění podmínek podle § 68, tedy i péči řádného hospodáře tehdy, pokud tuto povinnost vlivná či ovládající osoba má. Soud si proto musí udělat předběžnou úvahu, zda v konkrétním případě vlivná či ovládající osoba nemá mít vzhledem k intenzitě vlivu péči řádného hospodáře, tedy úvahu, zda jí tuto povinnost nezaloží (přenos fiduciárních povinností).³² K této diskusi se následně ještě vrátila Černá, tentokrát však se závěrem, že se § 68 na vlivnou a ovládající osobu použije, pokud její vliv povede ke kvalifikované nečinnosti statutárního orgánu.³³

Tento závěr je jistě závěrem obhajitelným, věnovat se ale chci jiné autorčině úvaze. Dovozuje, že se její závěr použije nejen na osobu vlivnou a ovládající, ale také na osobu řídící, a to i přes to, že § 76 odst. 3 zákona o obchodních korporacích normuje výslovně jen „vlivnou nebo ovládající osobu“. Argumenty, které pro svůj závěr dává, stojí na úvaze, že je-li nějaké pravidlo mířeno na osobu, která má stát fakticky v pozici statutárního orgánu, tím spíše to musí platit pro řídící osobu, navíc za předpokladu, že řídící osoba je také osobou ovládající podle § 74 odst. 3 zákona o obchodních korporacích (domněnka ovládání).

Domnívám se, že takovéto čtení zákona je nejen v rozporu s gramatickým vyjádřením normy, ale také s koncepcí koncernového práva. Autorka předpokládá, že stínový vedoucí, tedy ten, kdo fakticky vykonává funkci statutárního orgánu, spadá pod § 69 odst. 2 zákona o obchodních korporacích, tedy pravidlo § 68 na něj dopadá rovněž proto, že je v postavení obdobném členu statutárního orgánu. Pomineme-li, že autorka směšuje stínového (*shadow*) a faktického (*de facto*) vedoucího,³⁴ mám za to, že její úvaha zejména směšuje účel § 69 odst. 2 a účel § 76 odst. 3. Zákon zde vědomě odlišuje „osobu v postavení obdobném“ členovi orgánu a „vlivnou a ovládající osobu“. Činí tak proto, že bez dalšího předpokládá, že osoba v obdobném postavení musí splňovat stejný standard jako samotný člen. Obdobnost postavení je pak dále doplněna úpravou vlivu a ovládání, protože vlivná a ovládající osoba není v obdobném postavení člena statutárního orgánu, pouze vykonává funkčně obdobný vliv. Díkce § 69 odst. 2 tak míří např. na prokuristu nebo v určitých případech i na likvidátora.³⁵

³⁰ ČECH, P. Nad několika rekodifikačními nejasnostmi. *Obchodněprávní revue*. 2012, č. 11–12, s. 327; ČERNÁ, S. Ručení členů statutárních orgánů českých obchodních korporací po rekodifikaci soukromého práva. In: J. Suchoža – J. Husár (eds). *Právo, obchod a ekonomika*. Praha: Leges, 2012, s. 49.

³¹ HAVEL, B., op. cit. v pozn. 25.

³² V tomto případě by úvaha soudu vyšla z toho, že vlivná či ovládající osoba jsou ve skutečnosti v „postavení člena orgánu“, zejména z důvodu jejich reálného vlivu, a proto by měly nést obdobné riziko jako formální člen orgánu, jehož dílčí působnost tím může být navíc potlačena. Je logické, že tyto úvahy, resp. jejich místo, rostou s mírou skutečného vlivu či ovládání, tedy mají omezený význam při nahodilých vlivech. Podobné tendence vykazuje např. právo německé při aplikaci tezí o *Treupflicht* (srov. PIHERA, V. K obecným limitům akcionářských práv. *Právní Rozhledy*, č. 10, 2007 nebo HUECK, G. – WINDBICHLER, CH. *Gesellschaftsrecht*. 21. vydání, München: C. H. Beck, 2008, s. 389) nebo právo anglické či americké (koncept *Unfair Prejudice*, srov. DAVIES, P. *Principles of Modern Company Law*. London: Sweet & Maxwell, 2008, s. 681, nebo COX, J. D. – HAZEN, T. L. *Corporations*. New York: ASPEN, 2003, s. 252).

³³ Ještě k ručení vlivné a ovládající osoby za porušení povinnosti odvracet úpadek. *Obchodněprávní revue*, č. 6, 2013. Str. 169 an.

³⁴ L.c., s. 170.

³⁵ Obdobně ŠUK, P. In: I. Štenglová – B. Havel – P. Čileček – P. Kuhn – P. Šuk. *Zákon o obchodních korporacích. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013, komentář k § 69. odst. 2.

Zákon současně, půjdeme-li v této logice dál, nejenže odlišuje „obdobné“ postavení člena orgánu od podnikatelských seskupení, protože jinak by takto nenormaloval, ale současně odlišuje i uvnitř samotných podnikatelských seskupení. Vliv a ovládání zpravidla nejsou kvalifikované procesy řízení a také nemají možnost zásahů do obchodního vedení. Vliv může být jednorázový, ostatně ovládání fakticky také, a na rozdíl od Černé³⁶ se domnívám, že odvrátit úpadek může i ten, kdo má jednorázový vliv.³⁷ Je-li vliv vlivné nebo ovládající osoby natolik silný, že soud rozhodne o přenosu péče řádného hospodáře, použije se § 68.

Řídící osoba je zákonem z tohoto pravidla vyňata, protože chce-li zákon, aby konkrétní pravidlo dopadlo na všechny formy podnikatelského seskupení, normuje jen „vlivná“ osoba, protože tím subsumuje všechny ostatní. Obdobně nedovodíme, že se zpráva o vztazích použije na ovlivněnou osobu, protože zákon ji zavádí pouze pro osobu ovládanou (a tedy i řízenou). Logika tohoto pravidla je podle mého názoru obhajitelná, koncern je svébytná možnost řízení správy, vč. možných zásahů do obchodního vedení, je to tedy, jak naznačeno výše, jedna z *možných forem propíchnutí korporačního hávu*. Má-li řídící osoba právo přímého, dovoleného vstupu, nemůže být za tento postup současně sankcionována, již proto, že na ni dopadá pravidlo o povinné sanaci podle § 72 zákona o obchodních korporacích. Navíc, do obchodního vedení členů orgánu řídící osoby nesmí ani při jejich pokynech orgánům řízené osoby nikdo zasahovat. Vzhledem k přímým zásahům orgánů řídící osoby do obchodního vedení řízené osoby však lze uvažovat o aplikaci § 69 odst. 2, tedy o obdobném použití § 68 proto, že tyto orgány jsou při udílení pokynů v postavení obdobným statutárním orgánem (a to i proto, že jejich pokyny jsou zásadně závazné – § 81 zákona o obchodních korporacích).

Mám však také za to, což by částečně podpořilo úvahu Černé, že můžeme uvažovat o použitelnosti § 68 i na řídící osobu tehdy, pokud sice bude existovat koncern, ale důsledkem řízení dojde k úpadku. V takovém případě se podle zákona neuplatní sanační koncernový mechanismus podle § 72 zákona o obchodních korporacích a takováto řídící osoba je *de facto* jen v postavení osoby ovládající. I zde by však soud musel zkoumat, zda je důvodné přenést fudiciární povinnosti (např. při fingovaném koncernu). Důvod pro tento postup, a tedy i zájem hodný ochrany, by zde jistě byl – plnění z ručení věřitelů snižuje zatížení majetkové podstaty, tedy má výrazné insolvenční důsledky.

Ale zpět ke Knappovi. Jaký zájem a do jaké intenzity je zde chráněn? Věřitelé o existenci koncernu vědí (či mohou a mají vědět), jinak nelze využít výhod koncernu. Garanci ručení dává v rámci výkonu funkce členů orgánů řízené a řídící osoby jejich povinnost péče řádného hospodáře a ručení podle § 68 zákona o obchodních korporacích, případně aplikace postupů výše nastíněných. Je však důvod pro extenzivní výklad zákona a tak pro zásah do lidské svobody, do autonomie vůle? Je vhodnější regulovat nebo věřit Teubnerovskému reflexivnímu právu, a tedy interaktivní tvorbě práva při rozhodování samotných stran?³⁸ Intenzitu zájmu hodného právní ochrany je zde třeba poměřovat se

³⁶ L.c., s. 170.

³⁷ Ostatně to v praxi i vidíme, když se vydávají různé formy záruk, indemnit nebo *comfort letters*, které sanují riziko přechodu z úpadku hrozícího do úpadku skutečného.

³⁸ Srov. spekulativní úvahy k mnohostrannosti obchodního práva na pozadí myšlenek Jana Dědiče In: Kolektiv, *Eseje pro Jana Dědiče*. Praha: Otevření, 2012.

smluvní podstatou koncernu a jeho ekonomickými vlastnostmi. Existuje-li zde racionální důvod pro ochranu koncernové správy, a ten existuje,³⁹ je jisté na místě ji neztožňovat s běžnou přímou správou korporace, a tím ji omezovat. Opačný přístup, byť jistě možný, směřuje ke zvýšení rizik koncernu, a tím i k jeho transakčnímu zdražení a k risk averzi zúčastněných.

6.

Viktor Knapp se obchodnímu právu nevěnoval. Nebo se pletu?⁴⁰

Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

doc. JUDr. Bohumil Havel, Ph.D.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

³⁹ Což dokládá i úvaha akčního plánu o obchodních společnostech a *corporate governance*, která předpokládá věnovat pozornost „koncernovému zájmu“ – srov. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0740:FIN:CS:PDF>

⁴⁰ Stihl jsem při studii období, kdy Viktor Knapp učil. Navštěvovali jsme jeho přednášky a byl i vedoucím mé seminární skupiny; bylo mu přes osmdesát let. Na jeho výuku se chodilo, ne z povinnosti, jiné přednášky zely prázdnou, ale prostě nás zajímal on i to, co říkal. Ač učil teorii práva, vždy se věnoval zejména teorii práva civilního a dílčí jednotlivosti ukazoval na právo římské a občanské a také na komparatistice. Jeho učebnici teorie práva, ve vydání pro plzeňskou právnickou fakultu, byť tehdy vydanou jako scriptum fakulty strojní, jsem četl v rukopise, který kdysi ležel na dně poliček fakultní knihovny, v místnosti naproti velké romanistické knihovně.

Nevím, zda mě Knapp ovlivnil, ale o právu jsem jako první četl knihy nejen od Emila Svobody a Emanuela Tilsche, ale také od něj.

VIKTOR KNAPP A NACISTICKÝ MORALISMUS

Abstrakt: *Kniha Viktora Knappa Problém nacistické právní filozofie (první vydání 1947) je významným příspěvkem k porozumění povaze národně-socialistické (= NS) jurisprudence. Knapp správně tvrdí, že základním principem NS-teorie práva je tzv. teze spojení práva a morálky. Právo a morálka tvoří jednotu, takže plnění morálních povinností může být vynucované právem. To je už samo o sobě nebezpečná proti-liberální idea. V konečném důsledku totiž nacistický režim může svým občanům mocensky vnucovat vlastní koncepci dobrého života. Mnohem horší je však skutečnost, že nacisté zneužili morálku k ospravedlnění hrubě nemorálních praktik, včetně vyhlazování jiných národů. I morálka může být nemorální. Nacistická morálka je toho „dobrým“ příkladem.*

Klíčová slova: Viktor Knapp, nacistická jurisprudence, národní socialismus, liberalismus, rasismus, moralismus, sociální darwinismus, právní pozitivismus

1. HODNOTOVÁ RÉTORIKA

Moralismus nepovažuji za vážný problém současného českého práva a jeho aplikace. Studium toho „našeho“ moralismu by se nejspíš omezilo na několik vcelku neškodných rétorických ornamentů v některých nálezech Ústavního soudu. Nicméně historická zkušenost, např. s nacistickým režimem, nám ukazuje, že vyhrocený moralismus, podporovaný masivní propagandou, může být efektivním nástrojem totalitní moci, která má ambici ovládnout všechny aspekty lidského života, včetně světonázoru. Dnes nás sice moralismus nemusí děsit, ale je dobré to vědět.

Při reedici knihy *Problém nacistické právní filozofie* (1947, 2002) si někteří kolegové kladli otázku, zda bylo vůbec rozumné, že tato Knappova prvotina, kterou prý jeho učitel Bohuš Tomsa označil za dobrou začátečnickou práci,¹ byla znovu vydána.² Podle mého názoru je to alespoň z historického hlediska mimořádně významný text. Byla to první precizní poválečná analýza, která ukázala, že dekadence německé jurisprudence v době Třetí říše nespočívala v bezhodnotovém formalismu, ale naopak v prosazování hodnot národního socialismu, včetně dekadentních hodnot, jako je rasová čistota. Nacistický režim nebyl amorální, rozuměj morálně neutrální, právě naopak, vázal se na konkrétní koncepci morálky. Knapp měl pravdu, když tvrdil, že jednou ze základních tezí národně-socialistické (= NS) jurisprudence bylo ztotožnění práva a mravnosti, samozřejmě NS-mravnosti.³ Vlastně by to nemělo nikoho překvapovat. „Již zběžný pohled na NS-projevy, stranické schůze, ideologické spisy atd. ukazuje, jak důležité byly morální názory a pocity pro NS-rétoriku.“⁴ Je jen zdánlivým paradoxem, že NS-režim, který způsobil

¹ KNAPP, V. *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha, 1998, s. 132.

² Zajímavý článek o tom napsal Ondřej Horák: HORÁK, O. Viktor Knapp a jeho „Problém nacistické právní filozofie“. Úvaha nad prvotinou významného právního vědce k 100. výročí jeho narození. *Manuskript*.

³ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 69.

⁴ GROSS, R. *Anständig geblieben: Nationalsozialistische Moral*. Frankfurt am Main, 2010, s. 112. „Centrální pojmy národně-socialistické (= NS) ideologie se už ve svém základu lišily od pojmů marxistické ideologie. Zatímco v marxismu jsou v popředí pojmy jako kapitál, nadhodnota, třídní boj, zisk a dialektika, ideologie

lidské utrpení gigantických rozměrů a který měl takové hrůzy už ve svém programu, používal vypjatě moralizující rétoriku. „Třetí říše si už od svého počátku vytýčila ambici ‚převychovat‘ německý národ pro novou společnost, založenou na tom, co se prezentovalo jako ‚revoluční‘ hodnotový systém.“⁵ Lze říci, že tento cíl se už v letech 1933–1939 v zásadě podařil, což prakticky znamenalo, že (jinak problematická) politická rozhodnutí bylo možné veřejně ospravedlňovat v pojmech NS-hodnot.⁶

Nacistická rétorika dokázala velmi šikovně spojit morální sentimenty (pocity hrdosti, viny, hanby, vděčnosti, rozhořčení) s NS-ctnostmi, totiž s loajalitou, odvahou, skromností, disciplínou, pracovitostí, železnou vůlí a zejména pak s ochotou jednotlivce obětovat se pro blaho a velikost národa. Takto přesměrovala city Němců ve prospěch politických cílů režimu.⁷ Ačkoli se Hitlerův režim, když to potřeboval, nezdřáhal použít hrubou sílu, jeho „opinion-maker“ (typicky Goebbels) velmi dobře věděli, že prostý fyzický teror sám o sobě není efektivní metodou vládnutí a že režim potřebuje podporu propagandy k ovládnutí „mysli a srdce“ německého národa.⁸ Do procesu „národní obrody“ (*völkische Erneuerung*) se aktivně, a to v masovém měřítku, zapojili i právníci. „Spojení práva a morálky slouží nacistickým právníkům jako vítaný nástroj k rozšíření autority a moci státu ke kontrole osobních přesvědčení. ... Rozmazání rozdílu mezi právem a morálkou, mezi vnější a vnitřní svobodou posiluje diktátorskou moc nacistického režimu. Postoj vnitřní loajality a závazku k právu mnohem lépe přispívá cílům nacistického státu než prosté plnění příkazů a právních norem pod hrozbou státního donucení. Etické ‚uznání‘ Vůdcových příkazů ze strany úředníků a soudců ... bylo v předválečných letech klíčové pro vnitřní stabilitu nacistického státu. ... Takže morálka se stala jedním z neefektivnějších nástrojů nacistického režimu k realizaci svých politických cílů.“⁹ Nacisté chápali a ovládali ekonomii moci jako málokdo před nimi. Primárním účelem nebylo donutit člověka, aby byl ochoten něco udělat proti svému svědomí, ale indoktrinovat ho, aby věřil, že to, co dělá, je morálně správné. Takový člověk totiž pracuje pro režim z vlastní iniciativy, tedy i když zrovna není pod dohledem. „Tento proces přesvědčování měl jen málo společného s vymýváním mozků, které má přeměnit osoby na nemyslicí automaty. Víra ve ctnostný charakter Vůdce a radost z příslušnosti k nadřazenému Volkovi v nacistickém Německu povzbuzovala vlastní iniciativu a přitom ponechávala prostor pro osobní volbu.“¹⁰ Jenomže tzv. morální očista německého národa zahrnovala i to, že alkoholici,

NS-teoretiků a politiků se neartikuluje v ekonomických, ale především v morálních či morálně silně zabarvených pojmech: čest, věrnost, slušnost, kamarádství atd.“ Tamtéž s. 8.

⁵ WELSH, D. *The Third Reich: Politics and Propaganda*. Routledge, 2002 (1993), s. 22.

⁶ KALLIS, A. A. *Nazi Propaganda and the Second World War*. Palgrave Macmillan, 2005, s. 66.

⁷ Je zajímavé, jak nacisté vnášeli NS-ideologii do svého osobního života. Např. přední nacistička Arthur Greiser píše své milence Marii, že je připravený opustit svoji ženu Ruth, která je symbolem slabosti, protože Marie je naopak symbolem síly a byla by mu lepší oporou v jeho poslání pro národ. Jeho život totiž patří Německu a jeho morální povinnosti se odvozují jen z toho, co je prospěšné pro Německo. Viz EPSTEIN, C. *Model Nazi*. Oxford, 2010, s. 65–66. NS-moralizace lásky je ještě podivnější fenomén než NS-moralizace práva.

⁸ Goebbels věděl, že ochota lidí k sebeobětování předpokládá, že nebudou uvažovat pragmaticky, ale sentimentálně podlehnou symbolickým hodnotám: „Nikdo nebude umírat za osmihodinový pracovní den. Ale je možné zemřít za to, že by Německo mělo patřit německému národu.“ Viz GOEBBELS, J. *Erkenntnis und Propaganda* (1928). In: *Signale der neuen Zeit*. 8. Auflage. München, 1940, s. 45.

⁹ PAUER-STUDER, H. Law and Morality under Evil Conditions: The SS Judge Konrad Morgen. *Jurisprudence*. 3 (2), 2012, s. 373.

¹⁰ KOONZ, C. *The Nazi Conscience*. Harvard, 2003, s. 333.

homosexuálové, tuláci, prostitutky, „nefachčenkové“ a všelijací asociálové byli už v polovině 30. let posíláni do koncentračních táborů k převýchově.¹¹ V době války se praxe morální očisty zostřovala, mnozí Němci požadovali drakonické tresty za chování, které vnímali jako nemorální, včetně pracovní nekázně, poraženectví a plýtvání potravinami, dokonce neměli problém s tím, aby se homosexualita trestala smrtí.¹²

Kulturní relativismus se v současnosti obvykle používá jako argument ve prospěch tolerance k druhým národům, ale nacisté s ním pracovali přesně naopak. Požadavky morálky chápali tak, že se vyvinuly v závislosti na životních potřebách jednotlivých, rasově definovaných národů, které spolu bojují o životní prostor a omezené zdroje. „Nacisté zahodili univerzalizmus. Dějiny podle nich spočívaly v boji mezi rasami, morální normy určité rasy měly výlučně vnitřní působnost; vůči příslušníkům druhých ras [Außenseitern] neexistují žádné morální povinnosti.“¹³ Nacistická morálka regulovala pouze vztahy mezi členy árijského společenství, takže ubližování těm druhým, typicky Židům, bylo považováno za morálně neutrální jednání. Není nemorální ubližovat Židovi, ovšem je krutým osudem, že se narodil jako Žid.¹⁴ Základní principy NS-přirozeného práva byly formulovány takto: 1) právo je to, co Árijci považují za právo; 2) bezprávi je to, co jako právo odmítají; 3) obecný prospěch má přednost před individuálním prospěchem; 4) stejná krev vyžaduje společný stát; 5) vše, co národu prospívá, je právo, a vše, co mu škodí, je bezprávi; 6) každému, co mu náleží; 7) celek má přednost před částí; 8) Vůdce je prvním služebníkem svého státu; 9) všichni za jednoho a jeden za všechny.¹⁵ Tyto principy, na rozdíl od klasických teorií přirozeného práva, tedy nemají univerzální působnost, ale vážou se ke konkrétnímu národnímu společenství.

Nacisté přemýšleli v manicheistickém univerzu opozic dobra a zla. NS-stát byl založený na principu lásky k těm vlastním a nenávisti k těm druhým, prvním příkázáním každého národního socialisty bylo: „Miluj Německo nade vše na světě a svého soukmenovce jako sebe sama!“ „Nacisté pracovali s vysoce moralizovanou koncepcí společnosti založenou na pokřivených pojmech povinnosti, cti, loajality, oddanosti a podobně. Jejich chování nebylo záležitostí absence morálky [amoralism], ani prosté zločinnosti.“¹⁶ Zločinnost NS-režimu manifestuje pokřivenost NS-morálky. Politický režim, který programově prosazuje zvrhlou koncepci morálky, např. rasistickou morálku, je mnohem nebezpečnější než zkorumpovaný režim, který se chová ryze pragmaticky. Přirozené či nadpozitivní právo se tradičně chápalo jako morální korektiv práva pozitivního, tedy *a priori* jako něco dobrého, jenomže v kontextu dekadentních NS-hodnot se morální ideje převracely vzhůru nohama, takže byly použitelné způsobem, který si do té doby nikdo neuměl představit. „Ospravedlnění uchopení moci národními socialisty a potažmo i porušování individuálních práv, zvláště pak omezování svobod a útoky na tělesnou integritu, bylo zpravidla vedeno odkazy na nadpozitivní právo, které bylo jako pramen

¹¹ WEIKART, R. *Hitler's Ethics*. Palgrave Macmillan, 2009, s. 18.

¹² GELLATELY, R. *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford, 2001 s. 82.

¹³ TUGENDHAT, E. *Anthropologie statt Metaphysik*. C. H. Beck, 2010, s. 206.

¹⁴ KOONZ, C. *The Nazi Conscience*. Harvard, 2003, s. 5.

¹⁵ KRÜGER, H. Naturrecht in Gegenwart und Vergangenheit. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*. Bd. 99, H. 3, 1939, s. 551.

¹⁶ PAUER-STUDER, H. – VELLEMAN, D. J. *Distortions of Normativity. Ethical Theory and Moral Practice*. Volume 14, Number 3, June 2011, s. 333.

práva zavedeno výhradně pro tento účel.¹⁷ Nezákonnosti byly běžně ospravedlňovány univerzálně použitelným argumentem, že to vyžaduje národní spravedlnost.

Wolfgang Bialas má nepochybně pravdu, když píše, že se zdá být absurdní, že národní socialisté ospravedlňovali pronásledování Židů a holokaust jako něco morálně *správného*, jako něco, co je založeno na dobrých důvodech a morálních principech.¹⁸ Musíme ovšem rozlišovat dvě věci, jednak ospravedlnění, jednak vysvětlení. Řekneme-li, že tzv. nacistická morálka ve skutečnosti žádná morálka není, vyjadřujeme tím svůj morální postoj, že ona rádoby morálka ohavné jednání nacistů nijak neospravedlňuje. Něco jiného je pokusit se pochopit a vysvětlit psychologii jejich jednání. V tom případě bychom měli věnovat pozornost tomu, co **oni** považovali za morálku, přestože my to za morálku nepovažujeme.

2. HITLER MORALISTA

Ve zpětném pohledu může působit nepatřičně až komicky, že Hitler jako politik Výmarské republiky rétoricky vystupoval v roli bojovníka za obrodu morálky v Německu.¹⁹ Reagoval na skutečnost, že mnozí Němci byli tenkrát vyděšeni z toho, co vnímali jako rozvolnění morálky, totiž z relativismu, hédonismu, sobectví, rozhádané a zkorumpované stranické politiky, ztráty národní hrdosti (důsledek Versailleské smlouvy), šmeliny, výstředního pozlátka zbohatlíků (v kontrastu s bídou zástupů nezaměstnaných), nesrozumitelnosti moderního umění, necudné módy, emancipace žen a zženštilosti mužů, hollywoodských móresů, neskrývané homosexuality a celkově z úpadku mravů. Někteří dokonce mluvili o totálním kolapsu německé civilizace, toužili po Mesiášovi, který by národ sjednotil kulturně, politicky, a také morálně.²⁰

Hitler se stylizoval do role asketického vůdce národa, kritizoval zdegenerovanou kulturu a upadlou morálku, sliboval návrat k tradičním germánským hodnotám a mravům, ke znovunastolení starobylých ctností.²¹ V soudním procesu po neúspěšném puči v roce 1923 se teatrálně přihlásil k odpovědnosti za porušení zákonů demokratického režimu, kterým tolik pohrdal. Nad tyto pouhé zákony stavěl mravní povinnost zastupovat svůj národ před Bohem. Stěžoval si, že v době Výmarské republiky už pojmy práva a morálky nejsou synonymní.²² Svůj obraz moralisty si zachoval i v čele státu jako říšský kancléř. Prezentoval se jako ztělesnění nezištné obětavosti, skromného původu, střídavého vkusu a hlavně jako ten, kdo má mravní sílu vzít na sebe tíživou odpovědnost za osud národa. „Po ‚Röhmově puči‘ mělo Hitlerovo image dva nejvýraznější prvky, za prvé, že byl vykonavatelem ‚přirozeného práva‘ (naproti tomu přehlížel všechny právní konvence) a že byl obráncem ‚malého člověka‘ před zneužíváním moci ze strany ‚místních pohlavárů‘;

¹⁷ HILGER, CH. *Rechtsstaatsbegriffe im Dritten Reich*. Mohr Siebeck, 2003, s. 225.

¹⁸ BIALAS, W. Die moralische Ordnung des Nationalsozialismus. In: W. Konitzer – R. Gross (eds). *Moralität des Bösen. Ethik und nationalsozialistische Verbrechen*. Frankfurt am Main, 2009, s. 30.

¹⁹ Hitler se vcelku úspěšně prezentoval jako moralista i ve svém soukromém životě. Lidé z blízkého okolí ho vnímali jako člověka, který bere morálku velmi vážně, a to i v době, kdy už se režim evidentně hroutil. Např. viz BOONE, J. C. *Hitler at the Obersalzberg*. Xlibris, 2008, s. 170–171.

²⁰ REDLES, D. *Hitler's Millennial Reich: Apocalyptic Belief and the Search for Salvation*. New York, 2008, s. 42.

²¹ WEIKART, R. *Hitler's Ethics*. Palgrave Macmillan, 2009, s. 17.

²² KOONZ, C. *The Nazi Conscience*. Harvard, 2003, s. 23.

a za druhé, že zajišťoval veřejnou morálku a tak očišťoval veřejný život od výstřední nemravnosti a korupce vůdců SA. “²³ Hitlerův puč byl prezentován a většinově vnímán jako očištný zásah proti zkorumpovaným a zhýralým homosexuálům, kteří vedli nemravný a rozhazovačný životní styl. „Jeho ‚morálnost‘ nebyla vnímána jako soudcovská, ale jako ‚zdravé národní cítění‘, na které se nacisté vždy odvolávali.“²⁴

Mimochodem, podobný moralismus lze sledovat ve stalinistických čistkách uvnitř komunistické strany. „Mohlo by se zdát, že politická zrada je postačujícím důvodem k tomu, aby byl soudruh vyloučen a uvězněn. Ale protože straničtí vůdci v oficiálním diskurzu spojili morální a politickou zvrhlost, stalo se součástí logiky čistek, že se u jejich obětí neodhalovala jen politická zrada, ale i morální selhání. Obvinění z morální zvrhlosti, opilství, sexuálních afér a korupce sloužilo k diskreditaci a oslabení spolustraníků, obviněných z politické zrady. Ale ještě více než o diskreditaci obviněných šlo o to, že se tím potvrzovala stranická linie, totiž že komunisté, kteří nebyli hodni být v předvoji, byli současně těmi, kdo podléhali politické zvrhlosti, a proto měli být vyloučeni ze strany a společnosti. Morálnímu chování se tím dodával politický význam, což mělo pro ty, kteří byli během velkých čistek zatčeni a odsouzeni, smrtící důsledky.“²⁵ Moralismus byl metodou krvavého vnitrostraničského politického boje. Pozoruhodné přitom je, že stalinský režim si v politických monstrprocesech dával velmi záležet na tom, aby zachoval zdání morální autonomie svých obětí až do jejich konce. Celé to bylo samozřejmě vynucené, ale vnější dojem měl být takový, že obžalovaný nahlédl, pochopil a přiznal svoji morální zvrhlost a žádal pro sebe nejprísnější trest.²⁶

O Hitlerovi lze uvažovat tak, že to byl cynik a morální nihilista a že NS-ideologie, včetně její přepjaté kvazi-religiózní rétoriky, byla jen propaganda, které on sám nevěřil, prostě velká lež. David Redles s tímto názorem nesouhlasí, kritizuje ho jako mýtus o nihilismu.²⁷ Má za to, že Hitler opravdu věřil tomu, že jeho kroky vede Prozřetelnost v poslání od Boha k posvátné misi, která zahrnuje vytvoření tisícileté Říše, a že musí vybojovat rozhodující bitvu mezi Árijci a Židy jako poslední bitvu velké války mezi Světem a Temnotou, po které přijde úžasný Nový věk, Nový řád společenské jednoty a míru.²⁸ Ovšem nebyla v tom jenom mystika. Hitler uvažoval v pojmech sociálního darwinismu, ze kterého čerpal své etické postoje, vlastně to byla rasistická verze evoluční etiky. Lidé jsou jako živé bytosti součástí přírody a zcela podléhají přírodním zákonům. Rasově definované národy spolu bojují o životní prostor a omezené zdroje a potažmo o samotné přežití. Podle věčného zákona přírodního výběru platí, že ty národy, které jsou slabé, takže si nedokáží vybojovat svůj životní prostor, nemají právo žít.²⁹ Cokoli přispívá

²³ KERSHAW, I. *Der Hitler-Mythos: Führerkult und Volksmeinung*. München, 2002 (1987), s. 116.

²⁴ Tamtéž s. 117.

²⁵ HOFFMANN, D. L. *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917–1941*. Cornell UP, 2003, s. 76.

²⁶ Srovnej: ŽIŽEK, S. In: *Defense of Lost Cause*. Verso, 2008, s. 212.

²⁷ Podobně se diskutuje o Stalinovi. Např. Erik van Ree argumentuje, že pro Stalina byl Velký teror sice zápasem o politickou moc, nicméně způsob, jakým ho pojal, byl determinován doktrínou zostřujícího se třídního boje, které prý skutečně věřil. Viz VAN REE, E. *The Political Thought of Joseph Stalin*. Routledge, 2002, s. 125.

²⁸ REDLES, D. *Hitler's Millennial Reich: Apocalyptic Belief and the Search for Salvation*. New York, 2008, s. 187–189.

²⁹ Hitler řečnil k chlapcům z Hitlerjugend, že musí být „rychlí jako chrt, pevní jako kůže a tvrdí jako Kruppova ocel“.

vitalitě a zdraví národa, je morálně dobré, cokoli ho naopak oslabuje, je morálně špatné. Např. eugenika je morálně správná politika, protože zlepšuje biologickou kvalitu německého národa. Rasové míšení Němců s nižšími rasami, zejména Židy, je naopak nemorální. Homosexualita a potraty (u zdravých německých rodičů) jsou také nemorální, protože podlamují populační expanzi árijské rasy. Hitler věřil, že Árijci jsou aktuálně nejvyšší vývojovou formou člověka a že jejich nadřazená morálka má biologický základ, takže predispozice k ní je dědičná („je v krvi“).³⁰ Ale to není všechno, nacistický režim, zejména kruhy kolem SS, měl v plánu stvořit nového, lepšího člověka, který bude dalším evolučním krokem árijské rasy.³¹

3. PRÁVO JE (NĚCO JAKO) PRÁVO

Knappova analýza nacistické filozofie práva ovšem není morální kritikou dekadentních rasistických názorů Hitlerových právníků, spíše je snahou ukázat, že nacistická jurisprudence byla vadná už v teoretické rovině, protože ji tvořily nedůsledné, vágní, ledabyle pojaté a celkově inkoherentní teorie.³² K tomu jen drobnou poznámku. V knize, kterou zde diskutujeme, se Knapp posmíval Rudolfovi Bechertovi, že jeho výrok „Právo je přesvědčení o tom, co je právo.“ je groteskní, protože je to tautologie.³³ Ale skutečně je to tautologie? Pro Bechertův výrok se v prvním pohledu nabízejí alespoň dva výklady: 1) *Právo je to, co si kterýkoli jednotlivec myslí, že je právo.* To je zřejmě nepravdivý výrok, protože jednotlivec se přece může mýlit v tom, co je právo. Ovšem nepravdivý výrok nemůže být tautologie!³⁴ 2) *Právo je to, na čem se společnost shodla, že to je právo.* I zde bych řekl, že je to nepravdivý výrok, a to už proto, že vyspělé právní systémy nelze takto jednoduše redukovat na společenskou konvenci.³⁵ Knapp by nejspíš namítl, že mu šlo o něco jiného, totiž že to je vadná **definice** práva, protože to je definice kruhem. Jenomže tato záležitost není ani zdaleka tak jednoduchá, jak ji Knapp prezentuje. Např. metr je konvenční jednotkou měření délky, tedy: *metr je to, na čem se společnost shodla, že je to metr.* Řekl by Knapp, že to je vadná definice, protože se tu definuje kruhem? Asi ne. My přece nepovažujeme každou kruhovou formulaci automaticky za vadnou (tzv. *vicious circle*). Některé jsou přijatelné, protože kruhovost odpovídá jejich komunikačnímu

³⁰ WEIKART, R. *Hitler's Ethics*. Palgrave Macmillan, 2009, s. 198.

³¹ Nového člověka chtěl stvořit i stalinský režim. Srovnání obou koncepcí viz FRITZSCHE, P. – HELLBECK, J. *The New Man in Stalinist Russia and Nazi Germany*. In: M. Geyer – S. Fitzpatrick (eds). *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism Compared*. Cambridge, 2009, kap. 8.

³² KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 15.

³³ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 47.

³⁴ Tautologie je logicky pravdivý výrok, tedy výrok, který je pravdivý už na základě své logické struktury. Např. výrok „Petra je těhotná nebo není těhotná.“ je tautologie. Stačí ovládat logiku, abychom poznali, že je pravdivý. Opakem tautologie je kontradikce, tedy logicky nepravdivý výrok. Např. výrok „Petra je těhotná a přitom není těhotná.“ je kontradikce. Někdy se ale termín „tautologie“ používá volněji pro širší okruh informačně bezobsažných formulací, zejména pro pleonasmy a kruhové definice.

³⁵ Knapp na jiném místě kritizuje Hartův pozitivismus, že je tautologický, protože v jeho koncepci je právo prostě to, co se jako právo ve společnosti uznává a dodržuje. To je karikatura Hartovy teorie, ale i kdyby Hart uvažoval tak, jak mu to Knapp podsouvá, stejně by to nebyla tautologie. Ostatně, kdyby měl být Knapp ve své úvaze důsledný, musel by jako tautologický odsoudit i svůj vlastní výklad právního obyčeje. Srovnej: KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha, 1995, s. 41; HART, H. L. A. *The Concept of Law*. Oxford, 1994, Postscript, s. 256.

záměru (tzv. *virtuous circle*).³⁶ Např. chce-li někdo říci, že nudnost je subjektivní kategorie, může to formulovat třeba takto: *Nudné je to, při čem se člověk nudí*. Účelem je pouze vyjádřit názor, že neexistuje vnější (objektivní) kritérium nudnosti, tedy že neexistuje jiné kritérium než skutečnost, že jednotlivec něco subjektivně vnímá jako nudné.³⁷ Možná chtěl Bechert říci jenom to, že zdroje německého práva nemáme hledat v ničem, co je vnější a cizí k přesvědčení německého národa.³⁸ Všimněme si ale, že výše uvedené formulace vlastně nejsou definicemi, jsou to jen partikulární teze o určitém fenoménu (právo, jednotka délky, nudnost). To je důležité, protože pro Knappův argumentační styl je typické, že kritizoval různé autory za údajné porušování logických pravidel správného definování, ačkoli se obvykle jednalo o formulace, které vůbec neměly ambici být definicemi. Je to jednoduchý a hlavně nekorektní trik, který Knapp používal docela často. Hodnota Knappovy knihy ovšem nespočívala v tom, že by obsahovala brilantní logické analýzy, to rozhodně ne, ale v tom, že umožnila porozumět povaze nacistické jurisprudence.

Výhodou Knappovy analýzy je skutečnost, že nevznikla pod vlivem tzv. Radbruchova mýtu,³⁹ který mylně prezentoval nacistickou jurisprudence jako produkt právního pozitivismu.⁴⁰ Dosud se diskutuje o tom, že tento slavný mýtus měl zakrýt nevítaný fakt, že teze spojení práva a morálky, ke které se tak nadšeně hlásila poválečná německá jurisprudence (tzv. *Naturrechtsrenaissance*), byla už základním principem nacistické jurisprudence, což mohlo působit velmi nevhodným dojmem ideové kontinuity.⁴¹ Manfred Walther k tomu píše: „Radbruchova teze jako *vysvětlující hypotéza* ohledně role justice a právní vědy, resp. jejich personálu, ve Třetí říši je ve svém jádru neudržitelná, prostě je nepravdivá. Na tomto pokusu o vysvětlení se ale zakládá určitý způsob *nového začátku po roce 1945*, převážně ve formě renesance přirozeného práva, jenomže i tento nový

³⁶ BLACKBURN, S. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford, 2005, s. 62.

³⁷ Nudnost je subjektivní kategorie, co jednoho nudí, to druhého baví. Prožitek jednotlivce je konečnou autoritou toho, co je **pro něj** osobně nudné, takže když někoho něco nudí, je to pro něj nudné, a není smysluplné mu předhazovat, že se v tom mylí.

³⁸ „Právo, jakožto přesvědčení o právu, se tvoří v národním společenství a jest s pojmem společenství bezprostředně pojmově spjato ...“ Viz KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 72.

³⁹ Termín ‚mýtus‘ přebírám od Fabiana Wittrecka. Viz WITTRECK, F. *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht*. Mohr Siebeck, 2008, s. 1. Prosím neplést tzv. Radbruchův mýtus s tzv. Radbruchovou formulí. Radbruchův mýtus se týká údajného podílu právního pozitivismu na perverzích nacistické právní teorie a praxe. Radbruchova formule je názor, že extrémně nespravedlivý zákon není platným právem. Někteří autoři přijímají Radbruchovu formuli, ale přitom odmítají Radbruchův mýtus. Viz např. HANDELMANN, F. Gustav Radbruch vs. Hans Kelsen: A Debate on Nazi Law. *Ratio Juris*. 2005, Vol. 18, No. 2, s. 165. Víím, že některé kolegy termín ‚Radbruchův mýtus‘ irituje. **Zdůrazňuji, že kritika Radbruchova mýtu neznamená snižování významu Radbrucha jako právního vědce.** Kritiku si nezaslouží skutečnost, že Gustav Radbruch se v konkrétní otázce mylí, každý se v něčem mylíme, ale skutečnost, že tento omyl se pak ještě několik desetiletí tradoval, ačkoli byly publikované důkazy, že je to opravdu omyl.

⁴⁰ RADBRUCH, G. Gesetzliches Unrecht und Übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*. 1946, s. 105.

⁴¹ „Právní pozitivismus nebyl ani třmenem národního socialismu, ani jeho ochotným pomocníkem. Formální neutralita právně-pozitivistických doktrín a jim odpovídající aplikace práva, striktně orientovaná na zákony, nijak nepřispěla k legitimizaci a prosazení zločineckého NS-režimu. Byla to naopak ochota a schopnost velké většiny právnického stavu nechat ze sebe udělat nástroj pro hodnotově formulované ‚materiální‘ účely, které nahradily formální normativitu. Justice nebyla zglajchšaltována kvůli vázanosti zákonem, ale kvůli vázanosti hodnotami („NS-světónázor“, „národní právní myšlení“, klauzule ‚obecného blaha‘ atd.).“ Viz DEISEROTH, D. War der Positivismus schuld? Anmerkungen zum Thema Juristen und NS-Regime achtzig Jahre nach dem 30. Januar 1933. *JUSTIZ*. 2013, Nr. 113, Mrz, s. 8.

počátek je problematický. Odvolávání se na nadpozitivní právo není žádnou alternativou k právnímu myšlení ve Třetí říši. Onen „nový počátek“ totiž s právním myšlením z doby fašismu sdílí mnohem více kontinuity, než se obecně připouštělo. Z hlediska historické recepce měla Radbruchova teze především tuto kontinuitu zakrýt a zároveň značně ztížit adekvátní analýzu a porozumění minulosti.⁴² Podobně to vidí např. Peter Caldwell, který argumentuje, že tzv. renesance přirozeného práva se přece nemůže vymezovat proti NS-jurisprudenci, když sami nacisté rozvinuli zvláštní druh (rasově-národní) teorie přirozeného práva, kterému v soudní praxi dávali přednost před zákonem. Za Radbruchovým mýtem je prý v lepším případě popírání skutečnosti, že právníci prosazováním NS-hodnot aktivně pomáhali nacistickému režimu, v horším případě pak zastírání kontinuity právního myšlení.⁴³

Radbruchův mýtus se v současné německé literatuře tak trochu posměšně, ale i trochu rozhořčeně označuje jako „*Positivismuslegende*“.⁴⁴ Např. Horst Dreier tvrdí, že Radbruchův mýtus není jen nějaký omyl, ale je to dezinformační kampaň, která se snaží přenést vinu pachatelů na oběti: „Až do dnešních dnů rozšířený názor, že oni – pozitivisté – nesli vážnou míru spoluodpovědnosti za nástup diktatury a její vnitřní upevnění, se po bližším přezkoumání ukazuje jako legenda, jako legenda o pozitivismu. Úspěšné rozšíření této legendy vedlo k tomu, že oběti diktatury sklidily obviňování, zatímco ti, kteří opatřili legitimizaci NS-režimu, věčně setrvali na svých zásadních pozicích nebo se přiklonili k přirozenému právu. Legenda o pozitivismu je velice úspěšná dezinformační kampaň, která z obětí učinila pachatele a z pachatelů oběti.“⁴⁵ Měli bychom odlišovat otázku, jaké důvody měl Gustav Radbruch pro svoji mylnou tezi, od vysvětlení toho, proč Radbruchův mýtus byl tak dlouho životaschopný, přestože byl v evidentním rozporu s historickými fakty.⁴⁶ Proč se několik desetiletí držel při životě navzdory skutečnosti, že byly publikovány odborné studie, které ho spolehlivě vyvracely? Mimo jiné proto, že hlavní proud německé právní vědy se hlásil k tzv. hodnotové jurisprudenci a bylo poněkud nepohodlné otevřeně přiznat, že „zlatá éra“ hodnotové jurisprudence nemá počátek v roce 1945, ale už v roce 1933. Bylo sice možné říci, že diskontinuita v roce 1945 nespočívá v tom, že jurisprudence začala být hodnotově orientovaná, ale v tom, že se přeorientovala na jiné hodnoty. Jenomže tato nesnesitelná snadnost přehazování hodnot je jednou z klasických námitek proti hodnotové jurisprudenci, která se nakonec ukazuje jako abstraktní schéma s proměnnými, za které lze dosadit prakticky cokoli.⁴⁷

⁴² WALTHER, M. Hat der juristische Positivismus die deutschen Juristen wehrlos gemacht? In: T. Blanke (ed.). *Die juristische Aufarbeitung des Unrecht-Staates*. Baden Baden, 1998, s. 279–280.

⁴³ CALDWELL, P. Legal Positivism and Weimar Democracy. *The American Journal of Jurisprudence*, 1994, Vol. 39, s. 277.

⁴⁴ DREIER, H. Die Radbruchsche Formel – Erkenntnis oder Bekenntnis? In: H. Mayer (ed.). *Festschrift für Robert Walter*. Wien, 1991, s. 120.

⁴⁵ DREIER, H. Naturrecht und Rechtspositivismus. In: „*Vom Rechte, das mit uns geboren ist*“. *Aktuelle Probleme des Naturrechts*. Freiburg–Basel–Wien, 2007 s. 138–139.

⁴⁶ „Tvzení, že němečtí právníci se pouze řídili zákony, k čemuž prý byli vychováni svými demokratickými profesory v době Výmarské republiky, se používalo k univerzálnímu ospravedlnění právníckého stavu, ačkoli bylo každému právníkovi NS-éry jasné, a ještě více potom, že národně socialistická teorie práva byla přesným opakem právního pozitivismu.“ Viz MÜLLER, I. *Furchtbare Juristen*. München, 1987, s. 222.

⁴⁷ SCHOPPEMEYER, H. *Juristische Methode als Lebensaufgabe*. Mohr Siebeck, 2001, s. 252.

4. MRAVNOST NADE VŠE

NS-jurisprudence byla programově protipozitivistická.⁴⁸ Historické prameny v této věci mluví jednoznačně, např. nacistický právník Otto Koellreutter říká: „Když se národní socialismus zrovna v oblasti práva obrací proti pozitivismu, je to výraz jeho obecného světonázorového postoje.“⁴⁹ Další NS-právník Otto von Schweinichen to vyjasňuje: „Podstatou myšlení o právu a státu, které vychází z národního socialismu, je právě překonání hodnotově neutrálního pozitivismu, který pozitivní zákon chápal jako účel o sobě a už proto ho ztotožňoval s právem.“⁵⁰ Právníci Třetí říše zároveň kritizovali politický liberalismus, který jim vadil proto, že zahrnoval individualismus (→ morální autonomii jednotlivce), etický pluralismus (→ morální nejednotnost národa) a kosmopolitní univerzalismus (→ národní a rasovou neutralitu).⁵¹ Kritizovali liberální koncepci právního státu, že je eticky slepá, omezuje právní myšlení na zákony, nerespektuje specifické potřeby a hodnoty německého národa a že svými principy štěpí národní společenství. „Individualismus, pluralismus a dělba moci figurovaly jako typické formy „liberálních prasklin“. Naproti tomu stály propagovaná jednota řádu a svobody, jednota národa a státu, jednota strany a státu, jednota státní moci.“⁵² NS-právníci chtěli formalistické metody výkladu zákona nahradit postupy, které respektují právní cit národa (*Rechtsempfinden des Volkes*) zaměřený na etickou ideu práva, resp. vyšší hodnotu práva.⁵³ „Striktní požadavek, aby se soudnictví drželo slov zákona, by pro právní řád nacistické říše působil jako překážka a omezení státní moci; soudce měl proto výslovnou povinnost k věrnosti Vůdci, na místo věrnosti zákonu. Naproti tomu, odvolávání se na doslovné znění zákona se považovalo za typicky židovsko-liberální morální a právní myšlení.“⁵⁴ Přitom Vůdcova vůle byla chápána jako hodnotový pojem, Vůdce totiž v NS-jurisprudenci reprezentoval národní spravedlnost.

„Mezi praktickými důsledky nacistické moralizace práva byl i vliv na funkci a oficiální sebebeporozumění soudce. Etickým normám se přikládal rozhodující význam, soudce se

⁴⁸ Viz např. DREIER, H. Die Radbruchsche Formel – Erkenntnis oder Bekenntnis? In: H. Mayer (ed.). *Festschrift für Robert Walter*. Wien, 1991, s. 125; GROSS, R. *Anständig geblieben: Nationalsozialistische Moral*. Frankfurt am Main, 2010, s. 131; Např. LECHER, H. *Unrecht in Gesetzesform? Gedanken zur „Radbruchschen Formel“*. Walter de Gruyter, 1994, s. 11; PAULSON, S. Lon Fuller, Gustav Radbruch, and the „Positivist“ Theses. *Law and Philosophy*. 1994, Vol. 13, s. 325; ROTTLEUTHNER, H. Legal Positivism and National Socialism: A Contribution to a Theory of Legal Development. *German Law Journal*. 2011, Vol. 12, No. 1, s. 102; MERTENS, B. Nazism, Legal Positivism and Radbruch's Thesis on Statutory Injustice. *Law and Critique*. 2003, Vol. 14, s. 282; OTT, W.; BUOB, F. Did Legal Positivism render German Jurists defenceless during the Third Reich? In: W. Schreckenberger – H. Starck (eds.). *Praktische Vernunft, Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Stuttgart 1993, s. 101; MAHL-MANN, M. Judicial Methodology and Fascist and Nazi Law. In: CH. Joerges – N. S. Ghaleigh (eds.). *Darker Legacies Of Law In Europe*. Hart Pub, 2003, s. 233. Lze ale uvést mnohonásobně více textů, které potvrzují totéž.

⁴⁹ KOELLREUTTER, O. *Der nationalsozialistische Rechtsstaat*. München, 1934, s. 25.

⁵⁰ von SCHWEINICHEN, O. Beitrag ohne Überschrift. In: *Disputation über den Rechtsstaat*. Hamburg, 1935, s. 32. Nacista Ernst Forsthoff v této věci v roce 1933 napsal: „Současný stát již za žádných okolností nemůže čerpat jakoukoli moc z postoje, který je nutně neautoritativní, individualistický a pozitivistický.“ Viz FORSTHOFF, E. *Der Totale Staat*. Hamburg, 1933, s. 32. Podobné formulace najdeme v textech snad všech významných nacistických právníků.

⁵¹ WITTRECK, F. *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht*. Mohr Siebeck, 2008, s. 7.

⁵² DREIER, H. Die deutsche Staatsrechtslehre in der Zeit des Nationalsozialismus. *VVDStRL*. 2001, 60, s. 26.

⁵³ HILGER, CH. *Rechtsstaatsbegriffe im Dritten Reich*. Mohr Siebeck, 2003, s. 139.

⁵⁴ MÜLLER, I. *Furchtbare Juristen*. München, 1987, s. 222.

měl řídit svým svědomím a ukázat volné uvážení svázané smyslem pro povinnost.⁵⁵ Soudce nebyl primárně vázán zákonem, ale mravní povinností ke svému národu, NS-hodnoty, zejména čest, věrnost a rasová čistota, jsou inherentní součástí práva. Německé právo je živá mravnost německého lidu. Národní socialismus měl jako kolektivistická ideologie ambici sešikovat německý národ do morálně homogenní jednoty. NS-morálka měla proniknout do každého aspektu života německého lidu,⁵⁶ stát měl povinnost tento proces aktivně podporovat a právo mělo být uvažováno tak, že tuto rasově podmíněnou morálku v sobě zahrnuje.⁵⁷ NS-právnick Reinhard Höhn k tomu napsal: „Je široce rozšířeným omylem, že starogermánské společenství se má chápat pouze jako právní společenství. Ve skutečnosti zasahuje celého člověka. Se stejnou mocí zahrnuje všechny aspekty jeho života a současně zdůvodňuje náboženské, společenské, mravní a hospodářské propojení.“⁵⁸

„Programem nacistických právníků byl požadavek na sjednocení práva a mravnosti (*Sittlichkeit*). Vedoucí nacističtí právní teoretici jako Reinhard Höhn, Otto Koellreutter, Karl Larenz, Ernst Forsthoff, a nechvalně známý Roland Freisler měli za to, že klíčovou podmínkou k dosažení národně-socialistické formy práva bylo odstranění odlišování mezi právem a morálkou. Idea byla taková, že vhodná koncepce práva by měla zahrnout nejen pozitivněprávní normy, ale též ‚vyšší ideu práva‘ (*höhere Rechtsidee*), reflektující ‚správnost a spravedlnost‘. Etické principy měly být zahrnuty do práva.“⁵⁹ Freisler, justičník v Hitlerových službách, napsal, že mezi právním příkazem a mravním příkazem nemůže být mezera, protože právní příkazy jsou příkazy slušnosti.⁶⁰ Úkolem soudce je „pochopit, vyložit a aplikovat zákony na základě národně-socialistického německého mravního řádu [*Sittenordnung*]“.⁶¹ Karl Larenz tvrdil, že veškeré právo je výrazem života národního společenství a že právo a národní mravnost jsou neoddělitelně propojené, a proto zákonodárce nemůže stanovit zákony, jak se mu zlíbí, ale je vázán obecným mravním vědomím národa. Zároveň upřesňoval, že národní mravnost není prostou konvencí, ale má původ v německé krvi a citu k povinnosti.⁶²

Nemusíme tu dále rozebírat názory jednotlivých nacistických právníků, Knapp totiž udělal vcelku uspokojivý přehled. Národně-socialistická jurisprudenc a) upozadila

⁵⁵ PAUER-STUDER, H. Kelsen's Legal Positivism and the Challenge of Nazi Law. In: M. C. Galavotti – E. Nemeth – F. Stadler (eds). *European Philosophy of Science – Philosophy of Science in Europe and the Viennese Heritage*. Springer, 2014, s. 235.

⁵⁶ „Nacistickému právu, vázanému účelově na prospěch národního společenství, je cizí rozlišování sféry práva veřejného a práva soukromého.“ Viz KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 179.

⁵⁷ „Mravnost je zcela rasově podmíněná, není abstraktně katolická, protestantská, muslimská. Německá mravnost je germánským životním pocitem, kterému se křesťanství přizpůsobilo. A proto povinností každého jednotlivého Němce a současně německého státu je pečovat o tuto rasově specifickou mravnost, a tam, kde nebyla respektována, ji znovu prosadit.“ Viz ROSENBERG, A. *Das Parteiprogramm Wesen, Grundsätze und Ziele der NSDAP*. München, 1943, s. 38.

⁵⁸ HÖHN, R. Staat und Gemeinschaft. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*. 1935, Bd. 95, H. 4, s. 669.

⁵⁹ PAUER-STUDER, H. Kelsen's Legal Positivism and the Challenge of Nazi Law. In: M. C. Galavotti – E. Nemeth – F. Stadler (eds). *European Philosophy of Science – Philosophy of Science in Europe and the Viennese Heritage*. Springer, 2014, s. 232.

⁶⁰ FREISLER, R. *Nationalsozialistisches Recht und Rechtsdenken*. Berlin, 1938, s. 56. Freisler zde kritizoval právní formalismus a pozitivismus, že vedly k odcizení práva od německého národa. Viz s. 43.

⁶¹ FREISLER, R. *Richter und Gesetz*. Berlin, rok neuveden, s. 25.

⁶² HÜPERS, B. *Karl Larenz – Methodenlehre und Philosophie des Rechts in Geschichte und Gegenwart*. Berlin, 2010, s. 140–141.

význam zákona jako pramene práva;⁶³ b) odmítala formalismus, vyžadovala volný výklad zákona, ovšem v duchu hodnot národního socialismu;⁶⁴ c) preferovala správnost práva před právní jistotou;⁶⁵ d) vycházela z protipozitivistické teze spojení práva a morálky, dokonce se mluvilo o ztotožnění práva a mravnosti. NS-spravedlnost je nejvyšším pramenem práva, v případě kolize zákona s NS-spravedlností musí zákon ustoupit. Navíc, takový zákon ani nespadá pod pojem práva.⁶⁶ Zákon, který je v rozporu s NS-mravností, prostě není platným právem.⁶⁷ „Moc, je-li nemravná a tedy protiprávní, může se stát zákonem, nikdy však právem.“⁶⁸ Nacistický právník Helmut Nicolai takové zákony označoval jako *Unrecht*.⁶⁹ Některé formulace nacistických právníků nápadně připomínaly tzv. Radbruchovu formuli.

Knapp si ale všiml velmi důležité věci: tento teoretický požadavek se může v praxi snadno obrátit, takže mravné je nakonec to, co je stanovené právem: „Právní cit a mravnost tedy vlastně splývají. Pokud se práva zjeveného týče, nutně pak platí již zmíněná zásada, že jen to je právem, co je mravné (teoreticky ovšem, pro praxi by se dalo říci naopak, že to bylo pro Němce mravné, co bylo ustaveno jako právo).“⁷⁰ Pojmové spojení práva s morálkou, typické pro totalitní režimy v jejich „revoluční“ fázi,⁷¹ je dvousečné v tom, že původní požadavek, aby právo bylo morální, nenápadně přechází do názoru, že když je něco právo, tak to přece musí být morální, a to už nemá daleko k názoru, že morální správnost poznáme podle toho, co je stanoveno právem.⁷² Poslední názor je nebezpečný proto, že nepočítá s morální autonomií jednotlivce. Moralizace práva je metodou, jak se totalitní režim zmocňuje morálky, aby z ní učinil svůj mocenský nástroj sociální kontroly. Je to zákeřný způsob, jak se dostat lidem pod kůži a ovládnout jejich svědomí. Státní právo je pak nutně morální už jen proto, že je to nakonec stát, kdo určuje, co je morální. Nacistický stát, na rozdíl od liberálního státu, neváhá vstupovat do mysli svých občanů, aby organizoval jejich životy podle toho, co označí jako zásady NS-morálky. „Národně-socialistické čtení práva jako vyjadřující mravnost národního společenství

⁶³ „... imperialismus nacistický měl k formálnímu právu postoj veskrze negativní.“ Viz KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 25.

⁶⁴ K tématu volného výkladu zákonů v rozhodování nacistických soudců viz RÜTHERS, B. *Die unbegrenzte Auslegung*. Mohr Siebeck, 2005 (1968).

⁶⁵ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 64.

⁶⁶ HILGER, CH. *Rechtsstaatsbegriffe im Dritten Reich*. Mohr Siebeck, 2003, s. 59–60.

⁶⁷ WITTRECK, F. *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht*. Mohr Siebeck, 2008, s. 48.

⁶⁸ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 77.

⁶⁹ NICOLAI, H. *Rassengesetzliche Rechtslehre*. München, 1933, s. 35.

⁷⁰ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 70.

⁷¹ Např. generální prokurátor SSSR Roman Ruděnko napsal: „Jednou z nejdůležitějších zvláštností sovětské zákonodárnosti je to, že právní normy v naší zemi vyjadřují zároveň též zásady socialistické morálky. V našem státě budou jednání, která odsuzuje zákon, vždy odporovat socialistické morálce. Na druhé straně jednání, která právo povzbuzuje, budou vždy jednáními, která schvaluje socialistická mravnost a která odpovídají mravním ideálům společnosti.“ Viz RUDĚNKO, R. Přísně zachovávat socialistickou zákonodárnost. *Socialistická zákonodárnost*, 1953, sv. 3, s. 4. Jiří Příbáň jednou vtipně poznamenal: „Právo a morálka dnes zpívají jednu píseň v Iránu, a pak ještě v Severní Koreji.“

⁷² Pozitivistická teze pojmové oddělitelnosti práva a morálky znamená, že právní platnost a morální správnost jsou v principu nezávislé kategorie, takže právo **nemůže** být poznávacím zdrojem toho, co je morálně správné. Pozitivisté kritizují pojmové spojování práva s morálkou právě proto, že může vést k tomu, že se lidé spoléhají na to, že právo je (už z definice) morálně správné, přičemž mají sklon věřit, že to, co se veřejně prezentuje jako právo, opravdu je právo. Viz Murphy, L. The Concepts of Law. *Australian Journal of Legal Philosophy*. 2005, Vol. 30, s. 11.

rozšiřuje autoritu státu a nacistického režimu. V liberálním prostředí je plnění morálních povinností svěřeno vlastnímu svědomí osob. V důsledku toho, že nacističtí právní teoretici eliminovali rozlišování mezi právními a morálními požadavky, se morální povinnosti transformovaly do povinností právních, které byly vynutitelné státním donucením.⁷³

5. IDEOLOGICKY NEUTRÁLNÍ STÁT

Knapp správně poukazuje na skutečnost, že úhlavním nepřítelem NS-ideologie je liberalismus. Zároveň poněkud metaforicky formuluje názor, že liberalismus 19. století, kvůli svému radikálnímu individualismu, vytvořil ideové podmínky pro nástup opačné filozofie, totiž nacismu: „Liberalistický individualismus nesl ve svém těle skrytého nepřítele, skrytý odpor sám se sebou, jenž se odpoutal a dal se do boje proti svému rodiči.“⁷⁴ Zajímavější je následující výklad, kde srovnává liberální stát, který se prezentuje jako ideologicky neutrální, s nacistickým státem, který oficiálně aprobejuje a bojovně prosazuje konkrétní světonázor – národní socialismus. Knapp ale tvrdí, že to je pouze optický klam, protože i liberální stát je zakotven v určité ideologii, totiž v liberalismu. Rozdíl pak upřesňuje takto: „Stát liberalistický právě v důsledku svého liberalismu je odlišným celkem od svých občanů a připouští v důsledku ideologie, na níž je vybudován, aby každý občan smýšlel, jak se mu zlíbí, a hlásal, co se mu zlíbí, tedy třeba i ideologii antiliberální. Toho je ovšem nacistický stát dalek. Nacistický stát se podrobuje národu, jest jen jeho projevem ... a nacistická ideologie ovládá bez výjimky všechny život veřejný a teoreticky i soukromý, neboť jest podle nacistické teorie přirozeným projevem ducha lidu, jenž kotví v krvi a půdě.“⁷⁵ Knappova kniha velmi dobře ukázala, že nacistická totalita spočívala v tom, že stát se váže na konkrétní ideologii, včetně konkrétní koncepce morálky, podle které organizuje, nebo alespoň usměrňuje, veškerý život svých obyvatel. Krátce po jejím vydání se ale v naší zemi etablovala nová totalita, tentokrát z Východu, na které se Knapp aktivně podílel. I komunistický režim se vázal na konkrétní ideologii, totiž marxismus-leninismus.

Naše země nemá silnou tradici politického liberalismu. Rozhodně ne např. ve srovnání s Velkou Británií, která si prožila několik století filozofických diskusí o tom, kde jsou hranice legitimní světonázorové angažovanosti státu. Ze stovek názorových sporů lze vybrat tři. První představuje diskuse John Locke vs. Jonas Proast.⁷⁶ Protestant Proast argumentoval, že stát má právo nutit své obyvatelstvo k náboženství, ovšem jen k *pravdivému* náboženství, tedy podle jeho názoru k protestantství. Locke byl také protestant, ale dobře chápal, že i katolík by Proastův názor akceptoval, ovšem s výhradou, že tím jediným pravdivým náboženstvím je katholicismus, takže by se politika donucování k náboženství

⁷³ PAUER-STUDER, H. Kelsen's Legal Positivism and the Challenge of Nazi Law. In: M. C. Galavotti – E. Nemeth – F. Stadler (eds). *European Philosophy of Science – Philosophy of Science in Europe and the Viennese Heritage*. Springer, 2014, s. 234.

⁷⁴ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Plzeň, 2002 (1947), s. 30.

⁷⁵ Tamtéž s. 32.

⁷⁶ LOCKE, J. *A Letter Concerning Toleration* (1689); *A Second Letter Concerning Toleration* (1690); *A Third Letter for Toleration* (1692); *A Fourth Letter for Toleration* (1704). PROAST, J. *The Argument of the Letter Concerning Toleration Briefly Consider'd and Answer'd* (1690); *A Third Letter Concerning Toleration* (1691); *A Second Letter to the Author of the Three Letters for Toleration* (1704).

nakonec vedla podle nahodilosti toho, kdo kde zrovna vládne. V konfliktu mezi konurenčními vírami pojem *pravdivá víra* prakticky funguje pouze jako odkaz na svoji vlastní víru. Druhý spor obstarali John S. Mill a James F. Stephen.⁷⁷ Mill obhajoval tzv. princip újmy, že jediným legitimním účelem donucující síly veřejné moci proti vůli jednotlivce je zabránění újmy druhým lidem. Měl za to, že společnost bude nejlépe prosperovat, když se ponechá jednotlivci maximální svoboda slučitelná se stejnou svobodou druhých osob. Stephen pochyboval o tom, že svoboda univerzálně garantuje společenský rozkvět. Stát by měl nutit své obyvatele k morálce konkrétního náboženství, protože lidé jsou většinou jako děti, takže potřebují vhodné podněty a uzdy. To, čemu se říká etická a náboženská neutralita, prý ve skutečnosti znamená stranit skepticismu a nevěřícím. A třetí je diskuse Herbert Hart vs. Patrick Devlin, která začala u otázky, zda je legitimní, aby stát zakazoval a trestal homosexuální praktiky.⁷⁸ Konzervativně smýšlející Devlin tvrdil, že stát má povinnost trestněprávně vynucovat morálku, která v dané společnosti tradičně dominuje, a že kdyby na tuto svoji povinnost rezignoval, vedlo by to k dezintegraci společnosti. Proti tomu Hart argumentoval, že k tradiční společenské morálce máme přistupovat kriticky, zejména pak k tomu, co se ukazuje jako pouhý předsudek.

Historie nás opakovaně poučila, že morální pojmy lze efektivně zneužít pro sledování politických cílů, které se ve zpětném pohledu ukazují jako hrubě nemorální. „NS-režim činil aktivní kroky k tomu, aby etabloval určitou množinu hodnot, které považoval za fundamentální pro konceptualizaci své dlouhodobé utopie.“⁷⁹ Pomocí manipulativních metod se mu podařilo, že velká část německého národa se s těmito dekadentními hodnotami identifikovala. Pojmové spojení práva a morálky pak umožnilo, že NS-koncepce morálky se stala oficiální součástí mocenského instrumentária režimu. Jedinou zárukou proti totalitě je nakonec to, že lidé si jako jednotlivci zachovávají svoji morální autonomii, takže dokáží samostatně kriticky zhodnotit, co jim někdo předkládá jako dobro a zlo. Přitom morální autonomie jednotlivce je úzce svázaná s problémem etického pluralismu ve společnosti. „Moderní společnosti se vyznačují tím, že jejich příslušníci se neshodnou v otázce, co pro sebe považují za dobrý život. Svobodný ústavní stát na tento etický pluralismus koncepcí dobra reaguje tak, že otázky náboženství, světonázoru a osobních životních plánů jsou v principu ponechány svobodě občanů, zatímco veřejná moc se omezuje na regulaci férových podmínek společného života.“⁸⁰

JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.
Právnická fakulta Masarykovy Univerzity

⁷⁷ MILL, J. S. *On Liberty* (1859). The Floating Press, 2009; STEPHEN, J. F. *Liberty, Equality, Fraternity* (1874). Chicago, 1991.

⁷⁸ DEVLIN, P. *Enforcement of Morals*. Oxford, 1965; HART, H. L. A. *Law, Liberty and Morality*. Oxford, 1963.

⁷⁹ KALLIS, A. A. *Nazi Propaganda and the Second World War*. Palgrave Macmillan, 2005, s. 66.

⁸⁰ HUSTER, S. *Die Ethische Neutralität des Staates*. Mohr Siebeck, 2002, s. 679.

V. KNAPP A 50 LET PRÁVNÍ INFORMATIKY V ČR

Abstrakt: Právní informatika v tomto roce slaví v České republice 50 let od svého založení. Její zakladatel, V. Knapp, ji koncipoval jako speciální obor zabývající se aplikací exaktních metod na právní jevy. Ačkoliv vlivem překotného technologického vývoje se od původních Knappových představ mnohé změnilo, základní orientace jím vytýčená však zůstává stejná. Jde o přesvědčení, že exaktní postupy činěné ve spolupráci lingvistů, matematiků a inženýrů mohou přinést nové pohledy na právo, jak v oblasti teoretické, tak praktické. Orientace současného výzkumu v ČR na studium právního jazyka, právní ontologie a automatické zpracování právních textů s lingvistickou podporou, prováděná na rozsáhlých právních databázích se ubírá cestou zcela srovnatelnou s podobnými výzkumy prováděnými v Evropě i USA. V oblasti aplikací to není teorie, která zaostává, ale především státoprávní praxe. Je např. neuvěřitelné, že český stát nebyl dodnes schopen ani vytvořit centrální právní informační systém, ačkoliv jej Knapp v projektu ASPI navrhoval již v 70. letech. Knapp předpověděl v oblasti právní informatiky řadu aplikací a provedl dodnes inspirativní výzkumy. Vytvořil tak tradici, která je stále živá a hodná následování.

Klíčová slova: právní informatika, právní ontologie, právní slovníky, právní jazyk, exaktní metody v právu

1. ÚVODNÍ POZNÁMKY

1.1. V. Knapp je v České republice zcela oprávněně považován za zakladatele právní informatiky. Jeho práce věnovaná použití kybernetických metod v právu pochází z roku 1963¹ a je dodnes citována jako průkopnické dílo v tomto oboru. Tento příspěvek není věnován historii právní informatiky v ČR² a nechce být ani oslavou otce zakladatele. Naše cíle jsou mnohem skromnější. Knappovu citovanou práci lze chápat mimo jiné jako výzvu k výzkumu či soubor návrhů projektů, v nichž lze použít kybernetických metod. Co se z těchto návrhů v ČR uskutečnilo a co nikoliv, to je hlavním tématem tohoto článku.

1.2. Při četbě 50 let staré monografie z oboru, který zaznamenal po technické stránce neuvěřitelný pokrok, napsané v době panování zcela jiného politického režimu, který neumožňoval otevřené formulování určitých problémů, je zřejmě třeba postupovat s jistým nadhledem a v historických souvislostech.

Jestliže např. Knapp vychází z marxistické teze o odumírání státu³ a současně připomíná, že do doby úplného odumření státu a zjednodušení práva je možné a nutné kybernetických metod využít, pak jde zjevně o obranu kybernetických metod a jejich ospravedlnění, nikoliv o propagaci uvedené marxistické teze. Nezapomínejme, že ještě v 50. letech byla kybernetika oficiálně buržoazní doktrínou, neslučitelnou s tzv. lidově demokratickým zřízením. Obrana využití kybernetiky ve společenských vědách byla v této době nepochybně odvážným počinem.⁴

¹ KNAPP, V. O možnosti použití kybernetických metod v právu. Praha: Academia, 1963.

² K tomuto tématu viz CVRČEK, F. Právní informatika. Praha: Naklad. Aleš Čeněk, 2010, s. 28–42.

³ KNAPP, V. cit. dílo, s. 21.

⁴ KNAPP, V. cit. dílo, např. s. 91.

Z hlediska technického je třeba chápat, že v dané době se počítačová technika pohybovala na úrovni děrných štítků, počítače byly drahé a řešily se otázky jejich kapacity. Neexistovaly osobní počítače, mobilní telefony a o Internetu nikdo neměl ani potuchy. Ačkoliv Knapp neustále upozorňoval, že se nezabývá chimérami či utopickými fantazie-mi, v některých otázkách přitom odhadl budoucí vývoj neuvěřitelně přesně.⁵

1.3. Vedle aspektů ideologických a aspektů podmíněných současným stavem techniky nelze nepřipomenout všeobecně sdílený optimismus 60. let minulého století v možnosti využití exaktních metod ve společenských vědách. Z dnešního pohledu se tento optimismus může zdát překonaný a v jistém ohledu naivní. Nepřál bych ovšem řadě kolegů opovrhujících dnes racionalitou a empirií, aby byla jejich díla konfrontována se stavem poznání po uplynutí dalších 50 let. Ano, Knapp věřil v sílu racionálního myšlení, exaktních metod a v empirické výzkumy v oblasti práva až do konce svého života.

1.4. Nebylo by ovšem seriózní nezdůraznit, že náš pohled je v jistém smyslu podjatý. Autor tohoto článku je přímým žákem V. Knappa a spolupracoval s ním v 80. a 90. letech minulého století v daném oboru a sdílí jeho víru v racionální postupy ve společenských vědách. Sám Knapp ovšem vždy zdůrazňoval, že „nikdy nemá žák přísahat na slova učitelova“ a byl vždy přístupný racionálním argumentům. V tomto smyslu se snažíme přistupovat i k jeho odkazu.

1.5. Dnes se pod **termínem právní informatika**⁶ míní celý konglomerát různých oblastí. Od filosofických úvah o právní informaci, přes právní informační systémy, pragmatické či sociologické úvahy o informační společnosti, umělou inteligenci, tzv. počítačové právo, právní problémy spojené s využíváním počítačových sítí atd.⁷ Většinou z těchto problémů se Knapp objektivně zabývat nemohl, protože prostě neexistovaly. Nebudeme se jimi zabývat ani my, jednak z důvodu, že se necítíme kompetentní k širokému rozsahu témat, a jednak z důvodu, že Knapp od počátku jasně rozlišoval mezi využitím kybernetických metod k poznání práva (jako metody obecné teorie práva) a použitím kybernetických metod v lidských činnostech. Velmi záhy opustil tuto terminologii a mluvil jednoduše o „úsilí o nalezení exaktních poznatků a exaktních metod poznání ve vědě o státu a právu“.^{8, 9} V pozdějších pracích pak odlišoval 1) právní informatiku

⁵ Viz např. předpověď automatického převodu mluvené řeči do psaného jazyka. KNAPP, V. cit. dílo s. 19.

⁶ Obvykle se právní informatika chápe jako součást Information Science, tedy „studium struktury a vlastností informací, jakož i uplatňování technologií na organizaci, ukládání, získávání a šíření informací“. Viz blíže ERDELES, S. – O' HARE, S. Legal Informatics Application of Information Technology in Law. *Annual Review of Information and Technology*. 1977, č. 32, s. 267–402. Na jedné straně se právní informatika blíží využití exaktních metod pro studium práva, jak tento směr představuje např. časopis *Jurimetrics Journal* of Law, Science and Technology, podporovaný American Bar Association a pravidelně vycházející od 60. let, nebo studie produkované The Stanford Center for Legal Informatics, až po výzkum v oblasti právních konceptů a ontologií. Viz např. SARTOR, G. – FRANCESCONI, E. Legal Informatics and Legal concepts. In: Luxembourg, 2010 *Eurovoc Conference*. Na straně druhé stojí Institut für Rechtsinformatik na Leibniz Universität Hannover, který se soustředí výslovně na počítačové právo. My se budeme zabývat právní informatikou v prvně uvedeném smyslu.

⁷ U nás viz např. POLČÁK, R. *Internet a proměny práva*. Praha: Auditorium, 2012 či SMEJKAL, V. *Počítačové právo*. Praha: C. H. BECK, 1995, SMEJKAL, V. *Právo informačních a telekomunikačních systémů*. Praha: C. H. BECK, 2004 atd.

⁸ Viz KNAPP, V. Úvod. *K problémům aplikace logiky a kybernetiky v oboru práva*. Praha: Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 1965, s. 179.

jako vědu o informačních právních systémech, o právním jazyku, o právních tezaurech atd. využívající exaktních metod, 2) informační právo a 3) ostatní problémy s právním aspektem spojené s využíváním počítačů v informační společnosti.¹⁰

1.6. Budeme-li tedy nadále hovořit o právní informatice, máme tím na mysli pouze první okruh problémů spjatých s využitím exaktních metod ve výzkumu práva ve významu, jak jej původně Knapp zamýšlel.

2. CO JE STÁLE ŽIVÉ?

2.1. Podle našeho názoru k nejpřínosnějším částem Knappovy průkopnické práce patří **metodologické postupy**. Knapp od počátku zdůrazňuje: „... podrobný výzkum možnosti aplikace kybernetických metod v právu a zejména dovedení obecných teoretických poznatků a závěrů až k jejich konkrétnímu využití v praxi vyžaduje rozsáhlé spolupráce právníků, logiků, matematiků, kybernetiků, techniků atd.“¹¹ a dále „Pokud jde o používání matematiky samotné, nebude tedy patrně hlavní obtížnost v řešení daných úloh, nýbrž v nalezení vhodného vyjádření právních vztahů matematickými prostředky, tedy ve stanovení úloh.“¹² Z řečeného vyplývá, že Knapp od počátku považoval za samozřejmé, že aplikace exaktních metod v právu vyžaduje **interdisciplinaritu, týmovou spolupráci** a má směřovat až k **praktickým aplikacím**. Pokud se berou tyto požadavky vážně, což Knapp činil, vyvstane celá řada problémů. Mezioborová komunikace vyžaduje vědomí hranic vlastního oboru a přitom schopnost chápat alespoň základy oboru spolupracujícího. To klade extrémní požadavky na vzdělání a zkušenosti spolupracovníků interdisciplinárního týmu. Z desítek návrhů na aplikace exaktních metod v právu se to Knappovi a jím vedeným týmům povedlo u dvou projektů: „Výživné“ a „ASPI“.^{13, 14} V prvním případě šlo o konstrukci stroje, který vypočítává spravedlivou výši výživného podle aktuálního stavu vztahů mezi vyživovanými a vyživovateli, kdy v týmu spolupracovali právníci, sociologové a matematici. V druhém případě pak šlo o projekt centrálního právního informačního systému ve spolupráci právníků a informatiků. Ani jeden projekt však nebyl prakticky využit, což ovšem nezáviselo na jeho kvalitě, ale na více méně politických okolnostech tehdejší doby.

2.2. Knapp měl velmi **dobry odhad na oblasti, kde by se dalo exaktních metod využít**, mimo jiné proto, že udržoval v 60. letech **pravidelné styky s významnými evropskými laboratořemi a institucemi**, kde se pokusy o aplikace exaktních metod v právu realizovaly (Francie, Itálie, Belgie atd.). Je ovšem třeba zdůraznit, že mu nešlo o nějakou

⁹ Viz též „Mluví-li tedy o exaktnosti ve společenských vědách, nemám na mysli nějaký apriorní pojem exaktnosti či exaktnosti, nýbrž prostě a jednoduše vhodnou aplikaci logických, matematických (a logickomatematických) jakož i kybernetických metod poznání ke zpřesnění poznání společnosti, k prohloubení jeho pravdivosti a tedy maximálnímu omezení možnosti subjektivního deformování tohoto poznání“. KNAPP, V. naposledy cit. dílo, s. 179.

¹⁰ Viz KNAPP, V. K pojmu právní informatiky. *Právník*. 1988, č. 3, s. 227 a násl.

¹¹ Viz KNAPP, V. původní cit. dílo, s. 16.

¹² Viz KNAPP, V. tamtéž, s. 16.

¹³ Viz CVRČEK, F. cit. dílo s. 29–32.

¹⁴ Knappův projekt ASPI nemá nic společného se současným komerčním systémem téhož jména.

sebe prezentaci na velkých konferencích, ale o reálné projekty, které v té době probíhaly v západní Evropě. Když jsme měli možnost v 90. letech navštívit všechna významná evropská právně informatická pracoviště, všude jej znali a jeho jméno otvíralo dveře.

2.3. Konečně od počátku se Knapp, z dnešního pohledu, „držel při zemi“. Jeho **návrhy byly realistické a racionálně zdůvodněné**. Podle našeho názoru to bylo dáno tím, že Knapp nejen o možnostech aplikace exaktních metod v právu teoreticky psal, ale také **reálně takové výzkumy provedl**. Kdyby současní vizionáři právní informatiky za sebou takové výzkumy skutečně měli, patrně by jejich nadšení z možností současných informačních technologií v právu rychle opadlo. Pozorný čtenář citovaného Knapova díla si jistě povšimne, že Knapp se **takřka vůbec neopírá o autority, literární ani právní. Uvažuje totiž jako vědec a nikoli jako vizionář**. Pokud něco navrhuje, snaží se přijít s konkrétní metodikou argumentací či příkladem. Dnes se zdá, že máme v tomto oboru naopak přehršle vizionářů a pramálo vědců.

3. PROČ SE V ČR NENAPLNILY NADĚJE VIZIONÁŘŮ VKLÁDANÉ DO PRÁVNÍ INFORMATIKY

A) Teoretické aspekty

3.1. Nejprve je třeba konstatovat, že z obecnějšího hlediska se tyto naděje nenaplnily nikde¹⁵ a ČR v tom není žádnou výjimkou. Současně však nelze nevidět, že v praktické rovině v oblasti právní informatiky nyní ČR zaostává i za běžným standardem evropských zemí.

3.2. Zjednodušeně řečeno, **exaktní analýza práva se obecně ukázala mnohem složitější, než se předpokládalo**. Pokusíme se to vysvětlit na problému analýzy právních textů.

3.3. Jak bylo již řečeno, Knapp ve svých pracích de facto nepracoval a ani nemohl pracovat s vlastními texty právních dokumentů v digitalizované formě. **Text byl pro něj více méně obrázkem**, který se např. uživateli právního informačního systému ukáže po vyhledání pomocí rubrikátoru či tezauru. Ne náhodou při svých úvahách o možnostech logické analýzy právního řádu mluví například o právních normách.¹⁶ Předpokládá totiž, že zpracovatel právního textu v podstatě manuálně a intuitivně přeformuluje tento text do formy právních norem. Provést tuto operaci automaticky však dodnes žádný program neumí. Sám Knapp se vlastně automatickou analýzou textu nikdy nezabýval, protože až do 80. let to v našich podmínkách ani nebylo technicky možné. Současně budiž zdůrazněno, že Knapp ovšem předpokládal, že přijde doba, kdy texty budou digitalizované a tudíž analyzovatelné novými metodami.¹⁷

3.4. V 80. letech, kdy se i u nás objevila **plnotextová metoda**, která umožnila vyhledávání v textech právních dokumentů, podlehl většina právních informatiků takovému nad-

¹⁵ Naděje vkládané v 80. letech do teorie mlhavých množin a později do umělé inteligence zatím nepřinesly v právu přesvědčivé výsledky.

¹⁶ Viz KNAPP, V. cit. dílo s. 98 a násl.

¹⁷ Viz KNAPP, V. Některé otázky tvorby tezauru automatizovaného systému právních informací. *Právník*. 1979, č. 1, s. 56.

šení, že zavrhl tezaury a věřila, že problémy jsou vyřešeny. S kvantitativním nárůstem bází však všichni brzo vystřízlivěli a poslušně se vrátili k tvorbě tzv. ontologií jednotlivých oborů.¹⁸ Porovnáme-li Knappův přístup k tvorbě tezauru a současné přístupy, lze konstatovat následující rozdíly:

- 1) Knapp předpokládal, že lze **vytvořit tezaurus pro celé právo** v rozsahu zhruba 5000 deskriptorů a 2000 rubrikátorových hesel.¹⁹
- 2) Knapp vyzkoušel tezaurus na občanském zákoníku se zhruba 900 termíny a de facto **sjednotil jazyk zákonného textu a jazyk teorie**. Současné výsledky však ukazují, že jde o jazyky různé. Při analýzách právních termínů v právních předpisech srovnaných s právními termíny judikatury se ukázalo, že polovina právních termínů se vyskytuje pouze v judikátech a jsou to termíny především z učebnic. Průniky mezi termíny zákonnými a teoretickými jsou minimální.
- 3) Z hlediska kvantitativního vyšlo najevo, že základní učebnice jednoho právního odvětví má 3000 až **5000 právních termínů a příslušná rubrikátorová struktura obsahuje obvykle 20 000 až 50 000 vztahů**. Představa, že celé právo lze popsat zhruba 5000 termíny, je ovlivněna zřejmě klasickými právníckými slovníky, které mívají obvykle obdobný rozsah.²⁰
- 4) Řada problémů, které Knapp řešil, např. lemmatizace,²¹ byly vyřešeny lingvisty a dnes se běžně užívají jako součást plnotextové metody pro vyhledávání v právních informačních systémech.
- 5) Základní rozdíl mezi současným přístupem a přístupem Knappa spočívá v tom, že **dnes se vytváří právní ontologie odspodu na konkrétních textech a nikoliv shora a apriorně**. Dnes víme, že budeme potřebovat zpracovat pro české právo okolo 100 000 právních termínů s patrně milionem vzájemných vztahů.

Z uvedeného je zřejmé, že Knapp ve své době prostě současné postupy použít nemohl už jen z důvodů technických. Ve své době však učinil, co mohl, a dívat se dnes na jeho pokusy spatra by bylo ubohé. Naopak je třeba ocenit, že význam tvorby právních ontologií rozpoznal a také jednu z možných vytvořil.

3.5. Naděje se obrátily k lingvistice, respektive k **automatickému rozpoznávání právních termínů na právních textech**. Ukázalo se, že statisticky založené metody jsou pouze slabým prostředkem, alespoň v případě právních textů. Opět je třeba připomenout, že Knapp sice tuto tezi nemohl exaktně prokázat na textech, ale analýzou tezauru pro občanský zákoník ji předpokládal.²² Lepších výsledků sice dosahovala pozdější analýza

¹⁸ K pojmu ontologie viz ECO, U. *Od stromu k labyrintu*. Argo 2007, s. 66. „V nejnovějších výzkumech umělé inteligence a kognitivních věd zavdalo téma sémantických sítí podnět ke vzniku teorie ontologií. Navzdory nepatřičnému užití pojmu „ontologie“, který má zcela jinou filosofickou valenci, se tak hovoří o kategoriální organizaci částí universa, která může mít podobu kteréhokoliv typu klasifikačního stromu nebo sémantické sítě.“

¹⁹ Viz KNAPP, V. Některé otázky tvorby tezauru automatizovaného systému právních informací. *Právník*. 1979, č. 1, s. 56 a násl.

²⁰ Dlouholeté zkušenosti se zpracováním právníckých slovníků shrnuje práce CORNY, G. *Linguistique juridique*. Paris, 2000.

²¹ Viz KNAPP, V. Některé otázky tvorby tezauru automatizovaného systému právních informací. *Právník*. 1979, č. 1, s. 66.

právního textu založená na slovnědruhových vzorcích či analýze rolí větných členů, ale i jejich účinnost se pohybuje zhruba okolo 70% úspěšnosti.²² Ukázalo se, že na rozpoznání řady právních termínů prostě lingvistické postupy nestačí, čímž došlo k stanovení jisté hranice mezi lingvistickým a právním přístupem. V tomto smyslu jsou lingvistické přístupy nezastupitelné a nepochybně se budou dále zlepšovat. Právní postupy tak mohou být pro lingvisty inspirující a při existenci empiricky zpracovaných právních slovníků ověřovat efektivnost postupů lingvistických.

3.6. V souvislosti s analýzou právních textů, zejména učebnic, se ukázala další obtíž. Ve vztahu text zákona a příslušný text učebnice na úrovni právních termínů je tento poměr 1:5. Tedy zjednodušeně řečeno, na interpretaci jednoho termínu zákona připadá 5 termínů učebnicových. Totéž lze předpokládat i u komentářů. Průniky obou zdrojů, jak již bylo řečeno, jsou minimální. Z praxe používání informačních systémů je přitom známo, že právníci uvažují spíše v termínech učebnic a komentářů než v termínech zákonných. **Význam interpretačních textů je tak mnohem závažnější, než jsme předpokládali.** Přitom lze prokázat, že v případě právních předpisů, učebnic i komentářů jde o různé jazyky.

3.7. Vedlejším produktem analýzy učebnic bylo zjištění, že právní termín obvykle vystupuje v řadě rolí, které je třeba rozlišit, a to mluvíme o jednom a totéž tradičním právním odvětví. Bez **komplikované rekonstrukce struktury textu** a umístění daného termínu v ní nelze tomuto termínu porozumět.

3.8. Konečně právo pouze na úrovni textů právních předpisů je **nesmírně složitý systém, propojený mnoha vzájemnými vztahy.** Do doby, dokud nebyly k dispozici právní databáze, neviděli jsme vlastně nikdy právní řád jako celek, ani na úrovni pouhých textů. Teprve nyní můžeme s hrůzou pozorovat, před jakou složitostí stojíme a co to vlastně vytváříme.

3.9. Nové technologie nám umožnily nahlížet na právo alespoň na úrovni textů v naprosto novém světle. Tím jsme si **vytvořili nový předmět výzkumu**, který je mnohem složitější, než jsme původně tušili, a vyžaduje nové metody, jak pro nahlížení do něj, tak pro jeho analýzu. Ukazuje se, že pro tento typ výzkumu jsou **pojmy tradiční teorie práva velmi omezeně použitelné.** Ne náhodou to v řadě evropských zemí vedlo k oslabení teorie práva jako učebního oboru, k rezignaci na obecná řešení a vítězství intuitivního pragmatismu. Přitom se zapomíná často na to, že teorie práva nemá jen aspekt čistě teoreticko-analytický, ale také výsostně praktický a pedagogický. **Zahodit starou teorii v okamžiku, kdy nemám novou, je nejhorší možná volba.**

3.10. Může to znít paradoxně, ale nové technologie nám ukázaly, **jak málo právu rozumíme**, jak obtížné je automatizovat elementární kroky právního usuzování, jaká je závislost práva na daném jazyce, na kulturním kontextu atd. Prostě záznaky se nedějí a je málo pravděpodobné, že analýzy právních textů za nás právníky udělá někdo jiný.

²² Viz KNAPP, V. Některé otázky tvorby tezauru automatizovaného systému právních informací. *Právník*. 1979, č. 1, s. 64. Pozdější analýzy databáze textů českého právního řádu tuto Knappovu tezi potvrdily. Viz CVRČEK, F. cit dílo s. 143.

²³ Viz CVRČEK, F. cit dílo s. 168.

3.11. Zdá se, že v současné době stojíme v oblasti analýzy právních textů spíše před obtížemi rovin, tj. trpělivým studiem struktury právních textů, jejich dekompozicí, tvorbou terminologických slovníků založených na kontextech užití právních termínů, konstrukcí ontologií jednotlivých právních odvětví budovaných na datech atd. Jde o dlouhodobé úkoly a relativně malé kroky. Je to však cesta realistická a pracná, byť méně svůdná, než čekání na zázrak.²⁴

B) Praktické aspekty

3.12. V České republice se vytvořila zcela specifická situace, která ve svém důsledku vedla k zaostávání v možnostech využití právní informatiky, zejména ve státoprávní praxi. Jako příklad lze uvést **centrální právní informační systém**.

3.13. Vytvoření centrálního právního informačního systému, kterým stát zajišťuje obecný přístup k informacím o právu, bylo snem V. Knapp a kolektivu jeho spolupracovníků.²⁵ Ačkoliv šlo ve své době o **velmi dobře připravený projekt, nakonec nebyl realizován**, patrně z důvodů strachu tehdejšího režimu z obecného rozšíření informací o stavu našeho právního řádu.²⁶

3.14. Pokus vytvořit centrální právní informační systém po roce 1989 pod názvem Pallas²⁷ byl **zastaven v roce 1994**. Jako jedna z mála evropských zemí takový systém **nemáme dodnes**.²⁸ Informace o našem právním řádu poskytuje řada komerčních systémů s neoficiálními úplnými zněními aktuálně platných předpisů. O důvodech tohoto stavu lze jenom spekulovat, ale je velmi pravděpodobné, že jde o výsledek tlaku komerčních subjektů na stát, aby nekonkuroval výnosnému byznysu.

3.15. Ačkoliv komerční subjekty neustále produkují nové a nové verze svých právních informačních systémů, principiálně se od stavu na počátku 90. let nic nezměnilo. **Původní teze o motivační síle konkurence se nepotvrdily, naopak vedly k rozdělení trhu a technologickému zaostávání.**

3.16. O tom, že dlouhodobě je tento stav neudržitelný a stát prostě nemůže rezignovat na ovládání informací o svém právním řádu, není pochyb.²⁹ **Hrozí však situace, že připravovaný projekt e-Sbírky se stane pouze dalším komerčním produktem, nyní plně financovaným státem a poskytujícím informace na úrovni 20 let starých postupů.**

²⁴ V 80. letech se očekával výrazný posun od aplikace teorie mlhavých množin, později od umělé inteligence. Jako obvykle konjunkturalisté v právní vědě oba směry záhy zavrhli, ačkoliv jde nepochybně o směry perspektivní. Totéž se může stát s výzkumem v právní informatice, zejména v ČR, kde se preferují především módní, krátkodobé a laciné postupy.

²⁵ Viz např. práce KNAPP, V. – CEJPEK, J. *Automatizované vyhľadávanie informácií v právnych textoch*. Bratislava: Slovenská technická knižnica, 1980.

²⁶ Postačí snad pouze připomenout, že např. dvě třetiny platných předpisů v roce 1989 byly pouze registrovány ve Sbírce zákonů a tudíž byly veřejnosti prakticky nedostupné. Viz blíže CVRČEK, F. cit. dílo, s. 253.

²⁷ Systém Pallas již prakticky fungoval.

²⁸ Texty právních předpisů, které poskytuje na svých stránkách ministerstvo vnitra, nelze při nejlepší vůli považovat za právní informační systém.

²⁹ Viz též např. POLČÁK, R. cit. dílo s. 216 a násl.

3.17. Má-li mít Česká republika kvalitní centrální informační systém o právu, vyžaduje to především **politickou vůli postavenou na přesvědčení o nezastupitelném významu práva v životě společnosti a právu všech občanů na informace o něm**. Současný stav našeho právního řádu je natolik úděsný, že prvním předpokladem jeho rozumného fungování je soubor opatření vedoucí k jeho vyčištění a uspořádání.³⁰ To ovšem vyžaduje celou řadu současně uskutečněných opatření legislativních, institucionálních a personálních, která nikdo jiný než stát provést nemůže. **Bez dlouhodobé státní koncepce prostě nelze takový projekt rozumně uskutečnit.**

3.18. Jestliže dodnes nemáme centrální státní právní informační systém, **není to způsobeno teoretickou nepřipraveností**, ale důvody především politickými, komerčními a celkovým podceňováním významu práva vůbec.

4. CO SE PODAŘILO

4.1. V rovině praktické může každý pozorovat zásadní změny v práci praktických právníků. Většinu z nich lze však připsat na vrub technickému pokroku obecně a nikoliv nějakým převratným objevům v právní informatice. Obvykle jde o **podpůrné prostředky pro výkon právnícké profese** urychlující přístup k informacím, kancelářské softwary, využívání právních databází, používání softwaru převádějícím mluvenou řeč do psaného jazyka³¹ apod.

4.2. V rovině teoretické došlo oproti Knappovým představám k jistému obratu. Zatím co Knapp v zásadě nepochyboval o teoretických konceptech právní vědy a považoval je za přímo aplikovatelné, výzkumy na reálných bázích právních textů ukázaly, že tento postup není zdaleka tak jednoduchý. Právní informatika se tak nyní spíše zabývá výzkumem práva samého, byť většinou pouze na úrovni právních textů.³² V tomto smyslu jde tedy spíše o metody analýzy s cílem konstrukce operačních konceptů, verifikovatelných na právních databázích. Stručně řečeno jde o **analýzu právního jazyka**.

4.3. Již v polovině 80. let se v ÚSP ČSAV začaly budovat **databáze o českém právním řádu pro výzkumné potřeby** a jsou aktualizovány dodnes. Tato cesta se ukázala správná, neboť komerčně budované systémy nelze pro vědecké analýzy z pochopitelných důvodů použít.³³ Nyní máme velice slušný **přehled o našem právním řádu a jeho parametrech**.³⁴ Že jde o poněkud tristní obraz, není věcí výzkumu, ale reálného stavu našeho práva.

³⁰ Poněkud jiné metody je třeba volit v případě digitalizace vzorně vedené knihovny a jiné v případě chaotické změti trosek knihovny po zasažení bombou.

³¹ Budiž zdůrazněno, že např. vyřešení problému převodu mluvené řeči do psaného textu je typickým výsledkem obecných kybernetických postupů.

³² Jde samozřejmě pouze o jeden ze směrů výzkumu pěstovaný v ČR, ale i v Evropě. Viz např. TISCORNIA, D. The Lois Project. Lexical Ontologies for Legal Information Sharing, <http://www.loisproject.org>, nebo SARTOR, G. – FRANCESCO, E. Legal Informatics and Legal concepts. In: Luxembourg, 2010 *Eurovoc Conference*.

³³ Žádný komerčně orientovaný systém nebude zcela logicky shromažďovat data, která nepovedou přímo ke komerčnímu efektu. Totéž platí i o struktuře komerčních databází.

³⁴ Viz např. práce CVRČEK, F. cit. dílo s. 243 a násl. a dále např. práce NOVÁK, F. Research and Explication of the Quantitative Characteristic of Legislation: Using the Example of the Legislation of the CR. *Právnická TLQ* 9/3, s. 206 a násl. a dále články NOVÁK, F. Legislativa ČR v roce 2009, 2010, 2011 – analytický a komparativní pohled. *Právník*. 2011, č. 1, s. 53, 2011, č. 12, s. 1202 a násl., 2013, č. 2, s. 151 a násl. atd.

4.4. V druhé polovině 90. let se výzkum přeorientoval na **analýzu jazyka právních dokumentů ve spolupráci s lingvisty**. To umožnilo určit hranice mezi problémy lingvisticky řešitelnými a problémy čistě právními. Lingvistické přístupy se tak staly nutnou podporou pro právní výzkum.³⁵

4.5. Zcela logicky se na počátku 21. století výzkum v právní informatice zaměřil na **právní terminologii, tvorbu slovníků a právních ontologií**. Oproti klasickému právnímu přístupu ovšem nyní nikoliv apriorně, ale na pro tento účel vytvořených databázích, s podporou informatickou a lingvistickou.³⁶

4.6. V 90. letech minulého století se Knapp již informatických výzkumů neúčastnil, ale významně podporoval projekty zaměřené na tvorbu právních databází, analýzu právního řádu a právního jazyka. Výsledkem bylo vytvoření rozsáhlých právních databází, které stále udržujeme a které slouží jako předmět výzkumu. Z velkých projektů počátku 21. století může sloužit **projekt LOIS³⁷ a PES³⁸**. Oba provedené v týmech právníků, lingvistů a informatiků.

4.7. Lze tedy konstatovat, že **ačkoliv vývoj v oblasti právní informatiky v původním Knappově smyslu se ubíral po nových cestách, které Knapp nemohl předpokládat, jeho přístup k výzkumu zůstal zachován**. Jde především o důraz kladený na analýzu dat, racionální postupy a dokazování tvrzených tezí. V dnešní terminologii je **možno tento přístup hanlivě označit jako moderní** v protikladu k tzv. přístupům postmoderním, kterým Knapp oprávněně nedůvěřoval. Tento postoj s Knappem otevřeně sdílíme.

5. SOUČASNÝ STAV A MOŽNÉ PERSPEKTIVY

5.1. Zamyslíme-li se nad současným stavem v tomto oboru, je třeba zjevně **rozlišovat mezi úrovní teoretického poznání a praktickými aplikacemi**. V českých podmínkách zeje mezi oběma hluboká propast. Úděsný stav českého právního řádu je všeobecně znám a bylo by podivné, kdyby stát, který rezignuje na své základní funkce, se choval jinak v případě informování o této skutečnosti.

5.2. Paradoxně tak vznikla situace, kdy **máme k dispozici zcela nové prostředky poznání práva a možnosti využití těchto prostředků k nápravě, které nevyužíváme**, a dlužno říci, mnohdy zcela záměrně.³⁹ Příčiny tohoto stavu tkví hluboko v sociálních vztazích a jejich analýza přesahuje možnosti tohoto článku.

³⁵ Viz např. KOŘENSKÝ, J. – CVRČEK, F. – NOVÁK, F. *Juristická a lingvistická analýza právních textů (právně-informatický přístup)*. Praha: Academia, 1999 a později CVRČEK, F. – PALA, K. – RYCHLÝ, P. *Legal Electronic Dictionary for Czech*. In: LREC, Istanbul 23. 5. 2012, *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'12)*. Istanbul: European Language Resources Association (ELRA), 2012.

³⁶ Viz např. projekt PES.

³⁷ LOIS je anglická zkratka (Lexical Ontologies for Legal Information Sharing) mezinárodního projektu podporovaného Evropskou komisí. Podstatou projektu bylo vytvořit právní ontologii spotřebitelského práva v 6 evropských jazycích zhruba o rozsahu 2000 základních termínů.

³⁸ PES je zkratka pro Právníký elektronický slovník. Viz dále.

³⁹ Jako typický příklad lze uvést centrální informační právní systém, jehož vytvoření stát uměle zdržuje.

5.3. Bylo by ovšem zcela neseriózní, kdybychom idealizovali **stav právní informatiky v oblasti teorie**. Bylo již upozorněno, že orientace na výzkum právních textů na velkých databázích nás postavila před řadu zcela nových problémů. Situaci lze přirovnat k **objevu dalekohledu či mikroskopu**, které nám ukázaly zcela nové pohledy na dříve zdánlivě jednoduché světy. **Tradiční koncepty právní teorie tváří v tvář reálným datům se začínají rozpadat**, respektive jsou velmi obtížně operacionalizovatelné. **Texty právních předpisů se ukazují z terminologického hlediska pouze jako špička ledovce** a texty je interpretující⁴⁰ pracují s jiným jazykem, který se pramálo proniká s jazykem právních předpisů. **Právní termíny jsou automaticky relativně špatně rozpoznatelné**, mnohdy vznikají zcela náhodně, plní mnoho rolí, **mění se s kontextem**, jehož hranice jsou taktéž nejisté. **Synonyma právních termínů jsou aktuálně spojena s širším kontextem a bez předporozumění textu obtížně odhalitelná**. Právní texty jsou psány s **předpokladem linearity** jejich čtení, která se v případě počítačového zpracování rozpadá. K tomu je třeba připočíst **neuvěřitelnou provázanost právních textů na úrovni vzájemných odkazů**. V zásadě právní terminologie není bohatá,⁴¹ ani právních předpisů není mnoho,⁴² ale vzájemných vztahů jsou miliony. Právní řád tak není složitý co do počtu prvků, ale především co do **extrémně složité struktury**.⁴³ Pracujeme-li s daty (tedy v našem případě texty), **klasifikace** např. právních termínů musí aktuální texty pokrýt, být jim ušita tak řečeno na míru a přitom být schopna fungovat i na texty budoucí. To je netriviální problém. Konečně databáze pro nás představují určitý celek reprezentující, byť fragmentárně, náš právní řád. Tato obecnost pohledu, tj. chápání práva jako systému, přináší zcela nové problémy a musíme konstatovat, že v tomto ohledu jsme teprve na začátku.

5.4. Na druhé straně však je třeba upozornit, že obor, který je si vědom svých problémů a hranic, jistou nemalou cestu prošel, má svůj předmět výzkumu, metody a reálné úlohy, které řeší. Zjednodušeně řečeno, **hlavní směr dalšího výzkumu v oboru právní informatiky spatřujeme v analýze specifík právního jazyka na právních textech**. Nutnou podporu představuje lingvistická analýza a informatický přístup.

5.5. Omezení výzkumu na právní texty, které je nutně pouze jedním z aspektů práva, ovšem neznamená, že právní informatice se neotvírá **celá řada jiných polí ve snaze aplikovat exaktní metody**. Zde jsme se pouze zabývali přístupem, který navázal na Knappovu tradici a orientoval se na jednu z možných cest výzkumu.

5.6. **Hranice oboru tedy nespátřujeme v tom, co se v právu zkoumá, ale v tom, jakými prostředky se to činí**. Současně zdůrazňujeme, že klasické tradiční přístupy k právu jsou nezastupitelné jak na úrovni praktické, tak teoretické. Konec konců analýzy textů právnických učebnic jasně prokázaly jejich význam nejen pedagogický, ale taktéž normativní a vědecký.⁴⁴

⁴⁰ Máme na mysli texty judikatury, učebnic, komentářů, normativních instrukcí atd.

⁴¹ Na běžný kodex případů zhruba do 1000 právních termínů, na učebnice zhruba do 5000.

⁴² Rozsah jádra českého právního řádu se odhaduje zhruba na 5000 předpisů.

⁴³ Strukturou míníme vztahy mezi prvky systému. Viz MESAROVIC, M. D. – TAKAHARA, Y. *Mathematical Theory of General Systems*. New York: Academic Press, 1972.

⁴⁴ Současná tendence prosazovaná systémem RIV, která nepovažuje učebnice za vědecké práce, pouze ukazuje naprosté nepochopení současného stavu právní vědy a právního usuzování vůbec.

6. PRAKTICKÉ APLIKACE

6.1. Bylo již naznačeno, že Knapp své projekty vždy směřoval taktéž k praktickým aplikacím. To samozřejmě nebyla nějaká Knappova libůstka, ale zcela vědomý záměr. Praktická aplikace, byť např. na úrovni prototypu, či praktického projektu, vždy prověří teoretické představy a přinese řadu obvykle nečekaných nových problémů. Pro ilustraci uvádíme několik případů praktického využití současných výsledků v oboru právní informatiky.

6.2. Na pořadu dne je nyní vytvoření **centrálního právního informačního systému**. Stát tuto úlohu prostě splnit musí a jistě tak také učiní. Otázkou ovšem je, na jaké úrovni to provede. Vytvořit informační systém na úrovni současně fungujících komerčních systémů znamená se vrátit do počátku 90. let. K tomu, aby se tak nestalo, bude muset stát odolat nesmírnému tlaku těchto firem, což se mu doposud nikdy nepodařilo. Pokud stát přistoupí k projektu koncepčně, může jej spojit s depurací českého právního řádu, s přijetím zákona o tvorbě zákonů, propojením právních předpisů s judikaturou atd. Je to velká příležitost zahájit proces vnesení řádu do současného chaosu. Uvidíme velmi rychle, zda se stát obrátí na akademická pracoviště, která mohou poskytnout příslušné experty, nebo podlehe tlaku komerčních firem a tuto příležitost opět promrhá.

6.3. Praktickou aplikaci představuje nyní vytvářený **právníkový elektronický slovník – PES**. Jde o slovník právních termínů užívaných v textech právních předpisů, právnických učebnic a komentářů. Slovník je doplněn právní ontologií jednotlivých právních odvětví budovanou nad konkrétními texty. Dnes má okolo 15 000 právních termínů a cílem je zhruba 100 000 termínů pro základní právní odvětví. I když primárním cílem je vytvoření specializované databáze pro výzkum právních konceptů, již dnes je prakticky využitelný pro pedagogické účely i pro širokou právní praxi.

6.4. V rámci projektu PES byly ve spolupráci s lingvisty vypracovány **metody prověření nově přijímaných zákonů z hlediska terminologického**. Zjednodušeně popsáno, jde o to v prvním kroku rozpoznat v novém textu právní termíny. Poté se nový předpis hypoteticky zařadí do stávajícího právního řádu a testují se z hlediska terminologického nové termíny, termíny, jejichž smysl nový předpis pozměnil, atd. Tímto způsobem se dá odhadnout, jak náročné bude začlenění nového předpisu do stávajícího právního řádu. Mnohdy se totiž může stát, že „náklady“ na změny budou tak náročné, že se efekty dosažené novým předpisem prostě nevyplatí. V situaci, kdy český stát nemá za posledních 20 let k dispozici žádné sociologické výzkumy o reálných efektech přijímaných úprav a pravidla RIA jsou více méně pouze ekonomická, může jít o vhodný praktický prostředek upozornění na problematičnost nově navrhovaných předpisů či novelizací.

6.5. Výsledky spolupráce lingvistů a právníků dnes umožňují **srovnávání užití právních termínů na právnických bázích, na bázích obecného základu jazyka a v právníkových slovnících**. Pro potřeby **legislativních prací** jde o významnou podporu, která může přispět k legislativně technické úrovni našich předpisů. Lingvistické korpusy obecné češtiny⁴⁵ dnes mají rozsah přes miliardu slov a právníkové korpusy na úrovni předpisů a judikatury

⁴⁵ Viz např. Český národní korpus nebo korpusy dostupné na Fakultě informatiky MU v Brně.

přes 300 miliónů slov. Korpusy jsou vybaveny programy pro automatickou analýzu textů z lingvistického hlediska. Praktické využití těchto korpusů zatím naráží u právníků především na jejich nezkušenost s těmito produkty, což se snad v budoucnosti jistě změní.

6.6. Právní ontologie a slovníky lze využít pro **vyhledávání v právních informačních systémech**. Bylo již naznačeno, že právníci uvažují spíše v termínech učebnic než termínech zákona. I v případě zákonných textů se pro vyhledávání v nich jeví efektivnější vyhledávání pomocí rubrik než prostou plnotextovou metodou. Rubrikové struktury, pokud jsou kvalitně zpracovány, přitom vlastně nejsou ničím jiným než konkrétní ontologií daného textu. Propojení slovníků právních termínů z učebnic a zákonů může efektivnost vyhledávání výrazně zvýšit.

7. ZÁVĚR

V. Knapp byl nejen zakladatelem, ale také velkým propagátorem právní informatiky a učitelem několika generací českých právníků. Právní informatici se k němu hrdě hlásí dodnes, neboť jeho dílo je pro ně stále inspirativní. Knapp pracoval převážnou většinu života v době, která pro právní informatiku nebyla nikterak příznivá. Za jeho života se vlastně žádný z jeho informatických projektů prakticky nepodařilo prosadit do praxe a rozhodně to nebylo tím, že by to byly projekty nekvalitní. Např. projekt „Výživné“ byl vlastně prvním pokusem o aplikaci toho, čemu se dnes říká umělá inteligence, byl příkladně zpracován a dodnes vlastně nepřekonán. Měli-li bychom zdůraznit pouze jeden aspekt, pak v případě Knappa to bude jeho **přístup k řešení problémů, který byl vždy především vědecký**, a to ve smyslu vědy, která pracuje s fakty, analyzuje a dokazuje. Dnes, kdy se ve společenských vědách vydává za vědu kde co, je třeba zvláště připomenout, že máme také **tradici knappovskou**, která se opírá o vědecké postupy v původním slova smyslu.

Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

JUDr. František Cvrček, CSc.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Radim Polčák

PĚT TICHÝCH MINUT ZA VIKTOREM KNAPPEM

Abstrakt: Viktor Knapp byl jednou z nejvýznamnějších osobností v historii českého a československého práva. Tento text zaměřuje se na Knappovu práci v oboru právní informatiky, informační teorie práva a práva informačních a komunikačních technologií a argumentuje tezi, že je i po několika dekádách v mnoha ohledech stále vhodná výjimečné pozornosti.

Následující text je rozdělen do pěti minut věnovaných současně podobě základních konceptů právní informatiky, tj. chápání práva jako informačního systému, úloze informačních a komunikačních technologií, možnostem automatizované tvorby právních informací a konečně konceptu ticha.

Čtyři z uvedených minut zabývají se otázkami, které strukturálně vycházejí z Knappova chápání rozsahu a úlohy právní informatiky. Pátá minuta naproti tomu vymezuje se vůči Knappovu názoru, že totiž role právní informatiky je čistě instrumentální. V tomto ohledu jsou představeny argumenty konkurenční teze, že přes absenci logických a matematických metod ke zpracování komplexních obsahových otázek práva, z nich především spravedlnosti, je povinností právní informatiky permanentně konfrontovat obsah práva se základní teleologií informačních technologií a samotné informace (tj. s účelem pomoci lidstvu čelit entropii). Na konci páté minuty pak je představen intuitivní návrh metody k dosažení obsahového zkvalitnění současného práva (tj. ke zvýšení jeho organizační hodnoty) prostřednictvím redukce hluku.

Klíčová slova: právní informatika, informační teorie práva, jurimetrika, právo ICT, ticho

1. JEDNA MINUTA TICHÁ NESTAČÍ

Viktor Knapp byl prvním československým právníkem, který v kontextu nově vzniklé holistické disciplíny, kybernetiky,¹ pochopil úlohu práva jako informačního systému.² Knappův přínos československému a částečně též evropskému právu však nespočívá primárně v tom, že by dal právníkům do rukou počítače nebo že by právníky naučil

¹ Málokterá disciplína může ukázat na jednoho konkrétního svého zakladatele – v případě kybernetiky je však otázka původcovství vcelku jasná. Jméno i základní obsah jejího zájmu definoval v knize *Kybernetika* (Cybernetics) americký filozof, přírodovědec a matematik Norbert Wiener. Dnes je kybernetika vnímána spíše jako přírodní či dokonce technická disciplína, neboť jejími aktuálně atraktivními obory jsou aplikovaná informatika, robotika či mechatronika. Původně však byla kybernetika zaměřena jako věda snažící se o komplexní logický popis a napodobení organizačních procesů živé přírody. Vladimír Neff ji ve svém *Filozofickém slovníku* pro samouky trefně označuje jako „filozofii života“ (viz NEFF, V. *Filozofický slovník pro samouky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 182 a násl.) a sám Wiener ji podle všeho rovněž považoval za filozofii klasického typu – tomu ostatně odpovídá i více než dvacetistránkové vylíčení toho, jak na sebe zkoumání předmětného problému, tj. života, postupně nabalovalo poznatky z nejrůznějších disciplín – srov. WIENER, N. *Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge: MIT Press, 1965, s. 2–29. Chápání kybernetiky jako filozofie odpovídá i tomu, jak její podstatu popisuje Hegel, totiž, že „[f]ilozofie tvoří kruh: má něco prvního, bezprostředního, neboť musí vůbec začít, něco neprokázaného, jež není rezultát. Ale to, čím filozofie začíná, je bezprostředně relativní, protože se tento začátek na jiném konci musí jevit jako rezultát. Filozofie je sledem, který neví ve vzduchu, není ničím bezprostředně začínajícím, nýbrž uzavírá se v kruhu“ – viz HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. Přel. Špalek, V. Praha: Academia, 1992, s. 37.

² Pod pojmem informačního systému je třeba v této souvislosti rozumět soustavu vzájemně souvisejících informací, jejichž aplikace vede v důsledku k organizaci cílové entity. Obzvláště je potřeba zdůraznit materiální znak organizačního efektu – není-li přítomen, jen těžko lze hovořit o informaci nebo dokonce nějaké jejich systematické. K pojmu informačního systému srov. např. INTRONA, L. D. – ILHARCO, F. M. *Phenomenology, Screens and the World*. In: J. Mingers – L. Willcocks. *Social Theory and Philosophy for Information Systems*. Chichester: John Wiley and Sons, 2004, s. 56.

počítat právní předpisy.³ Tím, co činí Knappa výjimečným, je jeho schopnost pojmut vývoj práva a informačních technologií v přirozených vzájemných souvislostech⁴ a též s podivuhodným předstihem odhalit význam informačních práv.⁵ Hovořit tedy v souvislosti s Viktorem Knappem o právní informatice či jurimetrice⁶ jeví se poněkud neslušným – mnohem případnější bylo by použít výrazu právní kybernetika nebo možná ještě lépe kybernetika práva.⁷

V obou základních směrech aplikace kybernetických metod v právu, tj. v otázce implementace informačních a komunikačních technologií do právnických procesů i v konstrukci a aplikaci informačních práv, nepodařilo se nám doposud ani z malé části dosáhnout Knappem předpokládaných elementárních výsledků.⁸ Možnosti současné

³ Využití informačních a komunikačních technologií v právní praxi je samozřejmě předmětem zájmu právní informatiky, neboť se jedná o konečný důsledek (finální aplikaci) jejích poznatků. Podobně i statistický výzkum některých spočítatelných znaků nejružnějších právních forem (předpisů, soudních rozhodnutí apod.) může mít v určitých souvislostech význam pro pochopení či kritiku některých právních fenoménů. V obou případech jedná se však pouze o partikulární důsledky informačního přístupu k právu. Není tedy vzhledem k podstatě právní informatiky, která je schopna generovat podobných důsledků prakticky nekonečné množství, nějak přeceňovat jejich význam nebo je dokonce považovat za jádro této tělnaté disciplíny – k tomu viz dále.

⁴ Přes dodnes přetrvávající stereotyp ohledně toho, že právníci mají slabší schopnosti vnímat podstatu informačních technologií, považoval Knapp již před několika desítkami let vývoj v oblasti ICT za integrálně sepatý s vývojem práva a společnosti. Například ohledně možnosti přímého použití informačních a komunikačních technologií k bezprostřední regulaci společnosti Knapp dokonce formuloval hypotézy, k nimž se nejvýznamnější osobnosti soudobé právní informatiky vracely až po téměř čtyřech desítkách let – srov. LESSIG, L. *Code V. 2*. New York: Basic Books, 2006, s. 281 a násl., nebo KLEVE, P. – DE MULDER, R. *Code is Murphy's Law*. In: *Cyberspace* 2005. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 11 a násl.

⁵ Dávno před tím, než se na evropských či severoamerických vědeckých pracovištích začala problematika informačního práva či práva ICT tematicky oddělovat od právní informatiky, píše Knapp v úvodu své monografie *Právo a informace*: „Oba tyto problémové okruhy spolu těsně souvisejí a zčásti se prolínají (např. lze hovořit o právních aspektech provozování automatizovaných systémů právních informací), ale svými předměty se přece jen dosti výrazně odlišují a není vhodné je směřovat“ – viz KNAPP, V. *Právo a informace*. Praha: Academia, 1988, s. 7.

⁶ Evropská právní věda používá pod vlivem vedoucí německé, resp. norské doktríny historicky spíše termínu „právní informatika“, zatímco severoamerická jurisprudence se dodnes drží termínu „jurimetrika“. V počátcích vývoje obou disciplín označoval tento terminologický rozdíl i drobné odlišnosti v předmětu zkoumání – zatímco rozsah evropské právní informatiky zahrnoval především možnosti využití nových informačních a komunikačních technologií, zaměřovala se americká jurimetrika spíše na otázky matematicko-logické indexace a použití statistických metod v právní praxi. K tomu viz např. sborník mapující historii obou oborů, z něj pak zejména příspěvek BING, J. *Let There Be Lite: A Brief History of Legal Information Retrieval*. In: A. Paliwala. *A History of Legal Informatics*. Zaragoza: Prensas de Universitarias de Zaragoza, 2010, s. 21 a násl. V tomto směru je též jurimetrika nepoměrně starší, neboť mezi příklady jejího zájmu počítáme třeba více než sto let starou citační metodu pro zpracování judikatury, tzv. shepardování – k tomu viz např. COLE, B. *Shepardizing: A Comparison of the Printed Citators and On-Line Shepardizing Services*. *Legal Reference Services Quarterly*, 1987, roč. 7, č. 2–4, s. 261.

⁷ V Knappově pojetí využití kybernetických metod v právu totiž nejde o aplikaci kybernetiky jako jednoho z nástrojů v jurispudenci standardně vnímané struktury práva, ale o skutečně inovativní chápání práva jako informačního systému, tj. o jeho analýzu a zpracování jako dokonalého objektu kybernetického zkoumání. Podobně jako sociologie práva zkoumá právo jako sociální konstrukt, přistupovala tedy Knappova právní informatika k právu jako k objektu informační analýzy – srov. KNAPP, V. *O možnosti počítání kybernetických metod v právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 15 a násl.

⁸ Knapp sice na jedné straně konstatuje nedosažitelnost dokonalého matematicko-logického zpracování práva jako informačního systému, na straně druhé ale výmluvně připomíná, že dosažení limitů objektivně možného máme ještě velmi daleko – píše: „K tomu ovšem, aby kybernetické zkoumání a zpracování kvantitativní stránky určité kvality bylo možné, musí být příslušná věda (a logika) způsobila vyjádřit nutné předpoklady tohoto zkoumání konečným počtem konečných logickomatematických formulí, tj. způsobem 'srozumitelným' kybernetickým strojům [...] Jestliže určitá věda v určité době a v určitých otázkách tento předpoklad nesplňuje, může to být způsobeno v podstatě dvěma příčinami: V prvé řadě tím, že i pro praxi postačující poznání některých jevů a vztahů se opírá o nekonečný či spíše předem neurčitelný počet předpokladů, které tedy nejsou

informatiky tedy naprosto paradoxně nejsou právem adekvátně využívány⁹ – pokud by to fungovalo podobně s dopravními prostředky, cestovali by dnes zřejmě advokáti Fordovým modelem T a soudci by jezdili na oslech. V otázce informačních práv (typicky práv duševního vlastnictví) pak rovněž i dnes konstatujeme až podivuhodné množství Knappem popsaných logických paradoxů a faktických kontradikcí, které jsou o to n-smyslnější, oč déle se v praktickém právu vyskytují.¹⁰

Domnívám se, že Knappovy práce, resp. jejich logicky a empiricky nezpochybnitelné závěry ukazující za užití kybernetických metod i po desítkách let na přetrvávající paradoxy našeho současného práva, jsou stále vhodné ke čtení. Pořád tedy podle mého názoru ještě nenazrála doba na to, abychom v otázkách informačního pojetí práva psali nebo četli o Knappovi, neboť problém, který Knapp popsal, stále existuje ve své původní podobě (v řadě ohledů je dokonce ještě palčivější).

Jelikož tradičně projevujeme úctu tichem, je následující text tak tichý, jak to jen šlo. Veškerý hluk nutný ke splnění dnešních formálních parametrů pro odborný text¹¹ je uklizen do výjimečně urvaných poznámek pod čarou. Namísto psaní o Knappovi spíše zdůvodňuje, že to, co sám Knapp psal, má stále smysl číst. První čtyři minuty ticha jsou

vyjádřitelný konečným počtem logickomatematických formulí. Tu se staví použití kybernetických metod v cestu překážky objektivní. “K tomu ale hned vzápětí dodává: „[N]emožnost vyjádření některých vztahů konečným počtem konečných logickomatematických formulí však zatím (zejména ve společenských vědách) spočívá většinou v subjektivních faktorech, tkvících v příslušné vědě samotné, která dosud nevypracovala potřebné předpoklady pro možnost použití kybernetických metod. Tato naposled zmíněná nemožnost je překonatelná dalším rozvojem té které vědy“ – viz KNAPP, V. O možnosti použití kybernetických metod v právu. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 18–19. Příkladem budiž naše současná situace, kdy stát i přes několik desetiletí existence pokročilých informačních technologií zákonně publikuje právo prostřednictvím prakticky nepoužitelné Sbírký zákonů – viz POLČÁK, R. K promulgaci práva prostřednictvím plánované eSbírký zákonů. Správní právo, roč. XLIII, č. 8, s. 98.

⁹ Paradoxní je tato skutečnost především v tom, že právo má výlučně informační povahu. Zatímco ostatní informační disciplíny jsou s vývojem informačních a komunikačních technologií bytostně spojeny a těsně následují technický vývoj, právo jakoby rozvoj v oblasti ICT zájmal jen nahodile a spíše mimochodem. Je to něco podobného, jakoby například knihovníci ignorovali technologický vývoj a ve veřejných knihovnách jsme museli stále vyhledávat v sice půvabných ale nepřilíš efektivních (o hygieně nemluvě) listkových katalozích.

¹⁰ Zde nejde pouze o to, že sám koncept duševního vlastnictví nebyl vlastní socialistickému pojetí majetku, ale o vnitřní logickou kontradikci mezi povahou informace a restriktivní povahou reálného modelu vlastnictví, který je v případě duševního vlastnictví analogicky použit. Tutéž kontradikci v posledních dvou dekáдах běžně konstatuje i tradiční euroatlantická věda práva duševního vlastnictví. Současné alternativní právní modely založené na adekvátním chápání informace, resp. informační ekonomiky, jsou tudíž namísto informačně-feudálního restriktivního základu založeného na ekonomické hodnotě generované fyzickou vzácností postaveny na ekonomice užitku. Tomuto tématu se aktuálně věnují desítky monografií, např. DRAHOS, P. – BRAITHWAITE, J. *Information Feudalism – Who Owns the Knowledge Economy?* New York: New Press, 2007, GILLESPIE, T. *Wired Shut – Copyright and the Shape of Digital Culture*. Cambridge: MIT Press, 2007, LESSIG, L. *Free Culture*. New York: The Penguin Press, 2004, LESSIG, L. *The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World*. New York: Random House, reprint, 2002, LANIER, J. *Who Owns the Future*. New York: Simon and Schuster, 2013, BETLY, L. – DAVIS, J. – GINSBURG, C. (eds). *Copyright and Piracy – An Interdisciplinary Critique*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010 aj.

¹¹ Nemohu si dnes kvůli standardům akademického psaní, RIVu a řadě dalších formálních požadavků bez dalšího dovolit nic podobného tomu, co věčně proslavilo Gustava Radbrucha a co je tímto textem v základní formální myšlence bezostyšně plagiováno, tj. jeho *Pět minut právní filozofie*. Původně byl tento Radbruchův text publikován v Rhein-Neckar-Zeitung v Heidelbergu, 12. září 1945 a byl pak dále přebírán do řady různých publikací. Zřejmě poslední velkou publikací tohoto titěrného (výjimečně tichého – viz dále) díla byl jeho překlad do angličtiny vydaný jako RADBRUCH, G. *Five Minutes of Legal Philosophy* (1945). Přel. Paulson, S. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2006, roč. 26, č. 1, s. 13–15. S trochou ironie můžeme konstatovat, že až tato publikace povýšila jeden z nejčastěji citovaných právnických textů mezi formálně uznané aktuální vědecké texty, protože to bylo poprvé, kdy se dostala do indexace mezinárodních vědeckých databází – Radbruch tedy konečně získal své doi (v tomto případě 10.1093/ojls/gqi042).

tedy věnovány předmětu Knappovy práce, kterým byla forma právní informace a informace jako objekt právních pravidel. Pátá minuta pak je kritickou reflexí Knappova názoru, že právní informatiku nemá vůbec zajímat logicky nepostižitelná kategorie objektivního organizačního efektu právní informace¹² (přiznávám však, že pokud bych tento text nabízel k publikaci před rokem 1989, vyčerpala by se veškerá moje osobní odvaha při nejlepší vůli v prvních čtyřech minutách, a že i dřívější moje obdobná kritika Knappovy práce¹³ těžila z toho, že na rozdíl od něj nemám já dnes čeho se bát).

2. MINUTA PRVNÍ – PRÁVO JAKO INFORMAČNÍ SYSTÉM

Podstatou života¹⁴ je informace.¹⁵ Díky informaci je život schopen vyvíjet se,¹⁶ reagovat na změny prostředí¹⁷ a čelit entropii.¹⁸ Přijde-li živý systém o schopnost tvořit informace, vyhyne.

¹² Knapp tuto tezi formuloval jako konkurenční k samotnému Wienerovi následovně: „*Zdá se ovšem, že Wiener společnost lidskou z dosahu kybernetiky nevylučuje, nýbrž ji v důsledku určitých idealistických představ mylně podřizuje pojmu 'živého' (tj. biologického) organismu. Naopak je na prvý pohled jasno, že kybernetika není vědou o veškerém řízení společnosti (tento důsledek by byl absurdní: při takovém chápání by kybernetika pohltila politiku, vědu o státu a právu atd.).*“ – viz KNAPP, V. *O možnosti použití kybernetických metod v právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 17.

¹³ Viz POLČÁK, R. Informační teorie práva. In: M. Bobek – P. Molek – V. Šimíček (eds). *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 167 a násl.

¹⁴ V tomto směru samozřejmě zcela opomímám neřešitelné otázky původu, smyslu či účelu existence života – podstatou zde rozumím empiricky a logicky poznatelný základ, na němž stojí život jako přírodní fenomén. Přístupným způsobem jej prostřednictvím druhého zákona termodynamiky vysvětluje laureát Nobelovy ceny Erwin Schrödinger ve sbírce svých přednášek z Institutu pokročilých studií na dublinské Trinity College. Schrödinger nejprve líčí objekt svého zkoumání z nejrůznějších úhlů pohledu od biologie po kvantovou fyziku, aby nakonec přiznal, že důvodem k vytvoření a sepsání tohoto cyklu přednášek bylo pokušení objevit zákonitosti „té druhé fyziky“, která se od fyziky neživého světa zásadně odlišuje v otázce entropie. Zatímco neživá příroda jí podléhá, resp. je jí průběžně měněna, život vykazuje přesně opačnou tendenci k organizaci. Schrödinger si na otázku po původu *in vivae* odpovídá, že jde zřejmě o metabolismus, tj. o schopnost využít externích zdrojů k vlastní organizaci – současně ale dodává, že fyzika tohoto procesu je zcela odlišná od známé fyziky neživého světa. Přestože tedy dává na otázku fungování života komplexní a logicky konzistentní odpověď, přiznává v závěru své práce, že hned tři základní mystéria života zůstávají bez logických odpovědí – je to kromě samotného jeho původu též otázka individuálního vědomí člověka a paradox existence lidského společenství (tj. rozpor mezi svobodou a solidaritou). Viz SCHRÖDINGER, E. *What is Life*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. Dílo je dostupné i on-line na adrese http://whatislife.stanford.edu/LoCo_files/What-is-Life.pdf.

¹⁵ Oproti Schrödingerovi jde Wiener poněkud dál, když schopnost života čelit entropii zkoumá nikoli jen ve vztahu k jeho statisticky popsatelným formálním projevům ale vzhledem k původu těchto projevů. Dospívá přitom k závěru, že klíčem k pochopení toho, co činí život výjimečným, je informace. Statisticky pak lze se stoprocentní úspěšností prokázat, že absence informace vede k entropii, a naopak že přítomnost informace entropii snižuje. Podobně, jako lze považovat za protiklady chaos a organizaci, je možno tedy označit za protikladné kategorie též entropii a informaci. Případnost tohoto srovnání dokládá Wiener též na jejich prakticky shodné vazbě ke kategorii času – existence živých i neživých systémů (pro ty neživé používá Bergsonova výrazu „automat“) v čase je totiž z hlediska sledovaných statistických kategorií nerozdílná a rozdíly v progresi mezi živým a neživým světem lze tedy porovnávat v týchž základních souvislostech – k tomu viz WIENER, N. *Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge: MIT Press, 1965, s. 44.

¹⁶ Jde-li o organizaci společnosti, nespočívá problém pojmů organizace či chaosu ani tak v prokazatelnosti jejich vzájemné kontradikce, ale v jejich vztahu k empiricky, resp. statisticky prokazatelným parametrům. Je totiž extrémně složité nějak logicky určit, jakou změnu společenské situace v čase považujeme za organizující nebo proč máme naopak důvod označit určité období v životě společnosti jako chaotičtější než jiné. Politickým pohledem je pojem rozvoje tak relativní, že lze za jeho ukazatel brát prakticky cokoli (přičemž nic nelze podložit solidním logickým argumentem) – od míry pokojného uspořádání společnosti přes nejrůznější více či méně směšné ekonomické či demografické ukazatele až po vyložené obskurní parametry jako rasová čistota společnosti nebo absence společenských tříd. Jediné, co lze ve vztahu k politickému hodnocení progresu

Právo je jedním z lidských informačních systémů¹⁹ a jeho účelem je organizovat člověka a společnost.²⁰ Pro naplnění tohoto účelu je nutné, aby bylo právo tvořeno informacemi, které v důsledku své komunikace do společnosti snižují míru její entropie.²¹

konstatovat, je, že čím jednodušší je toto referenční hledisko, tím primitivnější je příslušná politická ideologie. Platí přitom též přímá úměra mezi primitivitou parametrů společenského rozvoje a primitivitou myšlení těch, kdo tyto parametry považují za jediné správné – příkladem mohou být zastánci nacismu (zde jde o rasovou čistotu), komunismu (beztrždní společnost), ekonomismu (hospodářský růst) či uhlíkoobjecismu (nulová uhlíková stopa) – výmluvně tento problém diskutuje téměř sto let starý text LINDWORSKY, S. J. Příčinné myšlení u primitivního člověka. *Filosofická revue*. 1929, č. 1, s. 13 a násl.

¹⁷ Přirozenou schopnost živých organismů reagovat přízpůsobením se na změnu přírodních podmínek popsal Charles Darwin. Jeho práce ještě samozřejmě nemůže těžit z poznatků Schrödingerových nebo Wienerových, ale obsahově se s nimi dokonale doplňuje. Není tedy náhodou, že Schrödinger i Wiener Darwina hojně citují. Půvabný kompilát/kompilát Darwinových spisů vydaný vlastním nákladem editora Josefa Bulovy hovoří o adaptaci jako o základním nástroji evoluce formou odpovědi na otázku „Co je příčinou, že tvory se mění“ následovně: „Když podmínky, pod kterými živ jest, se změni, musí se i tvor změnit. Ku př. Přijde-li pes z našich do severních krajín, dostává teplejší kožich. (...) Jak působí změna podnebí dosti nepatrná na celé národy, můžeme dobře sledovati na Angličanech. Ve svém domově vlhkém jsou postavy hřmotné a letory flegmatické. Před asi 300 lety vystěhovala se jich část do severní Ameriky do pásma taktéž mírného, avšak suššího; a ejhle! změnil se velmi zřetelně: Stali se delšími, suššími a letory jsou více pohyblivé, sanquinické.“ Viz BULOVA, J. *Výklad života – Trest ze spisů Darwinových a Haecklových*. Praha: vlastním nákladem, 1879, s. 6–7.

¹⁸ V této souvislosti je možno použít výrazu autonomní organizace nebo samoorganizace označující stav, kdy systém nepodléhá entropii díky informaci vytvářené v jeho rámci (k tomu viz WIENER, N. *Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge: MIT Press, 1965, s. 181 a násl.) Naopak tvorbu informace dodávané do systému zvenčí za užití určité míry násilí označujeme jako regulaci. Často používané pojmy autoregulace nebo samoregulace jsou tedy nutné vnitřními logickými kontradikcemi – jedná-li se totiž o autonomní tvorbu organizující informace, vylučuje to logicky informační aktivitu pocházející zvnějšku příslušného systému. Lze samozřejmě v této souvislosti namítnout, že veškeré právo je vlastně důsledkem a zároveň nástrojem samoorganizace, neboť pochází ze společnosti – takové tvrzení by však odpovídalo nejen učení, které von Wright označuje jako non-naturalistický kognitivismus, ale dokonce i pozitivistickým směrům označeným Weinbergerem jako rodokmenové teorie platnosti (z nich je na prvním místě Kelsenova ryzí nauka právní pracující s kořenovou normativní informací nacházející se mimo systém práva a označenou jako Grundnorma), neboť v obou případech stojí originární zdroj organizující informace zcela mimo přírodu – k tomu viz HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk. 2012, s. 37 a 149.

¹⁹ Humovou systematikou můžeme rozeznávat informace, jež jsou součástí světa is, tj. bytí (výroky), a informace mající charakter ought, tj. měti (pravidla) – viz HUME, D. *A Treatise on Human Nature*. Project Gutenberg, 2003. Volně ke stažení na adrese <www.gutenberg.org/etext/4705>. Pozitivistický přístup k právu je touto logikou založen na pojmovém oddělení obou informačních systémů, přičemž nepřipouští možnost logického dovozování pravidel z výroků. To však samozřejmě neznamená, že by, jak se právní vědě snažila podsouvat nacistická i komunistická doktrína, bylo pozitivistické vidění práva založeno na odmítnutí systému faktických informací (mezi ně řadíme vedle informací o stavu společnosti nebo přírodních zákonech předně i morálku). Typicky takzvaná Radbruchova formule tedy je čistě pozitivistická, neboť od sebe odděluje systém právních a morálních informací, přesto však při určité intenzitě vzájemného jejich rozporu připouští derogaci informací z jednoho či druhého systému – srov. RADBRUCH, G. *Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law* (1946). Přel. Paulson, S. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2006, roč. 26, č. 1, s. 1 a násl.

²⁰ Historie ani současnost práva nedávají jasnou odpověď na otázku, zda by při hodnocení společenských informačních systémů mělo mít přednost hledisko míry organizace jednotlivce (to prakticky ztotožňujeme s kategorií lidské svobody) anebo míry organizace lidské společnosti (zde hovoříme především o míře společenské solidarity). Zatímco v Evropě měla v antických dobách jednoznačně přednost solidarita (v římském právu má republika v krajních případech vždy navrch nad lidskou svobodou), je moderní (ať už křesťanská nebo sekulární kantovská) tradice evropského práva orientována dominantně na člověka, tj. na svobodu, a solidaritu chápe jako její nutné omezení. K tomu viz GLENN, P. *Legal Traditions of the World*. New York: Oxford University Press, 2004, s. 143 a násl. Přechod od dominance solidarity k dominantní roli svobody však není otázkou lineárního historického vývoje – například islámská právní kultura nebo právní kultury východoasijské jsou postaveny na dominantní roli solidarity, což se například projevuje pro Evropany těžko pochopitelným svým slabším vlivem základních práv – srov. tamtéž, s. 170 a násl. a s. 301 a násl. Pohledem právní informatiky by při řešení dilematu ideálně dominantního hlediska byla zřejmě určující otázka po tom, zda původcem organizující informace je člověk nebo společnost. Na první pohled se jedná o jednoduché zadání – společnost totiž samozřejmě nevynalezla žárovku, ani nezkomponovala symfonii. Ve skutečnosti však by jednotlivý člověk žádnou organizující informaci nevytvořil, pokud by k tomu neměl odpovídající zázemí. To je ostatně znát i z prostého statistického srovnání ohledně toho, kolik nesporně organizujících nových informací (objevů,

Právní informatika zabývá se zkoumáním informačních aspektů práva a procesů jeho tvorby a aplikace – nemajíc metod k obsahové analýze informační kvality práva,²² soustředí se především na formální otázky jeho tvorby,²³ zpracování²⁴ a komunikace.²⁵

kulturních počinů) pochází z takzvané velkých národů, resp. vzniklo díky jejich podpoře. Vzato prostřednictvím kategorie ticha rozebrané v páté minutě tedy nelze určit, zda je důležitější schopnost člověka využít ticho k tvorbě informace, nebo schopnost společnosti vytvořit odpovídající tiché prostředí či zprostředkovat člověku masu dřívějších informací, z nichž je možno v tichu vybrat ty aktuálně organizující – k tomu viz dále.

²¹ Používáme-li v běžné komunikaci pojmu ‚informace,‘ není takové užití často přesné. Jako informace by totiž mělo být označeno pouze sdělení, v jehož důsledku dochází ke zvýšení míry organizace v cílovém systému (k tomu viz Wienerovu definici informace výše). Vzhledem k tomu, že podstatná část formálních pramenů práva, televizního vysílání či dnešní knižní produkce představuje z organizačního hlediska prostý balast (či dokonce dezinformaci), není jejich označení za informace terminologicky správné. Pragmatický přístup k užívání tohoto pojmu pro veškerá sdělení včetně informací ze života Ivety Bartošové je kromě hovorové jazykové licence ospravedlněn i tím, že nelze objektivně určit organizační efekt určité informace. Kromě logicky odůvodnitelného referenčního hlediska (k tomu viz dále) nám totiž chybí i odpovídající časová adresa. Informace ohledně toho, že jíst rakvičky se šlehačkou je zdravé, tak v krátkodobém výhledu nesporně zvýší míru organizace řady lidí (lidské štěstí je nepochybně jedním z faktorů organizace) – budeme-li ale sledovat její efekt v delším časovém úseku, konstatujeme její dezinformační charakter, neboť její důslední příjemci skončí s cukrovkou či obezitou nebo dokonce předčasně zemřou. V ještě dlouhodobějším sledování přitom ale můžeme opět dojít k opačnému závěru, že vysoký výskyt cukrovky v důsledku podnítil investice do medicínského výzkumu přinášejícího řadu pozitivních objevů, nebo že předčasná úmrtnost vylepšila demografický profil příslušného národa – informaci, která to vše způsobila, tedy opět označíme za organizující.

²² Pro míru vnitřní organizace práva i vnějšího efektu jeho působení používáme v právní vědě elegantního pojmu ‚spravedlnost.‘ Problém jeho spočívá v tom, že byla již opakovaně prokázána jeho vnitřní rozpornost či obsahová prázdnota (viz např. Kelsen, H. *The Natural-Law Doctrine before the Tribunal of Science. The Western Political Quarterly*. 1949, roč. 2, č. 4, s. 481 a násl.) a že i přes to řada pokusů o jeho definici či i jen o pragmatické uchopení pro konkrétní aplikaci táhnoucí se odpemaměti evidentně stále nekončí. To samozřejmě neznamená, že by pojem spravedlnosti nebyl v praktickém právu použitelný, ale tam, kde je poznání jeho obsahu otázkou lidské intuice (viz dále), stává se jeho obsah těžko přenositelným do typických forem pozitivního práva. Vedle spravedlnosti objevuje se však v historii právního myšlení i řada jiných, víceméně použitelných referenčních hledisek ke stanovení míry organizačního efektu – Jhering tak například hovoří o klidu (viz Jhering, R. *Boj za právo*. Brno: Fr. Karafiát, 1875, s. 7), Llewellyn o kultuře (viz Llewellyn, K. *Some Lectures on Law and its Study*. New York: Columbia University School of Law. 1930, s. 109 a násl.) a Rawls o férovosti (Rawls, J. *Justice as Fairness*. Cambridge: Harvard University Press. 2001, s. 140.) Věren liberálně-pragmatické americké právní tradici, nepokouší se americký konstitucionalista a teoretik informačního práva Lawrence Lessig o žádné honosné formulace a prostě píše, že tam, kde právo omezuje lidskou svobodu, mělo by prostě „činit dobře (do good)“ – viz Lessig, L. *Freeculture*. New York: The Penguin Press, 2004 s. 305. Klid, kultura, férovost, dobrota ani samotná spravedlnost však nejsou ani v náznaku vyjádřit matematicko-logickou formulu a jejich zahrnutí do struktury právní informatiky by tedy zcela popřelo její metodologický základ. Podobně nepřipadné je též zahrnovat tyto intuitivní kategorie do struktury pozitivního práva – jako se fikce doručení nehodí do Bible, nehodí se ani cit do občanského zákoníku (to samozřejmě neznamená, že se cit nemá vyskytovat v instrumentáriu každého právníka, jen není vhodné ani potřebné, pokud si jej právník nechá po vzoru Dana Landy vytetovat na čelo nebo někam jinam).

²³ Zde nejde pouze o tvorbu právních předpisů, ale obecně o vznik všech možných formálních pramenů práva. Z hlediska právně informatického je tedy právotvorným procesem například i příprava a publikace zákonných sbírek soudních rozhodnutí – k tomu viz Polčák, R. *Automatizované zpracování judikatury*. In: M. Bobek – Z. Kühn. *Judikatura a právní argumentace*. Praha: Auditorium, 2013, s. 231.

²⁴ Tuto kategorii je třeba v právu chápat jako jakoukoli formu aplikace právní informace v cílovém systému. Jedná se tedy např. o použití legislativy či judikatury při úvaze o subjektivních právech nebo povinnostech nebo při právní argumentaci. Zpracováním právní informace však je v tomto směru rovněž např. četba právnícké literatury, psaní podání nebo tvorba úplného znění právního předpisu. Velmi ambiciózně jevil se v tomto ohledu někdejší československý pokus o sestavení jakéhosi vzorce popisujícího zpracování právních informací v procesu autoritativní aplikace práva – ten však skončil u konstatování, že jde o funkci „daného skutkového stavu (S_s), dále též normativní úpravy na daný skutkový stav spadající, tj. stavu právního (N_p) a konečně postupu soudce při hodnocení skutkové a právní stránky projednávané věci (H_{sp})“. Tento překvapivý závěr je pak doplněn o závěrečné povzdechnutí, že „[r]ozvedení a hodnocení jednotlivých argumentů této funkce včetně jejich hodnot by pro svou složitost vyžadovalo svým obsahem již zcela samostatné rozvedení“. Jaká škoda, že z důvodu autorské kázně nebylo toto „rozvedení samostatně rozvedeno“ dále – viz Steiner, V. *Logická formalizace právních norem a vztahů. Právník*. 1985, ročník 124, č. 11, s. 1008.

3. MINUTA DRUHÁ – INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE V PRÁVU

Účelem informačních technologií je sloužit jako nástroj zvyšující efektivitu informačních procesů.²⁶ Jsou tedy přirozeným projevem života. Informační technologie jsou integrální součástí práva²⁷ – společným smyslem práva a jeho informačních technologií je přispívat k organizaci člověka a společnosti.²⁸

²⁵ Vedle komunikačního kanálu (médií) jsou nedílnými aspekty komunikace právních informací též její jazyk nebo struktura. Právní informatika si tak všímá i jinak právem poněkud opomíjených otázek formální srozumitelnosti, složitosti nebo koherence různých forem právních informací – k tomu viz např. ARASZKIEWICZ, M. – ŚAVELKA, J. *Coherence: Insights from Philosophy, Jurisprudence and Artificial Intelligence*. New York: Springer, 2013, s. 33 a násl., s. 167 a násl. nebo s. 203 a násl.

²⁶ Pojem efektivitu informačních procesů si stále v Evropě spojován především s formálními, resp. kvantitativními kritérii. Při hodnocení úspěšnosti implementace informačních a komunikačních technologií nás tedy stále zajímají především hodnoty jako šířka přenosového pásma, míra penetrace společnosti nebo objem přenášovaných dat. Tyto parametry jsou samozřejmě důležité, neboť na nich přímo závisí obsahové využití příslušných kapacit – srov. AKDENİZ, Y. – WALKER, C. – WALL, D. *The Internet, law and society*. Harlow: Pearson Education, 2000, s. 3. Na otázku efektivit však lze hledět též v širším smyslu jako na míru naplnění ideálu informační společnosti. Tu popisuje anglický sociolog Frank Webster prostřednictvím pěti základních kategorií, tj. technologie, ekonomiky, lidské práce, teritoria a kultury (viz WEBSTER, F. *Theories of the Information Society*. 3. vyd. New York: Routledge, 2006, s. 8 a násl.) S odkazem na problém diskutovaný v páté minutě je možno dokonce konstatovat, že z hlediska informační efektivit jsou formální a obsahové parametry užívání informačních a komunikačních technologií do určité míry vzájemně nahraditelné – lze totiž zjednodušeně říci, že pokud je společnost nedostatečně disciplinovaná a namísto informací tvoří a komunikuje balast či dezinformace, lze tvorbu a komunikaci skutečných informací zachránit tím, že adekvátně rozšíříme informační kanály a balast tedy nebude v komunikaci skutečných informací nijak překážet. Druhou možností je působit na společnost co do obsahové efektivit a dosáhnout stavu blízkému komunikaci pouze skutečných informací – v takovém případě bychom mohli docela dobře zjistit, že lze aktuální společenské komunikační potřeby pokrýt i mnohem méně vyspělou technologií v porovnání s tou, kterou máme ve vyspělém světě dnes běžně k dispozici. K tomu srov. např. MAY, C. *The Information Society – A Sceptical View*. Malden: Blackwell Publishers, 2002, s. 19.

²⁷ Tato teze má obecnou platnost a nevztahuje se jen na chápání práva jako informačního systému. Informační technologie totiž byly vždy přímo spojeny s otázkou formalizace právních pravidel a jejich kvalita či dostupnost tak nezdírká ovlivňovaly i samotné základy právních kultur. Kontinentální Evropa si mohla díky vysoké míře formální kultury a dostupnosti technologií na zpracování textů dovolit založení své právní kultury na psaném právu. Anglie naproti tomu byla v situaci, kdy kulturně hodnotnější a mocensky preferované normanské právo nebylo z opacných technických důvodů možno zachytit a publikovat formou kodifikací. Penetraci společnosti právními pravidly tak museli zajistit normanští soudci cestující po anglosaských městech a vesnicích (v Anglii je tento institut zachován dodnes). Byla to tedy otázka objektivní dostupnosti informační technologie, která původně způsobila dodnes přetrvávající elementární rozdíl mezi právní tradicí kontinentální a angloamerickou – k tomu viz GLENN, P. *Legal Traditions of the World*. New York: Oxford University Press, 2004, s. 224 a násl. Kromě argumentů historických, resp. empirických máme k tezi ohledně integrity práva a informačních technologií též argumenty filozofické. Když Fuller sumíruje principy morálky práva, jsou mezi nimi kromě obsahových i čistě formální, resp. technické požadavky, z nichž pro právní informatiku nejdůležitější týká se právě promulgate – viz FULLER, L. *Morálka práva*. Přel. Příbáň, J. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 51.

²⁸ Na tomto místě je třeba připomenout, že organizace je komplexním efektem informace. Míra tohoto efektu je závislá na kombinaci nepřeberného množství faktorů, z nichž některé jsme zmínili výše. Vedle nich je v otázce nasazení informačních a komunikačních technologií třeba sledovat i hledisko estetické. Memementem v tomto směru budiž např. úspěch řady technologií, jejichž formální parametry nejsou nijak oslnivé, avšak celkovým efektem i díky skvělé estetice daleko předčí své konkurenty (typicky se jednalo o řešení spol. Apple – viz např. SCNEIDERS, S. *Apple's Secret Of Success – Traditional Marketing Vs. Cult Marketing*. Hamburg: Diplomica Verlag, 2011, s. 29 a násl.) V tomto případě je to tedy otázka chťení cílové skupiny používat určitou technologii nebo ji používat k nějakému konkrétnímu účelu. V praktickém právu hraje estetika tradiční roli např. ve formě soudní symboliky, oděvní kultury, architektury budov sloužících jako sídla právních a státních institucí apod. – viz např. MANDERSON, D. *Songs Without Music: Aesthetic Dimensions of Law and Justice*. Berkeley: University of California Press, 2000, s. 3 a násl. Naprosto totožná základní východiska lze přitom použít i pro estetiku nových aplikací a zařízení, jejichž prostřednictvím přistupují adresáti k právním informacím

Právní informatika nemá z důvodů popsaných v první minutě vlastních nástrojů k řešení situací, kdy per se fungující informační technologie škodí člověku nebo společnosti efektivní tvorbou, zpracováním nebo komunikací právní dezinformace.²⁹

4. MINUTA TŘETÍ – STROJ NA PRÁVO

Informační technologie mohou být využity též k přímé tvorbě nové právní informace.³⁰ Meze jejich použitelnosti jsou v tomto ohledu dány co do formy strukturou³¹ a co

(srov. PETERSON, R. *Information design: an introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2002, s. 158). Při pohledu na zjev (angl. look and feel) našich současných právních informačních systémů, kancelářských aplikací nebo aplikací eGovernmentu či ejustice nelze se ubránit podobnému srovnání, kterým jsme výše posadili soudce na osla – v tomto případě lze naši situaci snad srovnat s tím, kdy soudce vítá strany v zemlance oděn (pouze) do tradičně černého plastového pytle na odpadky a dává jim k nahlédnutí spis vyhotovený ve formě pestrobarevného nafukovacího balónu.

²⁹ Jak plyne z výše uvedeného, nelze spolehlivě určit matematicko-logické hledisko objektivní kvality právních pravidel a nelze tedy ani uvažovat o tom, že by informační a komunikační technologie snad mohly obsahovat nějaký sémantický filtr propouštějící jen Lessigovsky „dobré“ právní informace. Vedle technické nemožnosti stojí právně informatické reflexy kvality právních pravidel v cestě také otázka legitimacy – instituce pověřené péčí o právní informace totiž nejsou nadány legitimní možností hodnotit či ovlivňovat obsah právních informací zpracovávaných nebo komunikovaných jimi spravovanými informačními kanály (nelze tedy ani uvažovat o tom, že by např. Ministerstvo vnitra mohlo provést technickou revizi právních předpisů publikovaných ve Sbírce zákonů). Přes všechno uvedené však je třeba podrobit kritice shora cit. Knappův názor, že se právní informatika nemá této otázce absolutně věnovat. Obsahové hodnocení práva totiž zde nemusí být záležitostí fungování nějakého automatu, ale může být provedeno člověkem (byť mu říkáme právní informatik) – ten je vybaven nedefinovatelnou a logicko-matematicky neurčitelnou (božskou) intuitivní schopností hodnotit informační kvalitu právního pravidla a (nejedná-li se o nějakého úchylna) konstatovat v extrémním případě absolutní jeho rozpor s fundamentálními principy spravedlnosti. Povinnost fyzicky odstranit takovou informaci nebo alespoň nepodílet se na její komunikaci a aplikaci přímo plyne nejen z Radbruchovy formule, ale též ze skutečnosti, že užití informačních a komunikačních technologií by v takovém případě odporovalo jejich přirozenému legitimnímu účelu (absolutně by nevedlo k organizaci). Ať už tedy dotyčný člověk uvažuje jako právník nebo jako informatik, má povinnost o absolutní špatnosti příslušné informace přemýšlet, a pokud ji konstatuje, má povinnost ji řešit. Žádná systematická ani jiná omluva opomenutí v tomto směru, včetně té shora citované Knappovy, neobstojí – srov. ČERMÁK, V. K některým otázkám Kelsenovy ryzí nauky právní. In: J. Baroš (ed.). *Vladimír Čermák – člověk, filozof, soudce*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 248.

³⁰ Od tvorby nové právní informace, tj. např. nové individuální nebo obecné normy, je třeba odlišit případy, kdy je informačních a komunikačních technologií použito jen jako informační pomůcky. Pokud tedy soudce nebo notář pracuje s nějakým informačním systémem obsahujícím informace o platném právu, nejedná se samozřejmě o příklad stroje na právo. O stroj na právo jde naopak tehdy, pokud je automat vybaven vstupními daty (případně si je sám prostřednictvím vstupních zařízení obstará) a na jejich základě vytvoří originální právní informaci – ta už pak může být přímo aplikována jiným automatem nebo člověkem. Příkladem může být nasazení systémů pro výběr mýtného – systémy si vcelku autonomně obstarávají informace o skutečnostech zakládajících povinnost platit, počítají mýtné a následně informují povinné osoby o jeho výši. Formálně se samozřejmě nejedná o rozhodování o právech a povinnostech, neboť automat nedisponuje žádnou úrovní legitimacy, fakticky ale v takových případech člověk pouze formálně legitimuje výstup z jeho činnosti bez praktické vůle nebo schopnosti kontrolovat jeho logickou správnost (srov. OSKAMP, A. – TRAGTER, M. W. *Automated Legal Decision Systems in Practice: The Mirror of Reality. Artificial Intelligence and Law*. 1997, roč. 5, č. 4, s. 291 nebo LEITH, P. The rise and fall of the legal expert system. *European Journal of Law and Technology*. 2010, roč. 1, č. 1, dostupné on-line na adrese ejlt.org.

³¹ Stroj na právo pracuje tak, že ze vstupů (např. z informací o skutku a právu) vytváří logickou operací výstupy. Nedostatek kreativity stroje na právo lze do určité míry nahradit nejrůznějšími formami autonomních učících mechanismů, kdy je např. automat vybaven schopností sledovat a vyhodnocovat úspěšnost výsledku a na základě těchto dat pak sám upravuje svoji další činnost. Ani v takovém případě ale nelze hovořit o vykoření mimo strukturu toho, co je stroji poskytnuto jako vstup zvenčí. Člověk je naproti tomu vybaven shora zmíněnou záhadnou (božskou) schopností tvořit originální informace i mimo rozsah vnějších vstupů, tj. nikoli (jen) jako důsledek logické operace s tím, co zná. Výmluvně lze tento rozdíl mezi člověkem a strojem demonstrovat na Oakshotově systematické teoretického a praktického poznání – zatímco praktické poznání je jen otázkou

do obsahu komplexitou práva.³² Teoreticky je možné, aby automatizovaný informační systém vybavený dostatečným výkonem a kapacitou sémanticky zpracoval kompletní obsah všech dostupných formálních pramenů práva³³ – nikdy však nebude vybaven předvídáním³⁴ všech souvislostí ani komplexní intuicí³⁵ potřebnou k tvorbě nových typů právních informací.

logické operace s empirickými poznatky, je teoretické poznání originální. Když pak Oakshott používá výrazu „platform of understanding“, označujícího rozsah individuálně dostupných poznatků, dává jej u člověka do souvislosti se svobodou (nikoli přímo s jednáním). U stroje naproti tomu jeho „základna porozumění“ přímo definuje veškerou jeho činnost – srov. OAKSHOTT, M. *On Human Conduct*. Oxford: Oxford University Press. 1975, s. 13. Rozlišení mezi teoretickým (výsostně lidským) a praktickým poznáním reflektuje ve své práci i Aernout Schmidt. Na rozdíl od Oakshotta se Schmidt zabývá specificky právními informacemi a pro operace praktického poznávání práva používá pojmu „operační mód“ – je-li nějaký právní problém v dosahu tohoto módu (to platí pro většinu každodenních právních otázek), je řešitelný logicky, resp. automaticky – srov. SCHMIDT, A. RADBRUCH In: *Cyberspace: About Law-System Quality and ICT Innovation*. Masaryk University Journal of Law and Technology. 2009, roč. 3, č. 2, s. 132.

³² Teorie komplexity je postavena na empirických poznatcích ohledně informačního efektu, který pozorujeme u složitých systémů sestávajících z relativně jednoduchých elementů. Je-li elementů dostatek a jedná-li se skutečně o systém (tj. o strukturu spojenou vzájemnými informačními vazbami), generuje organizující informace v kvalitě, která může o několik řádů převyšovat schopnosti jednotlivých elementů. Jako klasický příklad lze použít mraveniště – míra jeho organizace (jeho poloha, konstrukce, distribuční systém zdrojů apod.) výrazně převyšuje inteligenci jednotlivých mravenců (srov. FRANKS, N. R. *Army Ants: A Collective Intelligence*. *American Scientist*. 1989, č. 77, s. 139). Hovořit o kolektivní inteligenci nebo o kolektivním vědomí však v tomto případě není úplně vhodné, protože komplexní efekty se vyskytují i v případě uměle vytvořených entit. Jako příklad může posloužit celulární automat, jehož prvky a vzájemné jejich informační vazby jsou sice směšně jednoduché, jako celek však může vykazovat zajímavé technické či dokonce estetické parametry (srov. např. PHON-AMNUAISUK, S. *Investigating Music Pattern Formations from Heterogeneous Cellular Automata*. *Journal of New Music Research*. 2010, roč. 39, č. 3, s. 253). Máme důvod předpokládat, že nedefinovatelný svatý grál práva, spravedlnost, má rovněž komplexní povahu – člověk ví o jeho existenci, těžší z ní, avšak nedokáže jej, podobně jako mravenec, individuálně pochopit a popsat. Z toho pak plyne, že člověk není ani schopen nakódovat automat tak, aby s tímto komplexním efektem dokázal pracovat, tj. aby dokázal aplikovat spravedlnost (ať už pozitivně nebo jen jako filtr či referenční hledisko). K pojmu komplexity viz populární publikaci Petera Coveneye a Rogera Highfielda *Frontiers of Complexity: The Search for Order in a Chaotic World*, která byla přeložena do češtiny a vydána jako COVENEY, P. – HIGHFIELD, R. *Mezi chaosem a řádem*. Praha: Mladá fronta, 2003, s. 217 a násl.

³³ V otázce rozsahu formálních pramenů práva narážíme na problém určení toho, co za ně vlastně považujeme, tj. zda má jít např. jen o právní předpisy, nebo též o judikaturu či právnícké publikace. I pokud bychom jejich rozsah omezili na právní předpisy a zcela pominuli častý jev jejich fatální nesrozumitelnosti, zůstává otázka, do jaké míry je např. nutno zohledňovat dřívější jejich verze (to např. pro potřeby historické interpretace) a u nás pak ještě speciálně otázka, jaké předpisy vlastně platí. Několika generálními recepčními a řadou materiálních derogací jsme se totiž dostali do situace, kdy neznáme ani přibližný počet aktuálně platných právních předpisů (natož jejich obsah). Když to konečně vypadalo, že by se tento problém dal řešit svodem platných právních předpisů ve formě elektronicky promulgovaných úplných znění a generální derogací všeho ostatního, bylo toto řešení již v zárodku odmítnuto s těžko pochopitelným argumentem, že by tím mohla utrpět právní jistota – viz POLČÁK, R. *K promulgaci práva prostřednictvím plánované eSbírky zákonů*. *Správní právo*. 2010, roč. XLIII, č. 8, s. 104.

³⁴ Nejedná se pouze o shora zmíněné znalosti struktury a obsahu platného práva, ale o násobně širší rozsah nejrůznějších informací dávajících dohromady kulturu. Nezřídka se totiž stává, že si v úvaze nad obtížnou právní otázkou člověk nevystačí jen se znalostí platného práva a vlastní spravedlnostní intuicí, ale že k uspokojivému závěru musí dojít prostřednictvím informací majících původ v přírodních vědách, filozofii, výtvarném umění nebo literatuře (technicky se tomuto problému věnuje monografie GRIFFIN, J. *Value Judgment – Improving Our Ethical Beliefs*. Oxford: Oxford University Publishing, 1997). Důkazem budiž právní kultury, které umožňují nebo přímo nakazují soudcům formalizovat všechny důvody jejich rozhodnutí – zatímco si tedy může například francouzský soudce užívat relativního luxusu a svou komplexní úvahu argumentovat pouze za užití jednoduchých formálně-logických argumentů odkazujících na zákonné právo, očekává se od severoamerického soudce, že do odůvodnění svého rozhodnutí vypíše vše, co jej vedlo k výsledné úvaze. Nezřídka se pak stává, že se u technicky či morálně komplikovaných případů vedle právních argumentů objevují též odkazy na poezii, náboženské texty nebo na filozofické práce – k tomu srov. např. LASSER, M. *Judicial Deliberations: A Comparative Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 299 a násl.

5. MINUTA ČTVRTÁ – INFORMAČNÍ PRÁVA

Lze se dohadovat nad otázkou, zda dominantní hodnotou práva má být svoboda nebo solidarita a zda má účel existence práva směřovat primárně k člověku nebo ke společnosti.³⁶ Není však pochyb o tom, že nejdůležitějším objektem právních pravidel je informace.³⁷

Právní informatika nabízí logicky konzistentní, empiricky prokazatelné a hodnotově založené kritické argumenty oponující současné struktuře a obsahu informačních práv,³⁸ z nich na prvním místě euroatlantickému právu duševního vlastnictví.³⁹ Rozpor mezi

³⁵ Je v tomto směru lhostejné, zda Oakshottovské teoretické poznávání práva srovnáváme metodologicky s filozofií nebo třeba s uměním – ve všech případech totiž jde o tvorbu zcela původní informace, jejíž organizační potenciál nejsme schopni logicky ověřit. Tam, kde máme kvůli kolizi s naším individuálním intuitivním hodnocením nějaké pochybnosti, zbývá nám stále víra v to, že intuitivní schopnosti tvůrce takové originální informace jsou na vyšší úrovni než ty naše. V právu této důvěře pomáhá i formální legitimita – výmluvně to ilustroval místopředseda Nejvyššího soudu USA Robert H. Jackson, když prohlásil, že jako soudci Nejvyššího soudu „nejsme nejvyšší proto, že bychom byli neomylní, ale jsme neomylní prostě proto, že jsme poslední instancí“. Intuitivní charakter (skutečné) právní úvahy dokládá i fakt, že se, obecně vzato, mladší právníci chodí radit za těmi staršími. Není přitom běžné, že by s postupujícím věkem zvládal člověk více formálních znalostí nebo praktických dovedností. Naproti tomu máme řadu příkladů, kdy je doyenovi nějakého právního oboru úplně lhostejné, co je zrovna napsané v zákoně nebo jak se vyplňuje nějaký formulář (přičemž však před jeho kanceláří stále stojí zástupy vysoce kvalifikovaných a prakticky zdatných právníků čekajících na jeho radu a ochotných zaplatit mu za ni horentní sumu).

³⁶ K argumentům ve prospěch svobody či naopak solidarity rekapitulovaných v předchozích minutách lze připojit též úvahu ve vztahu ke komplexitě spravedlnosti. Člověk může být v tomto směru vnímán jednak jako součást komplexní entity, tj. společnosti, kromě toho ale může být vnímán i jako komplexní entita per se. Lidské tělo (o duši nemluvě) je totiž dostatečně složitým systémem na to, aby se v jeho informační stopě mohl projevit efekt komplexity. Stejně dobře, jako lze argumentovat, že spravedlnost je komplexním projevem lidského společenství, je možno prohlásit, že se jedná o komplexní efekt s původem v systému tvořícím ve svém souhrnu jednotlivého člověka. Nelze tedy ani v tomto směru spolehlivě rozhodnout, zda má být primárním objektem právních pravidel člověk nebo společnost, resp. zda má být za ultimativní hodnotu práva považována svoboda nebo solidarita.

³⁷ Entropie je sice původně popsána jako druhý zákon termodynamiky, ale kybernetika prokázala, že i energie dostává se k člověku díky informací. S trochou zjednodušení lze konstatovat, že člověk vybavený odpovídající informací je schopen si energii, resp. teplo obstarat. To ale neplatí naopak – libovolné zahřátí člověka nikdy samo o sobě nepovede k tomu, aby vytvořil nějakou použitelnou informaci. Nejrozumnější více či méně šílené politické teorie pak za nejdůležitější objekt práva považují reálný majetek (některé z nich dokonce považují ochranu soukromého majetku za etalon demokratičnosti a svobody – viz např. PIPES, R. *Vlastnictví a svoboda*. Přel. Bednář, L. Praha: Argo, 2008) – i v tomto případě lze ale odkázat na empirické poznatky sumírované Schrödingerem a Wienerem a prostě konstatovat, že libovolně majetný a libovolně zahřátý blb zřejmě nezajistí sobě ani společnosti dostatek informací na ochranu před entropií (k tomu srov. též BOYLE, J. *Shamans, Software & Spleens*. Cambridge: Harvard University Press, 1996, s. 49.)

³⁸ Přestože informační práva nejsou v současné době považována za koherentní součást právního řádu, disponuje soubor různých ochranných informačních institutů již dnes až překvapivou mírou shodných základních rysů. Vedle jejich objektu, tj. informace, se do nich přirozeným způsobem promítají i tytéž základní principy, jako např. svoboda informací, technologická neutralita, nediskriminace aj. Není se tedy čemu divit, když se ve státech s relativně dlouhou a úspěšnou právní historií postavenou na centrálním kodexu (resp. na centrálních kódech) začínají ozývat hlasy poukazující na potřebu jednotného formálního uchopení informace podobně, jako je v současné době v zemích alpské právní subkultury uchopeno reálné vlastnictví. Doba na takové řešení zřejmě ještě nenazrála a z nedávných zkušeností s přípravou českého civilního kodexu je i důvod k obavám, zda jsme vůbec schopni takové zadání se svými současnými znalostmi a schopnostmi splnit (s nevelkým úspěchem se o to např. v rámci projektu Informationsgesetzbuch II pokusil německý profesor Michael Kloepper – přestože jeho zadání bylo ještě relativně omezené co do svého rozsahu, nepodařilo se z něj vytěžit žádné obecnější výstupy). Každopádně má však materie informačních práv již dnes veškeré předpoklady k tomu, aby se stala předmětem autonomních institutů založených na jednotné sadě základních principů a dogmat a užívajících jednotné aplikační metodologie – srov. KATSH, A. M. E. *Law in a Digital World*. Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 237.

legitimním účelem a aktuálním smyslem právních institutů autorského práva, patentové ochrany, ale též mediálního práva, práva vědy a výzkumu aj. představuje pro naše právo největší současnou výzvu.⁴⁰ Podobně exponovanou je vzhledem k budoucnosti euroatlantické civilizace též otázka ochrany soukromí a ochrany osobních údajů.⁴¹

³⁹ Filozofie našeho současného duševního vlastnictví je postavena na předpokladu, že s informací lze pracovat analogicky jako s majetkem. Analogie tato však je fundamentálně vadná, neboť předpokládá, že mechanismus faktické manipulace s informací je víceméně totožný s mechanismy práce s reálným majetkem nebo s penězi – srov. PATTERSON, M. R. When is Property Intellectual? The Leveraging Problem. *Southern California Law Review*. 1999–2000, č. 73, s. 1133). Analogie mezi informací a reálným majetkem mohla v právu a společnosti víceméně fungovat po dobu, kdy byla informace fixována k hmotné podstatě. Ekonomická hodnota informace tedy mohla být v této situaci udržována formou omezení její fyzické dostupnosti (vzácnosti). V situaci, kdy jsme vývojem informačních a komunikačních technologií docílili oddělení informace od jejího hmotného nosiče (tj. při práci s informací je nám lhostejné, co tuto informaci fyzicky nese nebo jaké jsou náklady na její reprodukci či šíření), ztrácí nejen smysl stávající ochranné instituty nebo ekonomický model, ale ukazuje se dodatečně i fundamentální vadnost zmíněné základní analogie – srov. LEAFFER, M. Protecting Authors' Rights in a Digital Age. *University of Toledo Law Review*. 1995–1996, č. 27, s. 7. Namísto přehodnocení této analogie a stanovení nové podoby ochranných institutů tak, aby vyhovovaly požadavkům informační společnosti a informační ekonomiky, se však vesměs snažíme jen prodloužit životnost stávajícího, nyní již evidentně nefunkčního modelu – viz např. LESSIG, L. *FreeCulture*. New York: Penguin Press, 2004, s. 117. Příkladem jednoho z extrémních pokusů z poslední doby byl návrh dohody ACTA. Ten zcela opustil dosavadní meze mezinárodní ekonomické proporcionality stanovené TRIPS a předpokládal vedle nových procesních oprávnění pro vymahače též zvýšení hranice fiktivních (statutárních) náhrad škod nebo další omezení práva na soukromí a informační sebeurčení těch, kdo informace vytvářejí, přenášejí nebo konzumují (tj. prakticky všech vyjma subjektů, které s nimi kšeftují) – srov. ATIK, J. ACTA and Destabilization of TRIPS. In: H. H. Lidgard – J. Atik – T. T. Nguyen *Sustainable Technology Transfer*. Alpen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2012, s. 121. Zajímavé vzhledem k České republice je, že zatímco v Evropě nebo USA byly nově zamýšlené neproporcionální zásahy do nejrůznějších úrovní práva od soukromého přes správní a trestní až po mezinárodní detailně vědecky i prakticky rozebírány a komentovány (za stovky publikací, viz např. společné prohlášení předních evropských autorit v oboru autorského práva – Kolektiv autorů Opinion of European Academics on Anti-Counterfeiting Trade Agreement. *JIPITEC*, roč. 2, č. 1, urn: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0009-29-29654>), naše doktrína duševního vlastnictví omezila se vesměs na drobná konstatování, že ACTA nic nového nepřináší, že kritika je bezdůvodná a že je třeba ACTA prostě přijmout. Vedle ve vědeckém světě nepřilíš často vidané bohorovné jednoduchosti této české argumentace zavánějící spíše zistnou agitkou nabízí se přitom k úvaze i prostá logická otázka, proč bychom měli nutně potřebovat mezinárodní úpravu, která nám nepřináší žádnou podstatnou změnu. Tento konzervační pokus není však ojedinělý a je možno zřejmě čekat na mezinárodní úrovni, na úrovni práva EU i v tuzemském právu další snahy podobného typu, to do doby, než přirozeně tržní a politické mechanismy postupně povedou k vyhytnutí nebo k evoluci stále přežívajících ekonomických fosilií z paleolitu kreativní ekonomiky – tento přirozený pohyb, jemuž se tyto stále finančně vcelku potentní fosilie zubu nehty brání, výpravně líčí Jaron Lanier ve své nové knize LANIER, J. *Who Owns the Future*. New York: Simon and Schuster, 2013 – neopomíná přitom zdůraznit, že čím déle budeme konzervovat současnou situaci, tím méně bude naše euroatlantická společnost moci do budoucna těžit ze své aktuální kulturní dominance.

⁴⁰ Obecně je problém kolize mezi smyslem a legitimním účelem duševního vlastnictví řešitelný změnou standardních ochranných institutů tak, aby typická forma výdělků za tvorbu (skutečné) informace nezávisela na její nedostupnosti vzhledem k poptávce, ale na užitku, který tato informace nese. Zatímco u reálného vlastnictví je totiž vzácnost a hodnota otázkou fyzické dostupnosti, je u informace třeba její fyzickou dostupnost uměle regulovat (to je za situace, kdy lze informaci díky moderním technologiím libovolně replikovat, nejen extrémně složité ale také objektivně zcela neúčelné). Je-li tedy ekonomika reálného vlastnictví definována faktorem navýsost přírodním, je ekonomika současné podoby vlastnictví duševního definována faktorem uměle stvořeným a jdoucím navíc proti podstatě lidské přirozenosti (či dokonce přirozenosti života) – k tomu srov. např. GABALA, J. M. *Intellectual Alchemy: Securitization of Intellectual Property As an Innovative Form of Alternative Financing*. *John Marshall Review of Intellectual Property Law*. 2003–2004, roč. 3, č. 2 s. 307.

⁴¹ Problémy ochrany soukromí nebo ochrany osobních údajů však nejsou tak evidentní jako v případě duševního vlastnictví. Nelze tedy přímo konstatovat nesmyslnost nebo neúčelnost příslušných ochranných institutů. Namísto toho je nutno problémy, které tyto instituty v praxi přinášejí, hodnotit v souvislosti se společenským vývojem a s postupnou změnou některých klíčových společenských paradigmat, k níž dochází pod vlivem masivní penetrace společnosti informačními a komunikačními technologiemi. Vývoj zákonných nebo soudních řešení k ochraně lidského soukromí je tedy v tomto případě na rozdílu od logicky kontradiktorního

Nepodaří-li se nastavit instituty informačních práv nerozporně k jejich legitimnímu účelu, vyjdou z užívání.⁴² Informační společnost pak bude regulována nestátními institucemi prostřednictvím právního řádu tvořeného na oko konsensuálními soukromoprávními pravidly,⁴³ jejichž základní teleologií bude ekonomická efektivita. To povede v důsledku ke tvorbě a komunikaci informací, jejichž organizační efekt bude definičně omezen z plných dvou třetin.⁴⁴

6. MINUTA PÁTÁ – TICHŮ

Není-li informace, je dokonalé ticho nástrojem chaosu a původcem plíživé zkázy. Ve vztahu k člověku však má ticho paradoxně opačný efekt. Nevnučuje mu totiž entropii,

duševního vlastnictví spíše otázkou aktuálního vnímání proporcionality jednotlivých informačních práv a potřeby jejich distributivní nebo naopak nedistributivní ochrany – srov. KUNER, C. The 'Internal Morality' of European Data Protection Law. Dostupné online ze SSRN, www.ssrn.com/abstract=1443797.

⁴² Typicky jde o situace, kdy zákonná úprava neodpovídá potřebám každodenních informačních transakcí a tyto transakce pak mají vlastní právní řád tvořený servisními smlouvami uzavíranými mezi uživateli a poskytovateli služeb informační společnosti. Zatímco tedy například náš nový občanský zákoník obsahuje smluvní typy vhodné pro standardní kontraktaci nad zemědělskými usedlostmi, budou mít i nadále smlouvy o používání služeb jako Facebook, Google Drive, iTunes aj. charakter inominátních smluv. Ve výsledku dochází k, Marxem v poněkud jiné souvislosti popsanému fenoménu, kdy státní právo vychází z užívání a namísto něj získává navrch právní řád tvořený jiným typem společenské autority, o němž Knapp píše: „*Poznatků o možnosti aplikace kybernetických metod v právu bude pak pravděpodobně (i když jistě ne v plné míře) možno použít i při oněch metodách řízení společnosti, v němž se řízení společnosti pomocí práva proměně resp. jímž bude nahrazeno a, navíc, použití kybernetických metod v právu může být samo užitečné při přetváření práva v společenská (neprávní) pravidla chování*“ – viz KNAPP, V. *O možnosti použití kybernetických metod v právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 20. Tento fenomén je označován jako *lex informatica* a jako první toto označení použili VAN BOOM, W. H.; VAN ERP, J. H. M. *Electronic Highways: On the Road to Liability*. In: V. J. J. M. Bekkers – J. Nouwt – B. J. Kooops. *Emerging electronic highways: new challenges for politics and law*. The Hague: Kluwers Law International, 1996, s. 153.

⁴³ Na první pohled se taková situace jeví jako vítězství autonomie vůle, neboť je stranám dána možnost sjednat si libovolně prakticky cokoli – ve skutečnosti však jde o případ, kdy je právní řád příslušného systému (a zde je třeba zdůraznit, že jde o systémy se stovkami milionů uživatelů) kompletně definován jeho poskytovatelem (srov. PERRITT, H. H. *Cyberspace Self-Government: Town Hall Democracy or Rediscovered Royalism*. *Berkeley Technology Law Journal*. 1997, roč. 12, č. 2, s. 419). Výstupy empirických studií totiž ukazují, že uživatelé často akceptují extrémně nevýhodné podmínky, podmínky daleko za hranou dobrých mravů či dokonce za hranici prosté zákonnosti, přičemž o jejich obsahu ve valné většině případů navíc vůbec nevědí (viz např. výsledek projektu FP7 244643 CONSENT publ. mj. na consent.law.muni.cz). K absenci vlivu státního práva na hmotu těchto společenských extrémně důležitých informačních transakcí přistupuje i procesní aspekt spočívající v praktické nemožnosti uplatnit právní nároky – i v extrémním případě, kde „dohoda“ stran překročí u nás stále rozšiřované meze soukromoprávní autonomie vůle, tedy není možno dobrat se adekvátní právní ochrany, resp. není možno chránit se jinak než (paradoxně) prostřednictvím samotné služby (srov. TRACHTMAN, J. *Cyberspace, Modernism, Jurisdiction and Sovereignty*. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 1998, roč. 5, č. 2, s. 580). Ve výsledku tedy poskytovatel zcela autonomně definuje práva a povinnosti uživatelů a sankcionuje jejich porušení (sankce mohou kromě nejrůznějších aspektů příslušné služby zahrnout též související plnění poskytovaná v režii poskytovatele včetně finančních služeb typu PayPal), čímž až na extrémní výjimky prakticky kompletně nahrazuje státní právo a činnost státních orgánů – viz CHASE, O. *Law, Culture and Ritual*. New York: New York University Press, 2005, s. 94 a násl.

⁴⁴ Přese všechny formální i obsahové deficity státního práva lze pořád konstatovat, že základní jeho teleologii tvoří radbruchovská trojice spravedlnosti, jistoty a efektivity. Samozřejmě je otázkou, do jaké míry se v praxi tvorby a aplikace formálních pramenů práva daří tyto tři základní hodnoty udržovat (srov. HOLLÄNDER, P. *Filipika proti redukcionismu*. Bratislava: Kaligram, 2009, s. 66). Každopádně ale lze stejnou logikou konstatovat, že základní teleologií pravidel vytvářených autonomně poskytovateli služeb informační společnosti je výlučně efektivita. To samozřejmě neznamená, že pravidla obsažená ve smluvních dokumentech Google nebo Facebook jsou absolutně nejistá nebo nespravedlivá. Pokud však dojde k zásadní kolizi těchto tří zájmů, vítěz u tohoto typu pravidel vždy jednoznačně a rozdílně od státu (ekonomická) efektivita.

ale dává mu prostor k přemýšlení, tj. k tvorbě informace. Ticho je tedy v tomto směru jedním z rozměrů informační svobody.⁴⁵

Ticho slouží člověku jako prostor nejen k tvorbě nové informace, ale též k hodnocení informace vytvořené dříve.⁴⁶ Oddělení informace od balastu či dezinformace má přitom stejný organizační význam jako tvorba nové informace a je dokonce často efektivnější než snaha o její tvorbu.⁴⁷

Vedle svobody působí ticho i ve prospěch solidarity. Tiché prostředí dává vyniknout skutečné (organizující) informaci.⁴⁸ V době, kdy jsou náklady na produkci a prezentaci (komunikaci) informace minimální, je třeba hledat nové způsoby, jak solidárně čelit hluku.⁴⁹

⁴⁵ Tato intuitivní minuta je vedle teorií zpracovávajících téma informačního přehlcení (k pojmu viz např. STROTHER, B. J. – ULIJN, J. M. – FAZAL, Z. *Information Obverload – An International Challenge for Professional Engineers and Technical Communicators*. Chichester: John Wiley and Sons, 2012, s. 15) inspirována především Schopenhauerovým pesimistickým manifestem, který ztotožňuje ticho s kategorií společenské slušnosti – SCHOPENHAUER, A. *The Pessimist's Handbook*. Přel. Saunders, T. B. Lincoln: University of Nebraska Press, 1964, s. 221. Schopenhauer dokonce konstruuje teorii zdvořilých a nezdvorných národů, přičemž své vlastní, tj. Němce, označuje kvůli jejich schopnosti dělat kravál za neslušný národ. Vedle skutečnosti, že zřejmě známe i hlučnější národy než Němce, lze Schopenhauerovu pesimistickému manifestu vytknout i to, že je optimisticky (sic) postaven na předpokladu kulturní společnosti. Ticho totiž může podporovat produkci informace pouze tehdy, pokud má člověk důvod k přemýšlení – tento důvod pak je otázkou složitého systému souvislostí dávajících dohromady kulturu. Není-li kultury, nemá pro člověka ticho žádný zvláštní význam.

⁴⁶ Analogicky s Hartovou normativní metainformací (srov. HART, H. L. A. *Pojem práva*. Přel. Fantys, P., Příbáň, J. Praha: Prostor, 2004, s. 107) jde v tomto případě o tvorbu nové informace (dnes bychom ji asi označili za hypertext) poukazující na existenci dřívější informace, která má pro dnešní situaci nějaký organizační význam. Není pak zřejmě úplně fair přiznat objeviteli dřívější informace s aktuální organizační hodnotou zásluhu autora původní informace. Na druhou stranu, měřeno pragmaticky organizačním efektem, je činnost objevitele stejně záslužná jako práce toho, kdo původní informaci vytvořil. Hledání starých informací majících význam pro dnešní dobu přitom může být dnes navíc stejně nebo i více časově náročné než jejich originální tvorba – i proto se dnes setkáváme s tím, že bývá opakovaně se střídavým úspěchem v právu objeveno již mnohokrát objevené.

⁴⁷ Pod vlivem jeho technických i obsahových deficitů vyjádřil jsem se výše hned několikrát kriticky k našemu novému občanskému zákoníku. Předmětem mojí kritiky byla především skutečnost, že zákoník, stručně řečeno, typicky upravuje zbytečnosti a otázkám důležitým pro dnešní společnost se trestuhodně (trestem zde je shora zmíněná desuetudo) vyhýbá. Názor tento ale jsem nucen ve vztahu k požadavku na ticho poněkud revidovat – v situaci, kdy, objektivně řečeno, nemá naše právní kultura nikoho, kdo by hlasně napsal skutečně moderní a informačně hodnotný centrální civilní kodex, je chvályhodným počinem, pokud se vrátíme k dříve vytvořené normativní informaci a pouze ji potichu mírně upravíme o drobné legislativní experimenty. Bez jakékoli ironie je totiž dobrý důvod se domnívat, že máme-li na výběr, zda zaměřit hluk (v našem případě možná i kravál) do struktury psaného práva nebo do sféry jeho ad hoc aplikace, je druhá alternativa mnohem lepší (organizačně potentnější, slušnější i demokratičtější) volbou.

⁴⁸ Produktivitu ticha líčí i nedostitžný brněnský pěvec Jan Skácel, když píše o někdejší moravské národní hymně (přes to, že byla její částí nejkrásnější, je to vlastně jediná část původní hymny československé, která s rozdělením federace zanikla): „Mnoho lidí se domnívá, že moravská hymna je píseň Moravo, Moravo, Moravěno milá. Není to pravda. Moravská hymna je mnohem krásnější, velebnější a je všelidská. Není národa na světě, který by měl tak inteligentní hymnu jako my, Moravané, kteří na rozdíl například od Slováků národ nejsme. A přece jen málo obyvatelů zeměkoule moravskou hymnu zná. Dokonce ani všichni Moravci ne. Já ji znám a zpívám si ji velice často a s úctou. // Hymnu líbezná země Moravské (která není zemí) nezahraje ani ta nejznámější kapela na světě. Nedokáže to. Protože moravská hymna je – ticho. // Řeknu vám to naplno. Moravská hymna je pauza. Pauza mezi Kde domov můj a Nad Tatrou sa blýska. // Tato hymna nemá slova. Nic se v ní netvrdí, neproklamuje, nevnučuje. Není smutná ani veselá. Skládá se z absolutního ticha a ticho je moc krásná a plodná věc. // A tak zatímco jiní národové stojí v pozoru a vychvalují leposti své země a vynášejí je na lepoust jiných zemí, my na Moravě stojíme sice také v pozoru z úcty k Čechům a Slovákům, ale čekáme na svoji pauzu. Potom mlčíme a myslíme si všelicos. // Většinou něco hezkého, ale nevykřikujeme to nahlas a v tónech, necháváme si to pro sebe. Myslíme si v tom tichu svoje. A nikomu neřekneme co.“

⁴⁹ V době, kdy byla informace spojena s hmotnou podstatou, představovala přirozený limit veřejné expozice technická, resp. materiální náročnost publikačních mechanismů. Když reprodukce jedné knihy vydala co do své

Věřím, že člověk je vybaven (božskou) schopností intuitivně odlišit organizující informaci od dezinformace. Věřím rovněž, že má být nejdůležitějším úkolem právníka nacházet v sobě a rozvíjet tuto schopnost, jakož i uvádět v život její plody. Konečně věřím, že k usnadnění obojího potřebujeme dnes především méně hluku (tj. více ticha).⁵⁰

doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

materiální náročnosti za vykrmeného vola, vyplatilo se publikovat pouze takové informace, o jejichž organizačním efektu nemohlo být nejmenších pochyb. Jestliže pak přirozený vývoj informačních a komunikačních technologií včetně tisku, produkce elektronických publikací apod., přinesl možnost komukoli publikovat prakticky cokoli, došlo vedle zřejmé podpory svobody projevu též k nežádoucímu efektu zaplnění společenského prostoru hlukem. Jeden z možných důvodů toho, že jsou dnes informační a komunikační technologie masivně zneužívány k tvorbě balastu, popsal svého času Tomáš Hobbes – za jednu ze slabostí, před kterou má člověka chránit právo, označil touhu postavit se času (zvěčnit se) – viz HOBBS, T. *Leviathan, Or the Matter, Forme, & Power of a Common-Wealth, Ecclesiastical and Civill*. Project Gutenberg, 2009 (převzato z původního vydání v nakladatelství Andrew Crooke, 1651).

⁵⁰ Požadavek na více ticha vychází z toho, že nemáme dnes málo pozitivních právních informací, ale chybí nám naopak časem (resp. tichem) daná svoboda v jejich intuitivním hodnocení. Přední český dirigent Jakub Hruša ve svých textech a rozhovorech konstatuje, že (skutečná) hudba pozná se podle toho, že snímá z člověka jeho čas. Jiný vynikající hudebník, byť ve srovnání s Hrušou jde o poněkud jinou váhovou kategorii, Rod Paton, razí názor, že účelem hudby je ukazovat člověku skutečný význam času. Tyto dva názory se vzájemně nevylučují – spíš jde o potvrzení teze, že kvalita hudby dá se poznat z toho, jak vypadá její srovnání s časem. Je-li totiž hudební produkce nebo její konzumace ztrátou (zabíjením) času, postrádá jakýkoli smysl. S právem je to podobné, neboť i kvalitu právních informací poměřujeme jejich vztahem k času. Paradoxně pak může vypadat závěr, že pozitivní formy práva musejí se sice neustále vyvíjet a reagovat na permanentní změnu prostředí, referenční hledisko, kterým tyto projevy poměřujeme, zůstává však stále neměnné. Přestože se tedy snažíme dostat požadavku aktuálnosti právních předpisů nebo soudních rozhodnutí, máme v čase neměnnou povinnost ptát se s Lessigem, zda výsledná právní pravidla „činí dobře“ – toto hledisko vede v různé době k různým závěrům, jeho esence však zůstává tatáž bez ohledu na čas (časová stabilita navíc dokonale potvrzuje jeho platnost). Zatímco pozitivní formy práva zaplňují čas informací (pokud ne hlukem) ve snaze zvýšit míru organizace společností, dává ticho prostor k tomu, abychom tyto formy hodnotili právě zmíněným věčným organizačním kritériem (nazvat jej můžeme třeba s Lessigem „dobro“, s Dworkinem „spravedlnost“ nebo s Janem Evangelistou „Slovo“).

prof. Knapp
Návrh ke koncepci ÚSP AV ČR
- prof. V. Knapp

Projekt dlouhodobého ústavního úkolu

Normativní regulace lidského chování

Část první: Regulace a hodnocení lidského chování

I. Nezbytnost regulace a hodnocení

II. Normativní systémy

1. Právo

Právo: soustava specifických norem

Právo dané a právo přirozené. (Existuje přirozené právo? Co se jím rozumí? Jeho vztah k právu danému)

Právo psané: soustava právních předpisů jako nositelů právních norem, tj. hmotných medií komunikujících právní normy

2. Morálka

3. Slušnost (pravidla fair play)

4. Normy náboženské

III. Hodnotící systémy

1. Právo jako systém hodnotící a zároveň hodnocený

2. Systémy sub II. 2-4 jako systémy hodnotící právo.

Jejich působení na právo, popř. jejich interakce v působení na lidské chování

3. Právní vědomí

4. Spravedlnost

Část druhá: Psané právo

I. Výlučnost psaného práva v ČR

1. Je skutečně výlučné? Odkud se bere víra ve výlučnost psaného práva? Čl. 4 a 5 francouzského Code civil

2. Právo psané a právo platné

Platnost a účinnost práva ve smyslu právním

Platnost práva ve smyslu sociologickém: právo, které ve společnosti skutečně platí (law in action)

II. Právo jako jazykový výraz

Sémantika práva: právní norma jako designant

designát právní normy (viz dále IV.2)

Pragmatika práva: komunikace "zákonodárce" a adresáta právní normy

III. Prameny práva v ČR

1. Pojem pramene práva

2. Funkce pramene práva

3. Prameny práva a suverenity státu

a) vnitrostátní prameny práva

b) vnitrostátní působení norem mezinárodního práva

c) vnitrostátní působení norem nadnárodního (Evropského) práva

IV. Právní norma

1. Struktura právní normy:

skutková část (je dána vždy, někdy je v jazykovém výrazu právní normy zamlčena)

normativní část (příkazy, zákazy, dovolení)

2. Skutková část designuje něco, co je: problém úplnosti a přesnosti designace (srov. I)

V. Různá kvalita práva

- a) *Ius cogens* a *ius dispositivum*
- b) Heteronomní a autonomní právo. (Vztah práva dispositivního a autonomního)
- c) Právo obecné a právo *inter partes*. (Objektivní právo a právní vztah, objektivní právo a rozsudek atd.)

VI. Problém úplnosti práva

- 1. Je právo úplné nebo neúplné? (Existuje "prostor práva prostý"?)
- 2. Tzv. mezery v právu
- 3. Čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod

Část třetí: Tvorba práva

I. Legislativa jako tvorba psaných právních norem (právních předpisů)

(Existující grant: Teorie tvorby práva)

II. Tvorba práva mimo legislativu

- 1. "Dotváření" psané právní normy a vytváření právní normy *praeter legem* (a popř. *contra legem*)
- 2. Způsoby mimolegislativní tvorby práva
 - a) autonomní
 - b) heteronomní

III. Autonomní tvorba práva

- 1. Její meze: *ius dispositivum*, v některých případech mlčení zákona
- 2. Působení autonomního práva
- 3. Problém tzv. samoregulačních smluv (*selfregulatory contracts*)
- 4. Paraprávní normativní akty (stanovy, řády, pravidla hry atd.)

IV. Heteronomní mimolegislativní prameny práva

1. Právotvorná síla aplikace práva

a) Vztah aplikace a tvorby práva

b) Soudcovské právo

Rozdíl kontinentálního a angloamerického soudcovského práva

Význam sjednocování judikatury vyššími soudy

Postavení soudce

Pozitivistická koncepce: soudce - stroj na aplikaci zákona

Sociologická koncepce: soudce tvůrčí subjekt

Právo vytvářené rozhodovací činností správních orgánů. (Obdoba soudcovského práva)

Postavení Ústavního soudu v tvorbě práva

c) Právotvorná funkce interpretace práva

vyplňování tzv. mezer v právu

extenzivní interpretace a interpretace a simili (per analogiam legis)

reductio ad absurdum (ad impossibile)

význam tzv. obecných klauzulí v zákoně ("dobré víry", "dobrých mravů" atp.) a záměrně neostrých formulací (např. "věk blízký věku mladistvých", "značná škoda" atp.)

2. Zásady právní

a) Obecně uznávané právní zásady (pacta sunt servanda, iustitia nemini neganda, ex iniuria ius non oritur atp.)

b) na které odkazuje zákon

3. Obyčeje (zvyklosti)

a) na které odkazuje zákon

b) event. působící de facto,

ovšem neexistence zvykového práva

**4. Sociologické závěry: skutečná podoba vybraných
právních norem ústavního, správního, občanského,
obchodního, pracovního a trestního práva**

Část čtvrtá: Skutečná podoba práva

Závěr a shrnutí: právo, které skutečně platí

N. Elin

Děkuji za dopis ze 17.10.

1. Ke křesťanství jsem se včera přistoupil teorie děkuji. Helena k zavěšení. Zato jsem se jí nemohl dovolit.
2. Co je čtení o tradici v jednu chvíli, nevím dobře, o čem bych měl. Měla-li být taková, o čem by takový čtení měl pojednat, přijde mi ji příliš těžkou.
3. Vášn jsem 3 jsem se přirození potvrdil. A já 100. narozeniny jsem zatím nikdy nepřemýšlel a ani nemohu říci, že by mi tato myšlenka čimla velká potěšení. Ale Vášn nabídku přijímám, taku si na mi můžeme přikázat.

Ale o svém dětství a mládí a vřelosti jsem psát nebudu. Mě líbí, když o tom se vezl ha-
mítel (vždy připadá, že bych se nevěnuje
vůle k němu k spoutání představy (a něčím i z toho).

Čekám na ale o vědu a fakultu i o gymnázium (to může být i vzhledem), samo-
řejmě také o šlechtě Gottfraldovi a Zepotoc-
kému (i tomu jsem se včera hodně minulostí shou-
til a byl jsem jeden z těch, který ho nemohl
všimnout) a možná i o jiných věcech.

Čekám na to, kdy bych se mohl automaticky spo-
rtníkem.

Chci mi to ale bude tvrdit. Zato mám
jisti mnoha co psát o jiném, než o Hb.

Pozdrav

Kh
18.10.

PŘEHLED ČLÁNKŮ VIKTORA KNAPPA V ČASOPISE PRÁVNÍK

- KNAPP, Viktor. O právu kogentním a dispozitivním – a také o právu heteronomním a autonomním. Roč. 134, č. 1 (1995), s. 1–11.
- KNAPP, Viktor. O právnických osobách. Roč. 134, č. 10–11 (1995), s. 980–1001.
- KNAPP, Viktor. Každý je způsobilý mít práva [je každý k tomu způsobilý]? Roč. 133, č. 2 (1994), s. 97–102.
- KINDL, Milan – KNAPP, Viktor. K některým otázkám konfiskace podle dekretů prezidenta republiky č. 12 a č. 108/1945 Sb. Roč. 133, č. 7 (1994), s. 620–628.
- KNAPP, Viktor. Portrét Antonína Randy: K jeho dvojímu výročí. Roč. 133, č. 9/10 (1994), s. 865–877.
- KNAPP, Viktor. Zákonodárná moc Ústavního soudu. Roč. 132, č. 2 (1993), s. 101–110.
- KNAPP, Viktor. Poslední dějství národního majetku. Roč. 132, č. 6 (1993), s. 453–462.
- KNAPP, Viktor. Defunctus terra. Roč. 132, č. 6 (1993), s. 498–499.
- KNAPP, Viktor. Přínos středoevropského soudnictví k evropské právní kultuře. Roč. 132, č. 9 (1993), s. 725–736.
- KNAPP, Viktor. Člověk, občan a právo. Roč. 131, č. 1 (1992), s. 1–15.
- PAVLÍČEK, Václav – BALÁŠ, Vladimír – KNAPP, Viktor. K státoprávnímu uspořádání. Roč. 131, č. 10 (1992), s. 911–914.
- KNAPP, Viktor. Aktuální problémy systému československého práva. Roč. 129, č. 11 (1990), s. 961–970.
- KNAPPOVÁ, Marta – KNAPP, Viktor – LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří. Nad koncepcí československého občanského práva. Roč. 129, č. 8 (1990), s. 676–689.
- KNAPP, Viktor. Co je dovoleno a co je zakázáno. Roč. 129, č. 1 (1990), s. 23–30.
- KNAPP, Viktor. Nový pohled na starou otázku. Roč. 128, č. 11–12 (1989), s. 1090–1091.
- KNAPP, Viktor. K pojmu právní informatiky. Roč. 127, č. 3 (1988), s. 227–242.
- KNAPP, Viktor. Efektivnost práva a efektivnost národního hospodářství – obecně teoretická úvaha. Roč. 127, č. 4 (1988), s. 293–309.
- KNAPP, Viktor. Systém československého socialistického práva v historii čtyřiceti let. Roč. 124, č. 5 (1985), s. 441–453.
- KNAPP, Viktor. Nutnost, možnost a pravděpodobnost v právním myšlení. Roč. 124, č. 8 (1985), s. 684–694.
- KNAPP, Viktor – PAULY, Jan. Zamyšlení nad novelou občanského zákoníku. Roč. 122, č. 8 (1983), s. 717–733.
- KNAPP, Viktor. Logické otázky vedení sporu a dokazování – právní eristika. Roč. 122, č. 11 (1983), s. 1005–1016.
- KNAPP, Viktor. Některé otázky tvorby tezauru automatizovaného systému právních informací: Poznámky o právním jazyku. Roč. 118, č. 1 (1979), s. 56–74.
- KNAPP, Viktor. Dvě cesty československého práva: kontinuita a diskontinuita – 1918, 1945. Roč. 118, č. 3 (1979), s. 270–283.
- KNAPP, Viktor. Zvláštní logické argumenty v tvorbě práva. Roč. 118, č. 10 (1979), s. 908–926.
- KNAPP, Viktor. Zákonitosti rozvoje socialistického státu a jejich typologie. Roč. 118, (1979), s. 699–706.

- KNAPP, Viktor – FABIAN, Kamil – MATĚJČEK, Jaroslav. Metodologické otázky vztahu vědy o státu a práva a ideologie. Roč. 117, č. 7 (1978), s. 581–601.
- KNAPP, Viktor. Nový občanský zákoník Německé demokratické republiky: Srovnávací studie. Roč. 116, č. 12 (1977), s. 1117–1138.
- KNAPP, Viktor. O komplexnosti výzkumu ve vědě o státu a právu. Roč. 116, (1977), s. 472–476.
- KNAPP, Viktor. K některým metodologickým problémům vědy o státu a právu. Roč. 115, (1976), s. 872–894.
- KNAPP, Viktor. Problémy právní jistoty občanů v socialistické společnosti. Roč. 115, č. 4 (1976), s. 285–305.
- KNAPP, Viktor. Vznik a vývoj socialistické zákonnosti. Roč. 114, č. 12 (1975), s. 1058–1069.
- KNAPP, Viktor. Metodologické problémy vědy o státu a právu: Podrobné teze. Roč. 111, (1972), s. 780–793.
- KNAPP, Viktor – VRECIION, Vladimír. Essay o kybernetické analýze právotvorného procesu. Roč. 110, č. 7 (1971), s. 550–562.
- KNAPP, Viktor. Velké právní systémy. Roč. 110, č. 9 (1971), s. 696–717.
- KNAPP, Viktor. Soudcovská tvorba práva v socialistických zemích. Roč. 108, č. 2 (1969), s. 81–91.
- KNAPP, Viktor. Některé metodologické problémy srovnávací právní vědy: Věnováno prof. Traianovi Ionasco k 70. Narozeninám. Roč. 107, č. 2 (1968), s. 91–98.
- KNAPP, Viktor. Kontrola společensky řízených procesů a teorie zpětné vazby. Roč. 107, č. 3 (1968), s. 202–209.
- KNAPP, Viktor. O spravedlnosti. Roč. 105, č. 4 (1966), s. 310–321.
- KNAPP, Viktor. Některé otázky ochrany práv v občanském zákoníku. Roč. 104, č. 3 (1965), s. 227–239.
- KNAPP, Viktor. O možnosti použití kybernetických metod v právu. Roč. 102, č. 1 (1963), s. 5–23.
- KNAPP, Viktor. Zneužití občanských práv ke škodě celku. Roč. 98, č. 4 (1959), s. 297–315.
- KNAPP, Viktor. Náhrada škody ve vztazích mezi socialistickými organizacemi. Roč. 98, č. 7 (1959), s. 646–665.
- KNAPP, Viktor. Některé otázky významu zákona hodnoty pro socialistické občanské právo. Roč. 97, č. 1 (1958), s. 1–13.
- KNAPP, Viktor. Některé otázky aplikace a interpretace občanského práva ve vztazích socialistických organizací. Roč. 97, č. 3 (1958), s. 235–246.
- KNAPP, Viktor. K některým otázkám nové maďarské a československé právní úpravy hospodářských smluv. Roč. 95, č. 2 (1956), s. 112–125.
- KNAPP, Viktor. O stavu a úkolech vědy o státu a právu. Roč. 93, (1954), s. 184–196.
- KNAPP, Viktor. Některé otázky vědy o státu a právu ve světle X. sjezdu Komunistické strany Československa. Roč. 93, (1954), s. 341–355.
- KNAPP, Viktor. Vědecký vývoj Antonína Randy. Roč. 92, (1953), s. 45–50.
- KNAPP, Viktor. Před zřízením Československé akademie věd. Roč. 91, (1952), s. 409–411.
- KNAPP, Viktor. Cesta Emila Svobody a Jana Krčmáře k pravdě. Roč. 90, (1951), s. 350–362.
- KNAPP, Viktor. Právo veřejné a soukromé. Roč. 89, (1950), s. 82–100.
- KNAPP, Viktor. Vlastnictví v naší společnosti. Roč. 88, (1949), s. 299–316.
- KNAPP, Viktor. Právo na přiděl živností a rodinných domků. Roč. 87, (1948), s. 153–164.
- KNAPP, Viktor. Smlouva o sousedské výpomoci. Roč. 86, č. 2 (1947), s. 62–64.

Michal Tomášek

Viktor Knapp in the Gate of Languages

Abstract: Professor Viktor Knapp mastered several foreign languages – English, French, German, Russian and Spanish. In 1930s, as a student at Prague grammar school he received a solid knowledge of Latin which is considered to be a basis of both general and linguistic logic. Viktor Knapp presented his first semantic analysis of legal terminology in 1947 in his book on Nazi legal philosophy. During 1960s and 1970s, he brought up important theoretic conclusions on legal language, legal metalanguage and linguistic interpretation. All these methods were applied by Viktor Knapp in his monographs and articles on comparative law. The contribution by Viktor Knapp to the general theory of legal translation is broadly reflected at present in theory and practice of contemporary European law.

Key words: Viktor Knapp, legal language, legal linguistics, legal translation, European law

Karel Eliáš

Civil Law Lawyer Viktor Knapp

Abstract: The article, on the occasion of the 100th anniversary V. Knapp (1913–1996) who intervened in various legal disciplines, is concerned with his activities in the field of civil law. Knapp remains in the mind of the general legal community primarily an expert on civil law. The author of this article believes that it is mainly because Knapp, during his life, significantly influenced the shape of textbooks on civil law printed in Czechoslovakia and later the Czech Republic from 1953 to 1995, either as their main or significant co-editor/author. The main scientific works (monographs) in the field of civil rights – the ownership, termination of obligations and on civil law system – originated in the 50s of the 20th century. These, and in particular Knapp's "Ownership in the People's Democracy" (1953), represent a sample of the Marxist approach to legal issues. Later Knapp primarily engaged in other areas of law (computer science, philosophy of law, legal logic and Comparative Literature), but his work could not deny that his thinking primarily originated in the field of civil law. This is evident from his "Theory of Law", his last major book (1995), which is in fact an excellent theory of civil law and which, differently from most of his previous work, will have, in the opinion of the author, (along with some more minor texts) lasting significance. Knapp significantly influenced the form of a written civil law. He participated in the creation of the Civil Code of 1950. He also co-authored extensive amendments to the Civil Code, approved in 1991, which aimed at adapting to the needs of civil law of a democratic state.

The author admits to be a student of Knapp, also stating that he had a close personal relationship with him since 1988. But this does not mean, that he ignores how Knapp, especially in 50s and 70s, contributed to the ideologization of jurisprudence. Knapp's permanent resistance against the disintegration of civil law, the emphasis on institutional interpretation of civil institutions and the respect for the principle of *historia magistra vitae* is considered his lasting contribution. The article reminds the readers of Knapp's words "what is in the law, may theoretically not be doubtless, and not everything that is written in the literature, must necessarily be true". Knapp's work and his scientific career, is, in the opinion of the author, a confirmation of the thesis that legal science ceases to be a science, if it becomes a servant to politics.

Key words: Knapp, Viktor, civil law, Marxism, property, liability, legal person

Bohumil Havel

Freedom and Interest: Viktor Knapp in Toils of Commercial Law

Abstract: The article attempts to describe the influence of Viktor Knapp on commercial law. It shows that the civilistic interest of Viktor Knapp and his subsequent shift to the axiomatic predetermination of private law, necessarily affected other sectors of civil law. Although the law in question was far from the scope of Knapp's attention, his general considerations are nonetheless reflected in it.

The Law on Corporate Groups is a manifestation of the autonomy of will; the law regulates only its possible negative impacts, respectively tries to avoid them. Individual liberty must remain protected even within corporate groups, especially if the economic reality of concern is useful, but also binding. If the legal system contains restrictive rules, even tort rules, they can't be interpreted broadly, without clear reasons that such arguments are necessary and proper being put on the table.

Key words: Viktor Knapp, civil law, freedom, ownerships, responsibility, legal person, interest, law of groups, fiduciary duties

Tomáš Sobek

Viktor Knapp and Nazi Moralism

Abstract: Viktor Knapp's book *Problém nacistické právní filozofie* (first edition 1947) is an important contribution to the understanding of the nature of national socialist (= NS) jurisprudence. Knapp rightly claims that the fundamental principle of NS-legal theory is the thesis of the necessary connection between law and morality. Law and morality set up unity, therefore moral obligations can be enforced by means of law. This fact alone is a dangerous anti-liberal idea. Ultimately, this is how the nazi regime can impose its own conception of the good life on its citizens. Much worse, Nazis abused morality for justification of grossly immoral practices, including the extermination of other nations. Morality can be immoral as well. Nazi morality is a "good" example.

Key words: Viktor Knapp, nazi jurisprudence, national socialism, liberalism, racism, moralism, social darwinism, legal positivism

František Cvrček

V. Knapp and 50 Years of Legal Informatics in the Czech Republic

Abstract: This year marks the celebration of 50 years from the foundation of legal informatics in the Czech Republic. V. Knapp, its founder, designed it as a special branch concerning the application of exact methods of legal phenomena. Although the original Knapp's ideas have been changed by the influence of rapid technology development, the basic orientation which was set up by him remains the same. It concerns the persuasion that exact procedures conducted with the cooperation of linguists, mathematics and informatics can bring new views to the law in the area of theory as well as practice. The orientation of contemporary research of the study of the legal language, the legal ontology and the automatic processing of legal texts with the linguistic support, which is provided by extensive legal databases in the Czech Republic, is aimed to the same target as the similar ones in Europe and the USA. In the area of application it is not the theory that lags behind but primarily the legal praxis of the state. For example it is unbelievable that the Czech state has not been able to create a central legal information system yet, although Knapp projected it in the project ASPI during the 70s. Knapp predicted in the area of legal informatics many applications and he conducted research which remains inspiring up to now. He created a tradition which is still alive and it is suitable to be followed.

Key words: legal informatics, legal ontology, legal dictionary, legal language, exact methods in law

Radim Polčák

Five Silent Minutes to Commemorate Viktor Knapp

Abstract: Viktor Knapp was one of most influential figures of the history of Czechoslovak and Czech Law. This paper focuses namely on Knapp's work in the field of legal informatics, information theory of law and law of information and communication technologies arguing that many of his teachings that are now aged many decades are still worth exceptional attention.

The text is structured into five minutes explaining the recent shape of fundamental concepts of legal informatics: the understanding of law as information system, the role of information and communication technologies in law, possibilities of automated creation of legal information, information rights and the concept of silence.

Four of these minutes elaborate on concepts that are structurally based on Knapp's understanding of the scope and role of legal informatics. Fifth minute, however, is critical to Knapp's thesis as to the limits of legal informatics as purely instrumental discipline – in that respect, the paper argues that despite having no mathematical or logical instruments to tackle complex substantive issues in law, first and foremost fairness, it is a duty for legal informatics to permanently examine the substance of law against primary teleology of information technologies an information itself (i.e. to help the mankind to counter entropy). At the end of the fifth minute, the paper intuitively suggests that recently proper method of substantive improvement of contemporary law (i.e. of improving its organizational value) is reduction of noise, i.e. promotion of silence.

Key words: legal informatics, information theory of law, jurimetrics, ICT law, silence

VÝZVA K ZASLÁNÍ PŘÍSPĚVKŮ

6. října 2014 uplyne 100 let od smrti *Antonína Randy*,
zakladatele novodobé české nauky občanského a obchodního práva.

Redakce Právnicka má v úmyslu připomenout toto výročí uveřejněním vědeckých
statí zaměřených v rámci témat, jimž se Randa věnoval, na *konkrétní
a aktuální právní otázky* spojené s problematikou držby, vlast-
nictví, náhrady škody nebo dědění v propojení s korporacním právem. Redakci
nejde o statí zaměřené historicko-právně, ale o doložení současné úrovně právní
vědy v těch oborech, jejichž vzdělávání Antonín Randa v českých zemích obnovil
nebo založil.

Anotaci příspěvku v rozsahu maximálně pěti stran s uvedením hlavních tezí
a literatury, již autor zamýšlí použít, je možné zaslat redakci nejpozději do
28. února 2014. Redakce na základě předběžného posouzení osloví vybrané
autory, aby svou statí zpracovali nejpozději do 15. června 2014, přičemž její rozsah
by neměl přesáhnout 20 normostran. Příspěvky budou následně recenzovány
v rámci standardního recenzního řízení a otištěny u příležitosti výročí Antonína
Randy, tj. v čísle 10/2014.

V případě jakýchkoli dotazů se neváhejte na nás obrátit.

Redakce časopisu Právník
pravnik@ilaw.cas.cz

OBSAH ROČNÍKU 2013

STATI

Agha Petr: Einmal ist keinmal	329–340
Alexa Karel: Prodloužení lhůty pro stanovení daně	883–894
Brim Luboš: Soudní přezkum rozhodnutí orgánů občanských sdružení	499–518
Cvrček František: V. Knapp a 50 let právní informatiky v ČR	1219–1230
Davala Michal: Pozitivní závazky amerických států ve vztahu k mučení	589–610
Dědič Jan: Obchodní korporace v pohledu rekodifikačních intertemporálních ustanovení	953–962
Doležal Adam – Doležal Tomáš: Problematika prokazování příčinné souvislosti v medicínsko-právních sporech	577–588
Drgo Ján: Východiská, štruktúra a všeobecná povaha protizidovskej legislatívy v nacionálno-socialistickom Nemecku po roku 1933	914–930
Dubovský Milan: Konanie o pilotnom rozsudku ako zvláštny procesný postup Európskeho súdu pre ľudské práva	1013–1028
Eliáš Karel: Některé otázky spojené s vlastnictvím bytů	37–49
Eliáš Karel: Civilista Viktor Knapp	1184–1196
Exner Jan: Sportovní národnost ve světle práva Evropské unie	1029–1044
Gregárek Matěj: Justification as fairness: liberalismus jako symetrický rámec pro justifikační teorie	849–868
Handrlíka Jakub: 55 let evropské integrace v oblasti mírového využívání jaderné energie: vývoj, současnost a perspektivy právního řádu Euratomu	895–913
Havel Bohumil: Svoboda a zájem: Viktor Knapp v tenatech komercialistiky	1197–1205
Hodás Milan: Ústavnoprávní pohľad na „prerušenie“ letu letadla: komparácia nemeckého, poľského a slovenského prístupu	341–360
Holländer Pavel: Soumrak moderního státu	1–28
Janeček Václav: Sankční náhrada škody	989–1012
Kašpar Ondřej – Stehlík Ondřej: Rovnost volebního práva v judikatuře Ústavního soudu ČR	691–710
Kleňová Veronika: Favor testamenti a ne/určitost' prejavu vôle	664–676
Kozák Jiří: Občanská neposlušnost z perspektivy práva a právní teorie	361–376

Ľalík Tomáš: Závaznosť rozhodnutí ESLP a dekonštrukcia ústavného práva	50–66
Malenovský Jiří: O legitimitě a výkladu české ústavy na konci století existence moderního českého státu	745–772
Malíř Jan: Francouzská Ústavní rada a rozpočtová disciplína v Evropské unii	138–150
Malíř Jan: Unijní právo veřejných podpor ve finanční krizi: od existenční krize k modernizaci?	773–789
Mlíkovský Pavel: Platy soudců	611–631
Němčák Vítězslav: Odpovědnost veřejné moci za škodu jako materie veřejného práva	222–234
Novák František: Legislativa ČR v roce 2011 – kvantitativní přehled	151–169
Novák František: Legislativa ČR v roce 2011: analytický a komparativní pohled	473–485
Novák František: Legislativa ČR v roce 2012 – kvantitativní přehled	1132–1149
Pipa Marek – Breichová Lapčáková Marta: Závaznosť rozhodnutí ústavných súdov (komparatívny pohľad so zameraním na Nemecko a Slovensko)	235–250
Pipková Petra Joanna: Ochranný účel normy a jeho význam pro vymezení rozsahu odpovědnosti za škodu (k § 2910 NOZ)	869–882
Plašil Filip: Úskalí pojmu „veřejný zadavatel“ na příkladu církevních právnických osob	711–720
Polčák Radim: Pět tichých minut za Viktorem Knappem	1231–1244
Pouperová Olga: Ústřední správní úřady – formální, nebo materiální pojetí?	67–77
Preuss Ondřej: Nezměnitelná ústava? Klausule nezměnitelnosti („věčnosti“) na příkladech vybraných států	790–808
Púry František – Šámal Pavel: Trestní odpovědnost v souvislosti s rozhodováním kolektivních orgánů	1065–1083
Příbáň Jiří: Ranní červánky globálního konstitucionalismu: O „radostné“ právní vědě v postnacionální společnosti	105–123
Richter Tomáš: Koho chleba jíš, toho píseň zpívej: Konflikty vznikající při propojení právní praxe s právní teorií	124–137
Říčka Roman: Odpovědnost typu Francovich a české soudy: současnost	377–391
Seltenreich Radim: „Zakladatelský věk“: Federální soudnictví a ústavní problematika v USA na sklonku 18. a v první čtvrtině 19. století	677–690
Siskovič Štefan: Československý národ a demokratické základy Národného výboru a Národného zhromaždenia v roku 1918	486–498

Smejkalová Terezie: Srozumitelnost práva	447–472
Sobek Tomáš: Problém legitimní autority I.	537–561
Sobek Tomáš: Království práva na zemi	1084–1112
Sobek Tomáš: Viktor Knapp a nacistický moralismus	1206–1218
Svoboda Karel: Ke změnám ve vnímání pojmu „právní moci“	826–836
Svoboda Pavel: Přidružení k Evropské unii po Lisabonské smlouvě..	641–663
Šejvl Michal: Kritika legal origins thesis a pojem právní kultury	425–446
Šejvl Michal: Stát jako nositel sekularizace?	963–988
Šturma Pavel: Speciální smluvní režimy odpovědnosti a donucení v mezinárodním ekonomickém právu.....	313–328
Telec Ivo: Politická svoboda a právo duševního vlastnictví: střet hodnot	209–221
Telec Ivo: Vědecké objevy a právo.....	562–576
Tomášek Michal: Viktor Knapp v bráně jazyků	1172–1183
Válková Helena: Pomoc obětem trestných činů, náhrada škody a její vymahatelnost ve světle nové legislativy.....	29–36
Větrovský Jaroslav: Čl. 31 a 32 Vídeňské úmluvy o smluvním právu: pravidla výkladu mezinárodních smluv v judikatuře Mezinárodního soudního dvora	809–825
Vlček Karel: Přístupy k řešení oboustranného omylu při uzavírání smlouvy	1113–1131
Vozáb Jakub: Počátky známkového práva v Rakousku a jeho recepce a vývoj v době meziválečného Československa	251–271

GLOSÝ

Brožová Iva: K novele občanského soudního řádu k 1. 1. 2013	284–286
Malenovský Radek: Důvěryhodnost justice: nad rozsudky ve věci odvolání vrchního státního zástupce	1150–1156

DISKUSE

Deset Miloš: O hledání pravdy v trestnom konaní v minulosti a dnes	170–179
Mazánek David: Systémové selhání veřejné správy aneb mají statisíce rozhodnutí chybně vyznačenou doložku právní moci?	721–728

INFORMACE

Bílková Veronika: Vzor, nebo odstrašující příklad? Reforma soudnictví v Bosně a Hercegovině	272–283
Kober Jan: Pozapomenutý civilista Emanuel Adler	392–405
Kotira Peter: Rozdielny výklad právnej úpravy náhrady mzdy za čas čerpania dovolenky britskými súdmi po implementovaní smernice o pracovnom čase	78–85
Štefko Martin: Právo vyslat cizince na pracovní cestu v rámci České republiky?	1045–1050

RECENZE A ANOTACE

Blahož Josef: Šišková N. a kol. Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států. 2012	837–840
Bruncko Stanislav: Čevelová Z. Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických normativních pramenů. 2012	1160–1162
Eliáš Karel: Ronovská K. Nové české nadační právo v evropském srovnání. 2012	729–731
Eliáš Karel: Vymazal L. Zástavní právo. 2012	931–932
Friedel Tomáš: Stevens, J. P. Five Chiefs: A Supreme Court Memoir. 2011	734–735
Gábriš Tomáš: Procházka R., Káčer M. (eds.) Exemplo ducti: Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka. 2012	410–411
Holländer Pavel: Drgonec Ján. Ústava Slovenskej republiky. 2012 ..	634
Holländer Pavel: Gräfin von Schlieffen K. (Hrsg.). Das Enthymem: Zur Rhetorik des juridischen Begründens. Zur Rhetorik des juridischen Begründens. 2011	840–842
Hrnčárová Nataša: Košičiarová S. Princípy dobrej verejnej správy a Rada Európy. 2012	940–942
Hurdík Jan: Polčák R. Internet a proměny práva. 2012	406–410
Jáger Róbert: Mosný P., Laclavíková M. Reformná optimalizácia výučby dejín štátu a práva – nové výzvy pre 21. storočie. 2012	183–185
Jamborová Lenka: Goodey J. – Aromaa K. (eds.) Trestné činy z nenávisťi. 2012	731–734
Kleňová Veronika: Longchamps de Brier F. Law of Succession: Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective. 2011	935–937

Koričanská Marie: Snijders H. – Vogenauer S. (eds.) Content and Meaning of National Law in the Context of Transnational Law. 2009	1052–1053
Kotous Jan: Nechvátal B. (ed.). Královský Vyšehrad IV. 2012	634–635
Kudrna Jan: Halász I. Medzinárodná migrácia, krajanía a volebné právo. 2011.....	301–302
Kysela Jan: Langášek Tomáš. Ústavní soud Československé republiky a jeho osudy v letech 1920–1948. 2011.....	87–89
Lichnovský Vladimír: Ščerba F. a kol. Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice. 2012	525–528
Marek Karel: Benda J. Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989. 2013.....	1159–1160
Mosný Peter – Jáger Róbert: Laclavíková M. – Švecová A. Práve práva na území Slovenska II. (1790–1918). 2012	1053–1055
Mrázek Josef: Diederiks-Verschoor I. H. Ph., Kopal V. An Introduction to Space Law. 2008	89–92
Ondřejek Pavel: Barak, Aharon. Proportionality. Constitutional Rights and Their Limitations. 2012	92–95
Ondřejková Jana: Jacobsohn G. J. Constitutional Identity. 2010	187–189
Pauknerová Monika: Huber P. (ed.) Rome II Regulation: Pocket Commentary. 2011	299–300
Pauknerová Monika: Magnus Ulrich, Mankowski Peter (eds.). Brussels I Regulation. 2012	86
Pauknerová Monika: Verschraegen B. Internationales Privatrecht. 2012	521–522
Paulíčková Alena: Alexander J. Bělohávek: Ochrana spotřebitelů v rozhodčím řízení. 2012	95–97
Paulíčková Alena: Vítová B. Nepřiměřená ujednání ve spotřebitelských smlouvách. 2011	938–939
Pfeiffer Magdalena: Santos F. J. A., Baldus CH., Dedek H. Vertragstypen in Europa: Historische Entwicklung und europäische Perspektiven. 2011	185–187
Pipková Petra Joanna: Handrlica J. Evropské společenství pro atomovou energii. 2012.....	524–525
Sýkora Antonín: Lojek A. České azylové právo 16. až 18. století. Kořeny pozdější úpravy nebo možná inspirace pro současnost? 2011	412
Šejvl Michal: Procházka R., Káčer M. (eds.) De arte boni et aequi: pocta k životnému jubileu Alexandry Krskovej. 2012	293–299
Štiavnický Ján: Právo a dobro, či dobro v práve – podobrotky či pozlotky? Recenzná esej k publikácii Příbáň J., Holländer P. (eds.) Právo a dobro v ústavní demokracii. 2011	287–293

Tomášek Michal: Tomáš Jablonický. Profesor August Miříčka. Memorabilia iuridica sv. 7. 2013	1157–1159
Tröster Petr: Fuchs Maximilian (ed.) Europäisches Sozialrecht. 2013	632–633
Vanduchová Marie: Jelínek, J. a kolektiv. Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou. 2013	1055–1056
Vlachová Barbora: Bříza P. Volba práva a volba soudu v mezinárodním obchodě. 2012	1051–1052
Wintř Jan: Kubát M. Současná česká politika. Co s neefektivním režimem? 2013.....	932–935
Wintř Jan: Sobek T. Právní myšlení: kritika moralismu. 2011	522–523
Zmij Matej: Jankuv J., Lantajová D. a kol. Medzinárodné zmluvné právo a jeho interakcia s právnym poriadkom Slovenskej republiky. 2011.....	189–191

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Adamovich Ludwig: Hans Kelsen a jeho rozmanité dílo	192–199
Bohuslav Lukáš: Konference „Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu“	419–421
Brožová Sandra: Zpráva z konference „Jednotlivec a stát“	947–948
Kober Jan: Symposium o návrhu Spolkového daňového zákoníku.....	307–308
Müllerová Hana – Vostrá Lenka: Zpráva o konání česko-polsko-slovenské konference z oboru práva životního prostředí v Třešti	199–202
Ondřejek Pavel: Konference „Trnavské právnické dny 2012: Hodnotový systém práva a jeho reflexe v právní teorii a praxi“	415–416
Opatová Helena: Konference „Výzvy pro Mezinárodní trestní soud: 10 let činnosti ICC“	416–419
Pichrt Jan – Štangová Věra: Zpráva o XX. světovém kongresu pracovního práva a sociálního zabezpečení konaném v září 2012 v Santiagu de Chile	636–638
Prchal Petr: Zpráva z konference Olomoucké právnické dny 2013: sekce práva duševního vlastnictví	843–845
Ružbársky Roman: Ústava Slovenskej republiky: 20 rokov v národnom a európskom pohľade	305–306
Salák Pavel: Letní škola katedry dějin „Dědické právo v proměnách věků“	308–309
Svoboda Pavel: Výroční konference o evropském právu 2013	1057–1058

Šejvl Michal: Zpráva z konference „Justification of Political Authority“, konané na Právnické fakultě Antverpské univerzity	943–946
Šejvl Michal: Zpráva z konference „Written and Historical Constitutions: Past and Present“	529–531
Tauchen Jaromír: Kolokvium „Státoprávní vztahy českého státu a římskoněmecké říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj“	100–101
Tauchen Jaromír: Vědecké kolokvium „Oděv v právu“	1059–1060
Tégl Petr: Štrbské Pleso potřetí: Zpráva z mezinárodního sympozia „Právo – obchod – ekonomika“	202–205
Tomášek Michal: Srovnávací výzkum velkých oblastí ekonomické integrace na University of Arizona	413–414
Vladár Vojtech: Správa o 15. konferencii právních romanistů České republiky a Slovenské republiky	1163–1166
Vrba Milan: Zpráva z konference „Odpovědnost a ručení v právu obchodních společností“	736–740
Vybíral Petr: Kolokvium „Mezinárodní právo soukromé a obchodní právo v době rekodifikace“	303–305
Vymazal Lukáš: Český Rejstřík zástav ve světle registru zajišťovacích práv UNCITRALu	532–533
Westphalová Lenka: Zpráva o konání konference 11. Symposium für Europäisches Familienrecht (11. Symposium Evropského rodinného práva) v Řezně	98–100

JUBILEA

Pětašedesátiny profesora Kratochvíla	519–520
Profesor Holländer oslaví šedesáté narozeniny	180–182
Profesor Michal Tomášek jubuluje	182

Viktor Knapp

100 let

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
a Ústav státu a práva Akademie věd České republiky

pořádají při příležitosti 100. výročí narození akademika Viktora Knappa
mezinárodní konferenci

Viktor Knapp – vědecké dílo v proměnách času

Konference se uskuteční ve dnech **12.–14. prosince 2013** v Praze.

První den konference se bude konat společně pro všechny účastníky ve slavnostních prostorách Karolina (Ovocný trh 3–5, Praha 1). Druhý a třetí den konference proběhne v prostorách Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (nám. Curieových 7, Praha 1). Rokování budou soustředěna do čtyř panelů reprezentujících obory, ve kterých byl prof. Viktor Knapp převážně vědecky činný. Prezentace příspěvků a následná diskuse bude zaměřena nejenom na dílo samotného prof. Knappa, ale také na aktuální otázky daných oborů.

Jednání budou probíhat v těchto sekcích:

1. Viktor Knapp – právní filozof
2. Viktor Knapp – právní civilista
3. Viktor Knapp – právní komparatista
4. Viktor Knapp – zakladatel právní informatiky

Bližší informace o konferenci jsou dostupné na: www.viktorknapp.eu.